

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

A 80 éves Réti Zoltán köszöntése

Bódi Tóth Elemérrel beszélget
Dukay Nagy Ádám

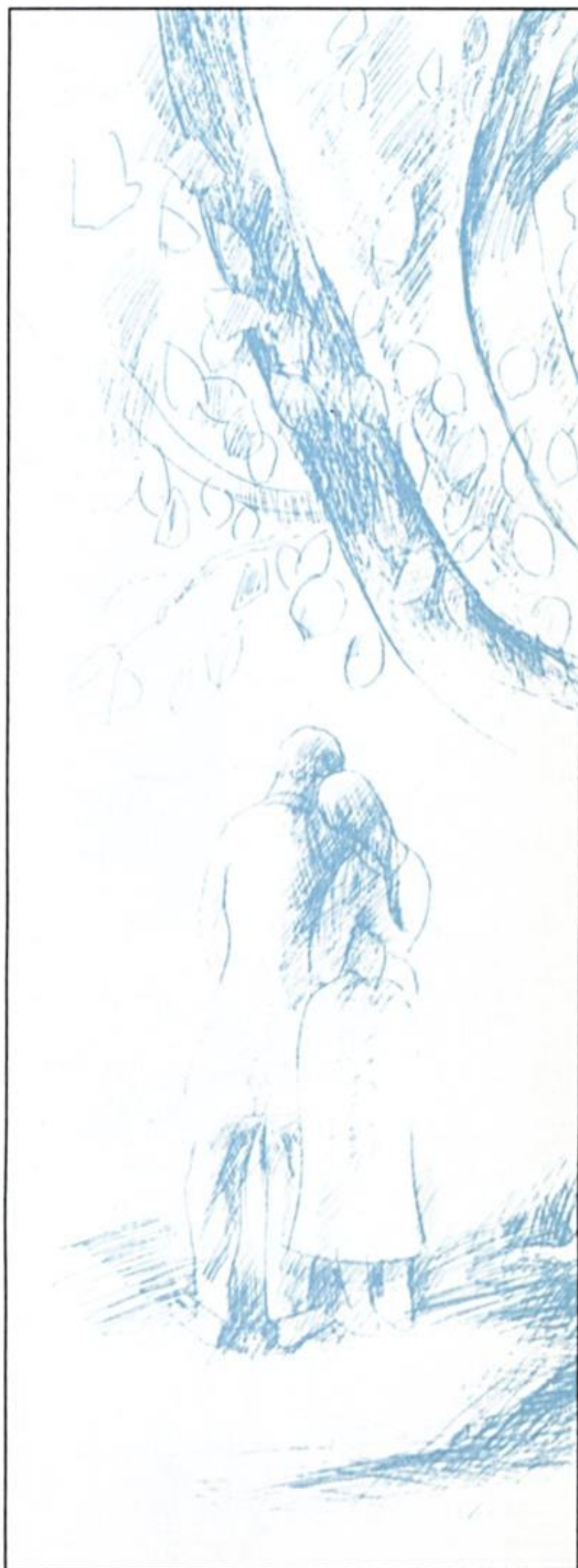
Schéda Mária tanulmánya
Madách verséről

Bacsik Katalin, Bódi Tóth
Elemér, Lászlóffy Csaba, Németh
Péter Mykola, Pethő László versei

Tandori Dezső, Kristó Nagy
István, Kerényi Ferenc, Szigethy
Gábor esszéi

Madách-díjasok 2003. Szabó
Andrea interjúja az utolsó
nógrádi dudással, Pál István

*Réti Zoltán:
Kettesben (részlet)*

Névjegy

BÓDI TÓTH ELEMÉR író, költő, újságíró. Madách- és Magyar Lajos-díjas alkotó, Salgótarján Város Önkormányzata Pro Arte kitüntetéssel ismerte el munkásságát. A Nógrád Megyei Hírlap munkatársa. Legutóbbi verses kötete Európai utas címmel jelent meg. Salgótarjánban él.

DUKAY NAGY ÁDÁM költő, publicista, lapunk szerkesztője. 2003-ban Móricz Zsigmond ösztöndíjas. Legutóbbi kötete Hosszú eltáv címmel jelent meg. Budapesten él.

DR. CSONGRÁDY BÉLA újságíró, kritikus. Számos esszé-, tanulmány-, riport-, és interjú kötet szerzője, társszerzője. Salgótarjánban él.

KERÉNYI MÁRIA újságíró, zenekritikus, szerkesztő. Napilapokban és folyóiratokban publikál, több kötete jelent meg zeneművészekről. Évtizedeken keresztül vezette a „Mit üzen a rádió?” című műsort.

K. PEÁK ILDIKÓ a Nógrádi Történeti Múzeum művészettörténésze, kutatási területe a kortárs magyar képzőművészet.

BÓNIS FERENC miskolci születésű zene-történész, a Magyar Kodály Társaság, az Erkel Ferenc Társaság elnöke, a Magyar Muzsikus Fórum elnökségi tagja, az MTA Zenetudományi Bizottságának tagja. Az Erkel Ferenc- és Szabolcsi Bence-díj, Ezüst Toll birtokosa. Több kötet és tanulmány szerzője. Legutóbbi munkái: Mozarttól Bartókig (2000), Üzenetek a XX. századból (2001). Budapesten él.

LÁSZLÓFFY CSABA Kolozsváron élő költő, több verses- dráma és prózakötete jelent meg.

TANDORI DEZSŐ Kossuth-díjas író, költő, műfordító, intermediális grafikus. Budapesten él.

k.kabai lóránt költő, első kötete nem kijárat címmel az idei Ünnepi Könyvhéten jelent meg. Budapesten él.

NÉMETH PÉTER MYKOLA Vácott él, filozófiát tanít a helyi Madách Imre Gimnáziumban. Első verseskötete 1986-ban jelent meg. A Madách-kör ügyvezető elnöke, az Ipoly Eurorégió magyarországi titkára.

PETHŐ LÁSZLÓ kolozsvári születésű, Vá-

roslődön élő költő. Tizenöt éve él Magyarországon.

BACSIK KATALIN Balassagyarmaton élő költőnő.

ZSIRAI LÁSZLÓ költő, újságíró, Budapesten él.

MIZSER ATTILA Füleken élő irodalmár, új kötete az Ünnepi Könyvhétre jelent meg szakmai gyakorlat külföldön címmel.

KRISTÓ NAGY ISTVÁN kritikus, irodalom- és művészettörténész. A népi írókkal és a 20. századi avantgarde-dal foglalkozik.

KERÉNYI FERENC irodalom és színház-történész, az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkatársa, a Petőfi kritikai kiadás szerkesztője.

SZIGETHY GÁBOR irodalomtörténész, író, kritikus, egyetemi tanár, színházi rendező. Legutóbb megjelent könyve: A kövér Szendrő (2002, Budapest).

SHÉDA MÁRIA nyugdíjas középiskolai tanár. Madách Imrével kapcsolatos tanulmányai az Irodalomtörténeti Közleményekben jelentek meg. 2002-ben az Árgus Kiadó a Vörösmarty Társaság gondozásában adta ki „A líra és a Tragédia párbeszéde” című tanulmánykötetét.

SZABÓ ANDREA magyar-angol szakon végzett az ELTE-n, a Nógrád Megyei Hírlap külső munkatársa. Balassagyarmaton él.

VARGA EMŐKE főiskolai docens, a Szegedi Tudományegyetem Főiskolai Karán tanít. Székesfehérváron él.

PÁSZTOHY DOMOKOS nyugdíjas általános iskolai tanár. Írásai az Élet és Irodalomban és a Köznevelésben és az Árgus folyóiratban jelentek meg. 2000-ben a Vörösmarty Társaság gondozásában adták ki „Fedetlen fejjel” címmel harmadik verseskötetét. Polgárdon él.

SALAMON NÁNDOR művészettörténész, művészeti író. Kutatási területe a kortárs magyar művészet. Szombathelyen él.

DR. BARÁTHI OTTÓ közgazdász, közíró, a Nógrád Megyei Hírlap külső munkatársa. Salgótarjánban él.

Tartalom

<i>Bódi Tóth Elemér</i>	Édesanyám, Hajtó Rozália megőrzött szavai Vasszilvágyon; Térképekről eső után (versek)	229
<i>Dukay Nagy Ádám</i>	A szavak eredeti jelentése (Beszélgetés Bódi Tóth Elemérrel)	232
<i>Bódi Tóth Elemér</i>	Küsz és Csér; Élt egy asszony; Forróság Tiberiasban (versek)	243
<i>Csongrády Béla</i>	„A tisztesség a legfontosabb életelvem” (Születésnap beszélgetés a nyolcvanéves Réti Zoltán festőművésszel)	248
<i>Kerényi Mária</i>	Hét bekezdés Réti Zoltánról	256
<i>K. Peák Ildikó</i>	Őszi virágzás – Réti Zoltán képei alá	258
<i>Bónis Ferenc</i>	Új-régi könyv a csárdás atyjáról	263
<i>Lászlóffy Csaba</i>	(Talált versek)	266
<i>Tandori Dezső</i>	A palackposta pofátlansága?	272
<i>k.kabai Ióránt</i>	alba; korbács; viszony által homályosan fenntartva (versek)	287
<i>Németh Péter Mykola</i>	Fiesta; Azon a tavaszi reggelen; Kétsoros; Főbenjáró üzenet; Feketevasárnap; Fehérvasárnap (versek)	289
<i>Pethő László</i>	Kossuth kalapja; Megmérettetés; Papagájom: macskaeledel; Magasztosan (versek)	291
<i>Bacsik Katalin</i>	Vasúton (vers)	295
<i>Zsirai László</i>	Téli napsütésben (novella)	296
<i>Mizser Attila</i>	Szőcs (részregény)	299
<i>Kristó Nagy István</i>	Németh Lászlóról (tanulmány)	304
<i>Kerényi Ferenc</i>	„A felfokozott létintenzitású ember” (Németh Antal születésének 100. évfordulójára)	310
<i>Múltkóstoló</i>		
<i>Szigethy Gábor</i>	Budán történt, augusztus 29-én	318
<i>Shéda Mária</i>	Madách Imre: Egy menyasszony sírján (tanulmány)	324
<i>Madách-díjasok, 2003.</i>		
<i>Szabó Andrea</i>	Az utolsó nógrádi dudás	329
<i>Varga Emőke</i>	A bizonyosság felé vezető utak és a visszatérés ígérete (recenzió)	338
<i>Pásztóhy Domokos</i>	Lélegzetnyi hozzászólás (könyvismertetés)	341
<i>Salamon Nándor</i>	Művészetét „súlyos fegyelmezett erő jellemzi” (könyvismertetés)	343
<i>Baráthi Ottó</i>	Faragó Zoltán könyvéről	349

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
XLIX. évfolyam
2003. 3. szám, május–június

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Főmunkatárs:
NAGY PÁL
(Párizsi Magyar Műhely)

Szerkesztők:
DUKAY NAGY ÁDÁM
DR. KOVÁCS ANNA

BAGYINSZKY ISTVÁNNÉ szerkesztőségi titkár

A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata.
Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.

Felelős kiadó:
OROSZNÉ KATONA ANNA

Készült:
B-Humanitas Stúdió, Salgótarján

Lapunk megjelenését támogatta:
a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA és
a NEMZETI KULTURÁLIS
ALAPPROGRAM

Szerkesztőségi fogadóórák:
kedd 16–18 óra között

A szerkesztőség levélcíme:
3101 Salgótarján, Pf. 270
Telefon: 32/416-777/103-as mellék
Fax: 32/316-482
Internetcím: www.bbmh.hu/palocfold
E-mail: palocfold@bbmh.hu

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
előfizethető ugyanitt.
Folyóiratunk megvásárolható
az Írók Boltjában
Budapest VI., Andrásy út 45.

2003-ban megjelenik 6 alkalommal.

Ára: 300 Ft

Előfizetési díj egy évre: 1 500 Ft

Kéziratokat és rajzokat megőrizzük,
de nem küldünk vissza.

ISSN: 05555-8867

INDEX: 25925

Bódi Tóth Elemér

ÉDESANYÁM, HAJTÓ ROZÁLIA
MEGŐRZÖTT SZAVAI VASSZILVÁGYON

Klári Firenzében van, Sanyi Tel-Avivban,
én most Vasszilvágyon vagyok

(1991. augusztus 19.)

Délelőtt itt mentek a pápai helikopterek,
itt röpült II. János Pál pápa,
a Kunovitsékon túl húztak el
a Rózsás felé Szombathelynek,
az emberek az utcán bámulták őket.

A Józsi sokszor mondogatta,
hogy az ezerkilencszáztíz évek elején
is pont így volt, amikor ő még suhancként
látta az első léghajót éppen arra szállni
útban az Északi-sark felé,
látszott egy kosár is alatta,
állítólag később lezuhant valahol,
legalábbis akkoriban az a hír járta,
de aztán hamarosan kitört a háború,
utána meg, negyvenötben,
akkor már én is itt voltam, te is éltél,
két rohadék repülő rendetlenkedett a falu fölött,
apja a Czoma-tagban dolgozott,
a Lakatos bácsinak is ott volt bérletes földje,
a Vargáék, a János és a Józsi
a barázdában lapultak,
mert a gépek igen alacsonyan keringtek
a váti röptér és a vasút között,
amikor csönd lett, Lakatos bácsi megszólalt,
na, most ütött az utolsó óránk,

mostanában megint itt villognak a repülők
magasan az udvarunk fölött, honnan hová,
ki tudja, azt mondják, Bosznia-Hercegovinába,
utoljára gyerekkoromban hallottam róla,
vénségemre újra csak ezt fújja a rádió és a tévé.
Klári holnapután megy Firenzéből Rómába?
Nem érdekes? A római pápa itt röpköd,
ő meg oda megy. Láttad már a kis Sanyim lapját?
Tel-Avivban is gondol rám,
azt írja, jól érzi magát,
naponta öt órát kell tanulni,
az egyetemváros pedig sokkal nagyobb,
mint Vasszilvágy, a levegő mámorítóan illatos,
a tengerben is lubickolt már,
el sem tudom képzelni, milyen lehet,
hát, ti egészen máshogyan éltek,
de hallom, már megy is vissza a pápa,
igaz, négy óra lesz, elég sokáig volt itt.
Csak nem éppen a házunk fölött száll el?
Ni, már Tikszer fölött járnak,
a galambok meg hogy felröppentek
a három helikopter zajára,
biztosan megáldotta föntről a falut,
apja legyintett volna, se nem árt, se nem használ,
csak hogy engem dühösszön.

Addig jó, amíg minden csak elszáll fölöttünk.

TÉRKÉPEKRŐL ESŐ UTÁN

(1998. augusztus 31.)

Szerettem mindig a térképeket böngészni,
ki van-e írva Keresztény, Szakony, vagy Csepreg,
most meg már azért, hogy merre vagytok
Új-Zélandban, Izraelben,
ezek a lapok a te régi iskolai atlaszodból maradtak,
elrakom őket, kit megtaláltok, kit nem,
a fontosabb helyeket többnyire kisilabizálom,
ez itt ugye a Nagy vagy Csendes-óceán,
legalábbis mi így tanultuk,
Jeruzsálem meg, ahol a drága kis unokám él,
milyen közel van, mintha itt lenne,
a telefonban is olyan volt a hangja,
azt hittem, mellettem áll a konyhában,
ahogy kérdezte: Hogy vagy nagymama?
A cica megvan? Vigyázz magadra.
Amikor te is belenevetsz a telefonba,
mindig azt hiszem, hogy itt vagy,
jó hallani, olyan jóízűen tudsz nevetni.
Na, kitisztult Szombathelynek.

A SZAVAK EREDETI JELENTÉSE

Bódi Tóth Elemérrel Dukay Nagy Ádám beszélget

Azt hiszem, a mi beszélgetéseink olyanok, amilyennek azt mondani szokták: ott folytatjuk, ahol legutóbb abbahagytuk. Így van ez velünk, igen. Lassan tíz éve, hogy először leültünk a nógrádi napilap folyosó végi kis szobájában (ő szerkesztőként, én akkoriban jegyzetíróként), s mondtuk. Azaz nem mondtuk, gondoltuk. Pontosabban csak ő, mert én akkoriban csöndben figyeltem inkább. Számolatlan cigaretta, esetleg kávé; semmi presszó-tivornya. Mondtuk, mondtuk – bár én akkoriban, igen, csak hallgattam inkább –, így telt néhány boldogtalan év. Nem mi voltunk boldogtalanok (bár, mit tudom én?), hanem az évek. Aztán egy szép napon – akkor már többszörre – azt mondta, ideje volna komolyan összeszedni a sátorfámat, hogy másokkal is mondjam. Többet. Meg komolyabban. Eddig a „mese”. Nem volt ebben sem apátia, sem apáskodás; tiszta, világos és ne feledjem, hasznos tanács volt. Összeszedni a sátorfát („...most még bármit kibírsz...”), jót tesz – mondta. És én összeszedtem, s jót tett. Mostanság eltelnek fél, vagy majd egész esztendőök is, hogy nem beszélgetünk, de, mondom, ott folytatjuk aztán, ahol legutóbb abbahagytuk. S ez is jót tesz. Azt mondanám, nagyon. De mondom is. És hát mondjuk – most megint együtt.

– *Lehetetlen, hogy ne Vasszilvággyal, szülőfaluddal kezdjük ezt a beszélgetést, számodra máig az a tengely, pedig megfordultál a világ jó néhány helyén.*

– Az embernek különböző nézőpontjai vannak. A legevidensebb nézőpont az, ahol megszületett. Ebben nincs „előnyös” vagy „hátrányos” hely – ez „adottság”. Mindegy, hogy hol születtünk, ahol megszülettünk, arról a helyről, vagy abból a helyből, igazából nem tudunk kilépni. Nem tudunk onnan kibújni, mert az eszmélésünk különböző fokozatai ott zajlottak. Mik ezek? A legelső évekre nem emlékszünk; legföljebb szülői elbeszélésekből. Én arra emlékszem, hogy gyerekkoromban azt mondogatták: tél volt, havazott, s az ablakon mutogattam kifelé: „hó... hó...” Ez volt az első szó, amit állítólag kimondtam. Ez elég könnyű szó. Amikor kicsit nagyobb lettem és az utcaajtó nyitva volt, akkor azt szoktam volt mondani, „Csukjátok be az ajtót, mert huzat van...” Nyugat-Dunántúlon mindig fúj a szél; az egy szeles vidék. Lehet, ezért szeretem annyira a szelet; mindenhol jól érzem magam, ahol fúj a szél. Tengerparton is, de bárhol, ahol szél van, ott én nyugodt vagyok. Van, akit a szél feszültté, idegessé tesz – engem megnyugtat,

szeretem. És szeretem az eső kopogását hallgatni, szeretem, ha jön a vihar; és ugyan most már felnőttként tudom, hogy az rombolni is tud, mégis szívesen elnézem, ha „csúnya” felhők jönnek, egyszerűen azért, mert azt érzem. Számomra ez az eszmélés egyik állapota. A másik persze a nyelv. Mert azon a nyelven ír mindenki – ha gazdagodik is az, az anyanyelven belül, vagy a tanult idegen nyelvekkel –, amit ott használnak, ahol az ember született. Én vasszilvágyi vagyok, nekem az a kedves. Bárhol a világon meghallom – mert meghallom –, azonnal fölismerem, még akkor is, ha már csak nyomaiban van valaki szavaiban az jelen. Nem csak a különböző tájszavak, hanem a magánhangzók ejtése... egyáltalán a mondatfűzés. Ezek olyan sajátosságok, amiket nagyon fontosnak tartok. Ha az ember verset ír, ha akarna se tudna másfélén, mint azon a nyelven. Ez nem azt jelenti, hogy azt a nyelvet használja, de a mélyrétegekben a szavaknak a hangulata, tartalma, az a kontextus, amiben használták a régiek, az mind benne van. Benne kell, hogy legyen.

– *Ezt a fajta kötődést esetekben a „szokott”-nál is erősebbnek érzem. A szülőföldhöz, ahhoz a nyelvhez való ragaszkodás az föltétele, vagy valamilyen indukátora annak, amit legtöbbször meg szoktak rólad fogalmazni; azt a bizonyos szellemi világpolgárságot? Tehát kell ehhez valami ennyire konstans pont?*

– Kell. A kettő nem mond ellent egymásnak.

– *Nem mond ellent persze, de nem tudom, ez ennyire erős volt-e mondjuk Marqueznél?*

– Ez egy érdekes kérdés. Hosszú ideig talán nálam sem volt ennyire hangsúlyos – legalábbis én magam nem gondoltam rá és nem is hangsúlyoztam –, mert valószínűleg ez természetes adottság. Nem gondoltam rá. Vagy nem így gondoltam rá a kezdet kezdetén, mint ma. Most kezdem érezni, mennyire fontos ez. Nem tudom, hogy miért. Ennek a hangsúlyozása egy újabb „fejlemény” talán. Pár év óta. Nézd, velem kapcsolatban azt szokták mondani, hogy nem az élménylírát képviselem. Valóban nem. Az első verseket, a kezdeti éveket leszámítva valahogy visszahúzódtam a vers első vonalából... Nekem a versíráshoz mindig kellett egy konkrétum, amiből kiindulok, bárhol vagyok a világban. Mindig meghatározom magam és utána indulok el valamerre, és addig megy a vers, ameddig; nem tudom, meddig megy... Ha jó, akkor „magasabbra”, ha nem jó, akkor ott marad. De a kiindulásom mindig konkrét. Nem tudok szövegeket kitalálni. Valahol lennem kell, akár fizikailag, akár gondolatilag, akár érzelmileg-hangulatilag, valami konkrét helyen, amiből kiindulhatok egy vers írásakor. Sokszor ez úgy néz ki, hogy mit tudom én, Prágában egy adott utcában sétálok... Hogy utána mi lesz? Mert ez sem az élmény, csak konkrét kiindulási pont. Tudom, hogy másképpen is lehet verset írni, de nekem mindig kell

egy fix pont. Úgy alakult, hogy ez a kiinduló hely mindig máshol volt; fizikailag is, gondolatilag is. Sokszor nem volt otthon. Ha otthon volt, akkor is – az otthoni kiindulásból is – másfelé mentem el. Most úgy érzem, hogy akkor a személyesből próbáltam az egyetemesbe... Ez nem minősítése, csak a szándéka annak... Tehát a személyesből próbáltam mindig az egyetemesbe menni; a konkrétat mindig alávettem az általánosabbnak. Most meg talán fordítva van, különösen az utóbbi években. Úgy érzem – és ebben sem látok ellentmondást –, hogy az egyetemesből most inkább a személyesbe indulok visszafelé... Lehet, hogy a kettő együtt érvényes.

– *Ez egy olyan sinus-görbén mozog, ahol mindegy a „fönt”, vagy „lent”, mert ugyanazt a mondandót segíti, és épp úgy a te gondolkodásodról ad pillanatfölvételt? Úgy értem: egy bizonyos ponton az egyetemesből a személyes felé, majd fordítva?*

– Igen, ez nem egy lineáris valami. Eddig én, hát nem elbújtam a versbe, csak hátrébb vonultam és engedtem azokat a gondolatokat, személyeket, tájakat, hangulatokat, de inkább gondolatokat előtérbe kerülni, ami egy adott helyen bennem elindult. Most inkább fordítva van. Szeretnék az általánosból nyitni a személyes felé. Lehet, hogy ez nagyon leegyszerűsített versbeszéd lesz, s lehet, hogy nem is lesz látványos. Mert visszafelé menni a személyesbe nem biztos, hogy nagyon látványos folyamat, de egyszer talán ez is érdekes lesz.

Nézd, egy falu mindig zárt közösség, de ahogy visszaemlékszem a gondolataim alakulására, elég korán nem voltam tipikus falusi. Annak ellenére, hogy az voltam. Olyan folyamatokról írtam az ötvenes években verset, amiről akkor Vasszilvágyon nem is hallott senki. Nem tudom, hogy mért? Nyilvánvaló, hogy az érdeklődésemben már akkor is benne volt... De ez csak egy példa.

– *Ezt a figyelmet mi váltotta ki benned? Bella István – aki a nyolcvanas években volt az ÉS versszerkesztője – mesélte, hogy akkoriban havonta, kéthavonta kért tőled újabb írásokat, mert nagy szükség volt arra az egyetemes hangra.*

– Talán azért, mert akkor „benne volt a levegőben...” Más volt a korszak. Azt hiszem, ez a mostani korszak a feje tetején áll. Annyira így érzem ezt, hogy most talán azt sem tudjuk, milyen korszakban élünk. Sok az elhallgatás, sok a végig nem gondolt gondolat; és nem csak a politikában, hanem egyáltalán. Szóval nem látok olyan folyamatokat, amiket versben kellene elmondani... Ennek lehet az is oka, hogy az élet számos területén a vers állítólag feleslegessé vált. Meg is lehet nézni *ezt* az életet. Függetlenül attól, hogy hogyan ítélem meg a politikát; nem a magyart, hanem az egészet, ami *itt* folyik. A politika teszi a dolgát úgy-ahogy, véleményem szerint rosszul; a politikamagyarázat teszi a dolgát szintén rosszul és alapvető

tévedésekkel. Ez a globalizáció, amely a mi életünk, egyrészt persze, jó, de nem következmények nélkül való.

– *Te viszont jó ideig arról beszéltél, hogy az „egyetemes” értékrend hangsúlyozása hazugság. Általában ennek az értékrendnek a sulykolása...*

– Általában az értékrend, igen. Az értékrendnek mindig a konkrét tartalmát kell vizsgálni. Nézd, a nyugati civilizáció győzött. Per pillanat – ha globálisan nézzük – ebben a helyzetben vagyunk, nyilvánvaló.

– *És olyan sokezer éves kultúrákat ránt magára, vagy takarózik vele, melyekkel nem biztos, hogy illenék.*

– Igen, de azért teszi, mert kell egy hivatkozási alap; bár ez a hivatkozási alap nem igaz. Azért nem, mert egyszerűen nem úgy viselkedik. A globalizmusnak egy meghatározó szelete a globális – főként az elektronikus – sajtó. Ma a világ arról tud, ami megjelenik a képernyőn, vagy az Interneten. Vizuális kultúrában élünk, amelyben látszólag objektíven jelennek meg a történések, hiszen amikor épp lönek, azt pontosan láthatod. Csak a világmagyarázattal marad adós! Tehát látszólag objektív, de valójában abszolút szubjektív, abban az értelemben, hogy valaminek az érdekében folyamatosan hazudik. Úgy használja az emberiséget, az emberiség történéseit, ahogy az érdekeinek megfelel. És mi az érdeke? A nézettség, a profit. Tehát: cinikus és hamis. Nem autentikus. Mert az információ fedi el a lényegét. Azt, hogy mi, miért történik így. Még halvány magyarázat sincs, hogy mi és miért van. Percről percre bemutatja, hogy ez van a világban, de a világból csak azt mutatja be, ahol ő éppen érdekelt.

– *A vers éppenséggel tudna kommentárként funkcionálni.*

– A vers végül is világmagyarázat – ha nagy szavakat akarunk használni –, legalábbis a saját magam számára. Megpróbálom meghatározni, hogy én hol vagyok, milyen világban élek. Ilyen értelemben mindenképpen, mert értelmezem önmagammat. Nem? Ilyen értelemben használom azt a szót, hogy a vers világmagyarázat; semmiképpen nem publicisztikai értelemben.

– *De azt az értelmezést sokan magukévá tehetik.*

– Van, aki azzal egyetért, van, aki nem. De nem föltétlenül azért ír az ember verset, hogy másnak segítsen. Örülök neki, ha más is egyetért, persze, de elsősorban magammal van „gondom”, abban az értelemben, hogy ez alatt a rövid idő alatt, míg vagyok, hogyan alakulnak a dolgaink. Milyen világban élünk? Ezt próbálom a versben, de azt hiszem, mindenki, aki verset ír. Ki így, ki úgy. Végül is arra vagyok kíváncsi, hogy hol élek, és ezt nem tudom meg abból az információhalmazból, ami éppen a lényegét fedi le. Nekem nem kell minden egyes lövésről tudnom. Nekem arról kellene tudnom, hogy miért lönek. És hogy most miért lönek, ahhoz sem csak azt kell tudnom, hogy tegnap mi történt, hanem azt is hogy ezer évvel ezelőtt

mi volt, mert összefüggenek a dolgok. A múlt nem fejeződik, nem fejeződött be. Mi folyamatosan a jelenben élünk, ugyanakkor nem tudjuk, hogy hol élünk, ugyanis a nagy összefüggéseket nem tudjuk – mert nem tudhatjuk. Pedig mindennek megvan a magyarázata. Ezzel marad adós a mai közírás, politológia és a hírkomentárok. A globális média körülbelül úgy működik, hogy „Engem nem érdekel a magyarázat; ez történik, bemutatom nektek, én objektív vagyok, nézzétek, ez van, mindenki vonja le a következtetéseket...” Nos, hát ezek a „következtetések” rettentően hamisak és gigantikus érzékcsalódásokat okoznak, gigantikusakat.

– *S nem gondolod, hogy a „művészetek” is olyan tespedtségben leledzenek, mely állapotában mindezt – szó nélkül – engedi?*

– Sajnálom én is, de ez így van. Azt kell mondanom, hogy ma is van az írástudásnak árulása. A hallgatás is lehet árulás.

– *Filmesek mondják az információ kultuszáról, hogy ma már a játékfilmeknek is úgy „kell” épülnie: információ-vágás, információ-vágás... Az irodalom befordulását – nemcsak Magyarországon – ma talán apátia, egzisztenciális rettegés sötétebbi indukálja. Alig olvasni olyan szöveget, új szöveget, miben sokak nyújtózhatnának: ez az enyém is.*

– Egyetértek veled. Azt hiszem, ez a szellemi lustaság árulás; vagy egész egyszerűen korrumpálódott már szinte minden. Ha nem árulás, akkor a szerep föl nem ismerése. Igaz, a versírás is egy szerep, mert valamit vállal az az ember, aki verset ír. A világ, azt gondolom, megválthatatlan és nem fog eljutni a „történelem utáni” korszakba.

– *Ez mit jelent a te olvasatodban?*

– Ez azt jelenti, hogy ki fogja rúgni maga alól a sámlit. Annyira történelemben gondolkodik – ami szerintem nincs is, mert azt hiszem, csak történelem-magyarázatok vannak –, hogy az folyamatosan befolyásolja, manipulálja gondolkodását. Ma, amikor egy véreskezű diktátor ellen valaki föllép és a pacifizmus nevében a háború ellen tüntet a világ, az abba a gigantikus érzékcsalódásba tartozik, amiről beszéltem. A lényeg félreismerése. Itt nagyon komoly dologról van szó. Hitler mozgalma szintén körzeti mozgalomként indult – és mi lett belőle?! A muzulmán fundamentalizmus folyamatait, ha megnézed... Valamit tenni kellene, nem? Ezt úgy állítom, hogy tudom: minden nagyhatalomnak és minden országnak megvannak a maga stratégiai, gazdasági érdekei; mert ezek minden oldalon megvannak. Tehát amikor az úgymond békeszerető államok föllépnek, ott is érdekek mozognak. Az is hamis, álszent magyarázat, csak hatásosabban használja ki a háborúba belefáradt társadalmak békevágyát. Hogy mennyi ebben a naivitás, vagy álnaivitás? Chamberlain ezt már eljátszotta 38-ban Hitlerrel, amikor kialkudta vele a „békét”, egy év se telt el és kitört a második világháború.

Az akkori Csehszlovákia föláldozása sem mentette meg a világot, amely úgy látszik, ma is hajlamos bármi áron a „békére”, ha ezt az áldozatot más fizeti meg. Saját országának föláldozását esteleg csak Izraeltől venné jó néven. Ez bizony kettős mérce, nem is szólva arról, hogy erkölcstelen.

– *Viszont a megelőző csapás doktrínája sokaknak ellenszenves; s ez a múltban is így volt.*

– Igen, de ha jön szembe velem valaki az utcán egy nagy kést lóbálva, aki már régóta mondja, hogy eltesz lábálól, és ha – mielőtt belém szúrná – rálépek a lábára és fellököm, az egy megelőző dolog, hiszen nem támadott meg. Viszont csak így érhettem el, hogy nem lettem rokonszenves halott, „csupán” életben maradtam. Itt a liberalizmusnak egy mindentől független, kizárólag jogi értelmezéséről van szó, ami alkalmatlan az élet-halál kérdésének megközelítésére, legföljebb utólag nyilatkozhat, amikor már késő. Semmi nem jó, ami doktrínává, szélsőségessé válik. Egyébként más is habozás nélkül föllökné a késsel rátámadó embert. Ha egy liberális gondolkodású társadalomban az értelmiség egy része úgy gondolja, hogy „Nahát, mégsem szabadna civilekre löni, mert hát gyerekek is meghalhatnak...” Ki a civil? Végül is a baloldal–jobboldal, mint politikai kategória egy olyan kulturális hagyomány, ami abszolút európai. Csakúgy, mint a liberalizmus, mert a föld többi részére nem vonatkozik. De amit itt fontosnak tartok, hogy a baloldali hagyományban volt egy romantikus ideálkép, mely szerint az állig fölfegyverzett hatalommal szemben a civil ellenálló küzd valamiért. A jogaiért, a hazájáért... Egy civil, aki küzd. Dávid Góliát ellen. Igen ám, de azt kellene megkérdezni, hogy az a fiatal, aki fölrobbantja magát, merényleteket követ el, civilek ellen, civil-e? És ki a Dávid?

– *Ha már a megelőző csapásnál tartunk, kanyarodjunk vissza az írástudók árulásához. Nem lehetséges-e – szerintem igen –, hogy aki „kimondaná”, arra épp így tudnak megelőző csapást mérni, teszem azt egzisztenciálisan?*

– Figyelj, látszatra most másról beszéltünk, de – amikor a szavakat ennyire elinflálják – a kettő összefügg. Ez az inflálódás a politikából indult ki, de mostanra tökéletesen adoptálta a tömegtájékoztatás, az üzleti élet, nem sorolom. És ez a csapda; mert a terror a globalizmus eszközeit használja. Ha nem volna mindenhol kamera – ott is, ahová nem kellene –, a terrorizmus nem tudná kommunikálni tetteit. Épp ez ad a kezébe hatalmat. Nagyon egyszerű képlet ez. Azért mondom, hogy csak látszatra beszéltünk másról. Voltaképpen ez a megtévesztettség – melyben, jó esetben, mindenki csak a féligazságokat mondja el – nem vizsgálja azt, hogy hogyan jutottunk idáig. A nyugati civilizációnak „mellesleg” megvan a maga bűne, mert öngyilkos módon viselkedik. A haszonelvűségből ugyanis az is következik,

hogy amit ma be lehet söpörni, azt realizálja. Eladja a fegyvert, a nukleáris eszközöket, a biológiailag fejlesztett vírusokat, s aztán, ha majd ez „ esetleg ” veszélyes lesz, akkor valaki majd csak csinál valamit.

– *Hogy te gyerekkorod óta nyitott vagy minderre, ahhoz mennyit és miként tett hozzá, hogy feleséged, fiad révén is nagyon erős szálakkal kötődsz Új-Zélandhoz és Izraelhez? Mert ezt a fonalat is erősebbnek érzem, eddigi munkásságodat ismerve, mint az „ általában ” lenni szokott.*

– Ha nekem első a szülőfalu – ami kétségkívül az első, a szó mindkét értelmében –, a második feltétlenül Izrael. Sanyi fiam már azért ment oda tanulni, mert úgy gondoltuk – ahogy a bölcsek is tartották –, hogy „ Ha szereted a gyerekedet, akkor küldd el magadtól. ” Nekem az évek során kialakult ott egy nagy baráti köröm és évtizedek után annyit már érzékelek, hogy Izraelből, mint mindenhonnan, a világ szintén nagyon más. Ahogyan Vasszilvágyból és Új-Zélandból is más. Izrael számomra meghatározó, egyértelműen döntő élmény. Hogy mikor kezdődött, azt pontosan nem tudom.

– *A hatvanas évek elejéről-közepéről olvastam tőled egy verset, ami egy fiatal lányról szól, aki egy bárba megy táncolni, s a kabátján még látszik a Dávid-csillag nyoma.*

– Igen, emlékszem erre. Ez mikor volt?

– *Talán 63-ban, vagy 64-ben.*

– Igen, igen... Bár ez nem kiérlelt vers, csak egy kicsit naiv, korai kísérlet. Ha egyszer összegyűjteném a verseimet, átírva is csak a vázlatok közé sorolnám be. Érdekes, hogy párhuzamosan élünk egymás mellett és azt mondjuk, zsidó–keresztény kultúra, de nem nagyon gondoljuk át, hogy az voltaképpen egy kultúra. És főleg nem ismerjük annak a zsidó részét. Elnevezzük például a héber Bibliát Ószövetségnek, ami keresztény nézőpont. Igaz, a második vatikáni zsinat után fölmerült, hogy az eredeti szövetség azért nem szűnt meg... ez teológiai kérdés, de amit az Isten egyszer megköt, az a szövetség nem szűnik meg. Majd kétezer év után tehát a zsinat idősebb testvérnek fogadta el a zsidó népet. Hah, ez derűs, nem?

– *Te óriásit merítettél abból a kultúrából...*

– ...mert olyan hatalmas, mint az óceán és az emberiség szempontjából annyira egyetemes. Ha az eredetet nézem a kereszténység is egészen más szemszögben tűnik föl. A sorrendet be kell tartani. A judaizmusból fejlődött ki a kereszténység és az iszlám. Na most, ha a két utóbbi a gyökereire csak hivatkozik, de nem ismeri, akkor merőben más. Ha viszont történetiségében ismeri a gyökereket, akkor feltétlenül egy más típusú kereszténység vagy iszlám, de inkább kereszténység alakult volna ki. Egy jó keresztény hamar rájön arra, hogy az erkölcs, etikája – meghatározó részben – zsidó alapon áll. És mindezt tudva Izraelből hogyan látszik Európa?

– Nos?

– Nagyon kétértelműen. Erkölcsi, etikai értelemben Európának van egy fekete lyuk-szerű fővárosa, ez pedig Auschwitz.

A kereszténység deklaráltan a szeretet vallása – Auschwitz nyilvánvalóan ennek az antitézise. Azt kellene átgondolnunk, hogy hogyan juthatott idáig a szeretet nevében? Ezt Európa nem tudta megemészteni. Amikor én arról beszélek, hogy a kultúra szerkezetében van az alapvető gond, akkor pontosan erről szeretnék beszélni. Mert a kinyilatkoztatott vallás lényege az abszolút szeretet; az abszolút szeretetlenség pedig egy másik kinyilatkoztatás. Ezt a kettőt kellene megfelelő szellemi komolysággal összevetnünk. Ez lenne a tanulság levonása. Nem az: „Sajnálom, hogy szegény zsidók elpusztultak...” Ez nem egyéni sajnálat, meg jóindulat kérdése. Ha kellő komolysággal beszélünk róla, akkor világos, hogy itt a kultúra lényegét érintő kérdéstről van szó. Mert igaz, hogy az egész európai történelem öldöklés; de hát nem egyetemes. Akkor, amikor szisztematikusan... Amikor úgy döntenek emberek, hogy megcsináljuk Auschwitzot, akkor el kellene gondolkodni. Miként lehetett a koncentrációs táborokban Beethowent, Mozartot játszani? Tehát az egész kultúrának, az egész nagyszerű európai kultúrának – melynek alapja Jeruzsálem, Athén és Róma – az etikai tengelyét kellene megvizsgálni. Ezt úgy kezdhethetnénk el, hogy a szavaknak visszaadnánk az eredeti értelmét. Hogy Auschwitz azt jelentse, ami. Ezért nem zsidó-ügy Auschwitz. Ott a zsidók „csak” meghaltak.

– „...a feladat – írja Semprun –: megváltoztatni azokat a történelmi feltételeket, melyek lehetővé teszik az SS kialakulását.”

– Pontosan. Le kell vonni a következtetéseket és úgy is viselkedni. A mai Izrael- és zsidóellenesség pedig épp azt mutatja, hogy ez a kultúra nem vonta le a következtetéseket. Ellenkezőleg. Igyekszik a felelősséget áthárítani, sőt ezt a taktikát exportálta a Közel-Keletre, a muzulmán világba. Nem véletlen, hogy a mai arab propaganda a nácik dezinformációs gyakorlatát használja, mind a szüntelen-hangos történelemhamisításban, mind pedig másutt. Kundera mondta egyszer, hogy Európa szíve Jeruzsálemben dobog – ez a költői megfogalmazása annak, amiről eddig beszéltünk. Tehát van egy nyugati civilizáció, aminek a szíve másutt dobog, s ő maga támadja tulajdon szívét. Öngyilkos módon működik, gondolkodik tehát. Az is az, hogy én most rágyújtok egy cigarettára, és tudom, hogy nem tesz jót, de hát... Érzed, hogy az mennyire más.

– *Alföldy Jenő írta rólad: „...semmi akarnokság, világmegváltó szándék, csak szomorkásan derűs szemlélődés...” Ezt nagyon igaznak vélem, legfőképpen azért, mert az elmondottakat tapasztalva, átgondolva sem csaptál soha az asztalra. Mintha kibillenthetetlenül végigmeditálnád az életedet.*

– Lehet, hogy ez alkati dolog is, de azt hiszem, úgy nem lehet megoldani semmit. Ha egy kultúra mélyén gyökerező problémákról van szó, arról nem lehet hangosan, vagy asztalt csapkodva beszélni. Ahhoz éppen meditálni kell, vagy legalábbis egy-két emberben fölkelteni azt az igényt, hogy gondolkodjék.

– *Ebben a lármában, amikor a kommunikációs csatornák önmagukban is zajosak – és van belőlük milliónyi! – ez működik még?*

– Igen, hát, hihetetlen nehéz helyzetben van a költészet. Én magam is. Te is. Az ÉS-nél volt körülbelül egy évtized, amikor szinte napi szereplő voltam tárcákkal, kritikákkal, versekkel, te is említetted Bellát... Igen ám, de akkor a korszak is „forrongó” volt. Az emberekben megvolt a jó iránti bizalom, ha nem is fogalmazták meg ezt egészen pontosan, de megvolt a hit, hogy mostantól valahogyan jobb lesz. Kis túlzással eljutottunk a csöbörből vödörbe csapdájához. Legalábbis annyit lehet látni, hogy ez a társadalom sem a világ legjobbika, csak nincs jobb – de ezt más is mondta már.

Azt is látjuk, hogy Kelet-Közép-Európában rettenetes változások zajlottak le, ami igazságosan nem mehetett végbe – mert olyan nincsen –, tudniillik meg kellett teremteni a piaci szereplőket. Ebben a szituációban pedig kivitelezhetetlen, hogy mindenki jól járjon. Mégis úgy gondolom, ha egy picit igazságosabban zajlik le, talán kevesebb vesztese lett volna, és lenne ennek a változásnak. Ez volt az a mozgás, amire rákérdeztél. Ez pontosan a kilencvenes évek elejéig tartott. Akkor kezdett úgy látszani, hogy az egész illúzió illúzióknak bizonyult; másrészt az értelmiség megpróbált – túlélésére koncentrálna – a politikához szinte közvetlenül kapcsolódni. Ezt én nem tudtam megtenni. Egész egyszerűen nem szeretem, mert a politika az mindig partikuláris.

– *Igen, de azokban az időkben szinte minden szövegnek volt alluzív jellege. Sokszor, vagy legtöbbször anélkül, hogy bármi mellett állást foglalt volna. Petri György: Örökhétfő; s „mindenki” tudta, miről van szó. Ez 1981-ben volt, s te a negyvenes éveidben jártál. Nem éreztél akkoriban nagyobb tápázkodást?*

– Már lehetett érzékelni, igen, és hát különösen erős és csodálatosan gazdag volt a nyolcvanas évek vége. Ezt nem volna hasznos elfelejteni. Nem csak az én munkásságomban, általában is. Nem az a baj ma, hogy mindent meg lehet mondani... Az a probléma, hogy a gondokat érzékenyebben látók hangja nem szenzáció. Ez a hang és ez a hangnem kiszorult. Először is a sajtó szerkezetileg átalakult, csakúgy, mint az egész folyóirat-struktúra.

– *Vissza a pályád ezen korszakára: 1991-ben jelent meg a Torony alatt című lírai naplód, 1992-ben a Szombati tűnődések, melyben tárcáidat szerkesztetted köteté és 1993-ban az Európai tea, válogatott verseid gyűjteménye. Szép „sorozat” volt. Akkortól, 1993-tól nem publikálsz. Mért mondtad azt ötvenkét évesen, hogy „elég”.*

-
- Nem mondtam azt, hogy elég és most sem mondom ezt.
- *Úgy értem, a lapoknak mondtad azt, elég.*
- Igen, mert a lapok megváltoztak. Mások lettek, nem tudok mást mondani erről. Majdnem minden lapnál találtam olyasmit, amire azt mondtam, hogy ezt én nem.
- *Nem akarom ráderőltetni, de biztosan benne volt a perszonális világod is. Ha így van, mennyire?*
- Nem tudom megmagyarázni. Inkább zavarba kerültem önmagammal. Volt egy korábbi versem, amiben azt írtam, hogy „a lélek akár göggel is fogadhatja a nyílt terrort, a bekerítettés fokát ki érzi át a nyílt hegyen?” Valahogy úgy érzem, hogy nem lettünk szabadok; és most sem a politikáról beszélek. Kevés olyan írást látok mostanában, amire „fölkialtanék”. Nem akarok nyavalyogni, mert jó, hogy így alakult. Valahová megint be fogunk tagozódni – hála Istennek –, de ettől függetlenül én Európát is problémásnak tartom. Aki azonban látja és kimondja, hogy Európának is vannak „problémái”, tarthat attól, hogy *oda* sorolják be.
- *Hiszel még abban, hogy kellő szellemi komolysággal meg fogjuk beszélni a globalizmust, Auschwitzot, Szarajevót...?*
- Nem hiszek, bár ezek nem azonos jellegű fogalmak. Valószínűleg ezért fog elpusztulni a világ – és ez nagyon komoly dolog –; valószínűleg ezért. Ha ez a civilizáció túlélné önmagát, az azért történhetne meg, mert rádöbbenne arra, mit művelt. Rádöbbenne Auschwitzra. Ennek pedig semmi jelét nem látom. Talán azért nem, mert morálisan annyira kiüresedett, hogy a fogyasztáson kívül ma már semminek sem tud örülni. Hangsúlyozom: ezt sem ítélem el. Nem mondhatom, nem is mondom, hogy kulturálatlan, mert ami most folyik, az is egyfajta kultúra.
- *Orwellinek érzem az ellenállásodat. Ha ez így van, Juliaé ez, aki igyekszik jól érezni magát abban a „fiktív” világban – csokálédát akar és szeretkezni akar –, vagy Winstoné, ki a szeretkezést és a csokoládét is „politikai” tettként akarja a gondolatai közt identifikálni?*
- Bennem nincs demonstratív, vagy „világmegváltó” szándék.
- *Sokan, magam is, úgy értelmezik, hogy a látszólagos visszavonulásod, általában a visszavonulás azért-azért – még mindig – jelent valamit.*
- *Úgy gondolod, hogy kívülről így látszik? Nincs ellenemre, ne érts félre.*
- *Nem akarok ostobának tűnni, de igen, így látszik. Nagyon sok mindenre hívtad föl a figyelmem – írásaidban, beszélgetéseinkben egyaránt –, annak idején, ma is, ezért érint engem is érzékenyen látszólagos, vagy nem látszólagos visszavonulásod.*
- Nem vagy ostoba, csak, tudod, túl rövid az élet, és én már nem akarok arról beszélni. Megmaradtak a hétköznapi nagy, vagy kis dolgok. Az

emberi magatartás, a szép lányok az utcán, egy jó cigaretta, egy jó kávé, egy pohár whisky, vagy ahogy Szilvágyon a régi tájszavakkal még meg-megszólítanak. Ha leülök veled beszélgetni... Ezek a dolgok még léteznek. Más már nem igazán. Azt sem tudom talán, hogy a költészet mire való. Talán arra, hogy ezeket megmutassuk; te is, ahogy te gondolod, s én is ahogy én gondolom.

Viszonylagos elszigeteltségemben az tesz néha szomorúvá, hogy bár úgy érzem, lenne mit mondanom, nem tudom mindazt elmondani, mert nincs olyan, nevezzük úgy, fórum ahol ezt teljes meggyőződéssel tenném. Ez kétségkívül szomorúvá tesz. De most ez van, s én szeretném még egy kicsit jól érezni magam a világban.

Réti Zoltán: Duó (1985)

Bódi Tóth Elemér

KÜSZ ÉS CSÉR

Alig-árnyék
a szárnyas víz fölött,
ha híz,
a küszvágó csér.
Villás farkú
madár, úgyszólván
kecses.
Hab neszez,
ahol leng.
Csak fölcsapódik,
mint láthatatlan
kürtőből.
Magas az ég,
farkán lobog.

Csaknem sirály.
Víz felszínén
a küsz
más.
A hal
hal.
Ez a madár
végül is
elragadja.
Én láttam,
amikor lecsap
a küszvágó csér.
Zuhanás,
emelkedés.
Vég – a kicsi hálnak.

Nap
és hold.
Mondta Nelly Sachs:
a két sanda tanú,
aki semmit se látott.

Nem a küszről
és a küszvágó csérről
beszélek.

ÉLT EGY ASSZONY

Else
Lasker-Schüler,
az Olajfák hegyére temettek,
később
sanda düh dúlta
ezt a temetőt is. Mondhatni
Amnonnal, az ember –
hasonlója és mása
törékeny cserép,
rohanó árnyék,
illanó álom.
Mondhatni,
gyilkos légió
járt
a hegyen.

Ez
nem változik,
sem a hegyen,
sem másutt,
szegény Else.

Szólt:
Ahol mesélsz, égbolt tárul.
Igaz.
Így van, ahol mesélnek.
Az égbolt igaz.
Érdekes,
mennyire így van.

Trónol
egy gyermek
magasan
a frissen vágott fű,
a nyers tetején.
Illatos ágy.
Zöld.
Eleven.
Alatta
tücsök, bogár.
Én voltam.

Macska ugrik
az ablakba,
küldd el.
Vadgalamb búgdogál.

A szerelem,
a szerelem.
Hány nevet adtak
néked.

Az ember –
tüskés úton jár,
vérzik a talpa,
látszik
egy mezei szil,
érdes fény alatta
csókot
ne érjen.
Óvó lomb
bársony árnya.

Élt
egy asszony,
énekelte,
táncolt,
csupa seb.
Az ember –
mit tudunk mi
a mi szívünkről.

FORRÓSÁG TIBERIASBAN

Finánc idő hozzám pöndörül,
feketül a kávé, mint az úr,
a Kineret, Galilea kék
szeme fénylik, hány nap süt le még.

Réti Zoltán: Londonban (1982)

„A TISZTESSÉG A LEGFONTOSABB ÉLETELVEM”

Születésnap i beszélgetés a nyolcvanéves
Réti Zoltán festőművésszel

Egy kultúrabarátnak eleve szimpatikus Balassagyarmat e városrésze, hisz Ady Endréről, Petőfi Sándorról és a helyi múzeumalapító történettudósról, a genealógus, a heraldikus Nagy Ivánról neveztek el utcát errefelé. Sőt: az Ady utca 8. szám alatti házban elhelyezett emléktáblák további jeles személyiségeket idéznek: itt élte ifjúkorát Szabó Vladimír festőművész (1905–1991) és e helyütt lakott Horváth Endre iparművész, a pénzjegynyomda neves grafíkusa (1896–1954) is. Alig néhány házzal odébb újabb tábla: dr. Mohácsy Józsefre, az Amerikában élt közgazdászra, íróra (1914–1989), A légtornász története című könyv szerzőjére utal, aki alapítványával a város honismereti tevékenységét támogatta. E múltidéző, az elmélyült elmélkedésre, alkotómunkára igazán alkalmas, kellemes, csendes környezetben, egy földszintes családi házban és a hozzáépített – ugyancsak kívül-belül hivalkodásmentes – műteremben éli mindennapjait Réti Zoltán festőművész, Nógrád megye, Balassagyarmat és immár Nagyoroszi díszpolgára több mint harminc esztendeje...

Már évekk el ezelőtt meghívott ide, a Nagy Iván utca 15/a-ba s én mindeddig halogattam a látogatást. – Majd legközelebb – mondogattam, s azon túl, hogy általában konkrét, időhöz kötött ügyek szólítottak Gyarmatra, valójában nem is tudom, miért nem előbb váltottam be ígéretemet. Most azonban – már csak a főszerkesztő határozott kérésére is – halaszthatatlanná vált a találkozás. Egy jeles dátum, a művész május 14-i születésnapja tette azzá. Réti Zoltán ugyanis e napon – 1923-ban – látta meg a napvilágot, tehát az idén nyolcvanéves. Szerencsére manapság már nem ritka ez a kerek évforduló – különösen nem az Balassagyarmaton, ahol a kilencvenen túliaknak klubjuk is működik –, de egy ember életében mégiscsak jelentős határkö, amelynél illik megállni, visszatekinteni, valamiféle számvetést végezni. Mindketten készültünk e beszélgetésre. Én úgy, hogy több tucatnyi tanulmányt, cikket, méltató szöveget olvastam el róla, egyrészt a Palócföld hasábjain, másrészt a megyei és országos lapokban megjelentek majdmindegyikét, valamint a

sok-sok kiállítása hozzám is eljutott, birtokomban lévő katalógusait. Ő úgy, hogy összeszedte, kikészítette azokat a könyveket, művészeti albumokat, amelyeket írt, amelyek úgymond tematikus, egy-egy témára „hangszerelt” festményeit tartalmazzák s azokat a köteteket is, amelyeket rajzai illusztrálnak, s írt jegyzeteket is, hogy ne felejtse kiemelendő gondolatait. A műteremben természetesen ott „sorakoztak” kész, vagy éppen készülő művei is, igazán inspiratív háttérrel képezve „tervezett” diskurzusunkhoz. Csakhogy én már előbb rájöttem: Réti Zoltán ismertsége, népszerűsége, alkotásainak publicitása miatt nagyon nehéz lesz bármi újat is kérdezni, mondani munkásságáról, művészetének jellegzetességeiről, ezért inkább életének, pályájának alakulására, életelveire tereltem a szót. Nem lepte meg, hiszen már régen elkezdte magnóra mondani „önéletrészletét”: könyvet szeretne írni e „feljegyzésekből”. Engem hozott inkább zavarba az a rengeteg ismeret, információ, tapasztalat, élmény, bölcs megfigyelés, amellyel rendelkezik akár hatvan-hetven év távlatából is. Bizony igyekeznem kellett, hogy mindent pontosan lejegyezsek s mondandója lényegét csorbítatlan megörökítsem.

– *A közelmúltban sugárzott Fötér című televíziós műsorban úgy fogalmaztál, hogy egész életed Balassagyarmatról és környékéről szól. Mit értettél ez alatt a nógrádi lokálpatrióták számára oly szépen csengő ki nyilatkozás alatt?*

– Először is szó szerint gondoltam e szavakat, hiszen – bár néhány évre távol kerültem innen részben tanulni, részben tanításkodni, s bizony akaratomon kívül a háború, a hadifogság is elszólitott – gyakorlatilag világéletemben nógrádi voltam, maradtam, a honvágy – amely mindig nagyon erős érzésként élt bennem – visszaparancsolt. Nagyorosziban születtem, jó apám ott ismerkedett meg édesanyámmal. Mindketten árvagyermekként nevelkedtek, apám négy polgárit végzett pesti gyerek volt, anyám sokat tartózkodott a Csesztve melletti Bakópusztán. Bejáratos volt a Madách-kúriába, Imre öccse, Pál rokonának, Alíz néni két húgának volt a gyermekdajkája, de úgy is mondhatjuk, hogy játszótársa. Ennélfogva bennem a Tragédia-költő emléke soha nem könyvészeti, múzeumi adatsorként élt, hanem valós családi élményeken alapult. Anyám Mikszáthot is ismerte, talán nem véletlen a horpácsi „jó palóchoz” való vonzódásom sem. Hároméves voltam, amikor a családkunk Nagyorosziból Érsekvadkertre költözött. Apám ott volt építkezési vállalkozó, számos épület – községháza, iskola, malom, posta – fűződik az általa foglalkoztatott orosz kőművesek és a helyi ácsok nevéhez. Az iskolát Vadkerten kezdtem el, kiváló tanítók keze alatt. Miután az iskola katolikus volt, én pedig evangélikus vagyok, hittanra nem kellett járnom. Egyszer azonban behívtak,

ottragadtam és számos szentkép bizonyítja, hogy nem is szerepeltem rosszul. Talán innen eredeztethető a más hitűek, egyáltalán a másság iránti toleranciám, amely úgy vélem mind a mai napig egyik lényeges személyiségjegyem. 1933-ban Gyarmatra, a Balassi Bálint Gimnáziumba kerültem, ahol szintén nagyon jó pedagógusok – többen az iskola alapító tanárai – oktattak, neveltek. Martos Zsigmond – aki Auschwitzban végezte – fedezte fel rajzkészségemet, Andreanszky Imre énekre tanított, Balás Géza matematikát, dr. Bojár János németet, Dobó József testnevelést, Szász Lajos fizikát, Majtényi Gyula latint, Németh Béla – aki osztályfőnököm is volt – történelmet és földrajzot, Peja Győző, a jeles tudós kémiát és biológiát, dr. Techert József (később Tompa) magyart tanított. Hálás vagyok valamennyiüknek, komoly szerepük volt abban, hogy a későbbiekben végül is kollégájuk lehettem.

– *Ahhoz azonban még kellett egy s más, például diploma.*

– Természetesen. 1937-ben, édesanyám kívánságára – aki kántortanítót akart belőlem – a miskolci tanítóképzőbe íratkoztam be. Ott, az ősrégi múltú, a híres eperjesi evangélikus kollégium utódjának is tekinthető intézetben derült ki, hogy későn érő típus vagyok, hiszen a Balassiban még megvolt gátlásaim, szorongásaim olyannyira elmúltak, hogy egyike lettem a jó szellemű képző legaktívabb növendékeinek. A konkrét tanulmányok mellett zenéltem, tornásztam, szavaltam, rajzoltam, sőt a diákszervezet ifjúsági elnöke is lettem. Mindennek köszönhetően ötödéves koromban már felügyelő tanári teendőkkel is megbíztak. Érdekességként jegyzem meg, hogy Kmetty Kálmán Balassagyarmat hajdani tanácselnökhelyettese volt a helyettesem, de egy intézetbe jártam Fasang Árpáddal, a később jó nevet szerzett zenei szakemberrel is. A miskolci tanítóképzőben önállóságra, autonóm gondolkodásra neveltek bennünket. Sokféle nemzetiségű, vallású ifjú tanult ott együtt, s noha voltak parázs vitáink, mi is újat akaró, lázadó fiatalok voltunk, az soha nem jutott eszünkbe, hogy valakit azért ítéljünk el, mert történetesen felvidéki vagy szabadkai magyar, dunántúli sváb, erdélyi szász volt, vagy azért mert a görög katolikus, ne tán a görögkeleti egyház hívének tartotta magát. Ez újabb megerősítést jelentette a fentiekben már említett toleráns magatartásmódomban. 1942-ben végeztünk, mi voltunk az utolsó úgynevezett „prepák” (a régi tanítóképzőkbe járt preparandistákat nevezték így – Cs. B.) az egy évvel utánunk következőket már líceumosoknak hívták. Az „utolsó” jelző egyébként is több vonatkozásban végigkísérte az életemet.

– *Mondanál erre további példákat...*

– Kérlek szépen. A háború alatt a katonasághoz az 1923-ban születetteket hívták be utoljára. Én közéjük tartoztam. Amikor Patvarcon tanítottam, én voltam az utolsó kántortanító, akit a gyülekezet meghallgatás után fogadott be.

A középfokú tanítóképző, mint intézménytípus 1959-ben szűnt meg, én Balassagyarmaton tagja voltam az utolsó tanári karnak.

– *Térjünk vissza életpályád alakulására. Mi történt veled, hová kerültél, amikor befejezted a miskolci tanítóképzőt?*

– Miután engem annak idején Kardos Gyula esperes ajánlására vettek fel a képzőbe, a végzés után az egyház – tekintve, hogy megannyi orgona üresen árválkodott – arra kért, hogy segítsek a szolgálatban. Én is úgy éreztem, hogy tartozom a támogatásukért. Így kerültem Kiscsalomjára, ahol az 1942/43-as tanévben tanítottam összevont osztályban, heti 72 félóraban. S még arra is maradt időm, erőm, hogy önálló énekkart szervezzek. 1943-ban átmenetileg Csesztvére kerültem – abba az iskolába, amelyet apám épített –, de ugyanebben az évben felvettek Budapestre, a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Kontuly Béla tanítványa lettem. Nehéz anyagi helyzetben voltam, szerencsére találokta Hinora Sándorral – akit mint falukutatót Kiscsalomjáról ismertem – és ő helyezte el az úgynevezett „KISFEFE” (volt „Nagy...” is) kollégiumban (amelyet a felvidéki főiskolások, egyetemisták részére hoztak létre) s magántanítványaim is voltak. A főiskolán a háború ellenére pezsgő szellemi élet folyt, mások mellett Féja Géza, József Attila, Kosztolányi Dezső, Mécs László, Szabó Dezső, Veres Péter műveit, az urbánusokat és a népieket egyformán olvastuk, lelkesedtük az írásaikért. Amikor azonban 1944. március 19-én Magyarországot megszállták a németek, számomra nehezen elviselhető időszak következett. Nagyon megviselt az, hogy sok barátomat, ismerősömet, évfolyamtársamat megszegyénítették a sárga csillag kötelező viselésével. Sok kínos jelenet következett: az is szégyellte, aki hordta, de az is, aki észrevette. Én a front előtt a Nyíregyháza melletti tanyavilágba, Halmosbokorba kerültem. Ebből az időből datálódik Váci Mihállyal való ismeretségem és barátságom is. A háború előtt gyalog menekültem Tokajon át Balassagyarmatra, ahol még béke volt. Érsekvadkerten azonban már várt a behívó. Losonc, majd az érsekújvári tartalékos tiszti iskola – ahol a magyarországi karpaszományosok elitjének egy része gyűlt össze, hiszen sok magasan képzett jogász, orvos, tanár, egyetemi oktató, művész, mérnök stb. volt közöttünk, akik túlélvén a háborút közismert emberek lettek itthon és külföldön –, majd Csehország, Lengyelország, Bajorország s végül egy holland határ melletti település, Lingen következett. Mi alkottuk a legnyugatibb magyar alakulatot. 1945 húsvéthét-főjén gyalog indultunk észak felé, amikor a nyugati szövetségesek, tehát angol–amerikai csapatok megtámadtak bennünket, majd az Északi-tenger partján, a dán határ közelében, Haddeby-ben, a vikingek egykori „székesfővárosában” május 8-án – a háború utolsó napján (!) – reggel nyolc órakor angol, pontosabban skót fogságba kerültünk. Május 14-én – tehát éppen a

születésnapomon – dőlt el, hogy fogolytáborba kerülünk. 1946 január elején sikerült megszöknöm, s azon év áprilisában értem haza Nógrádba.

– *S aztán mi következett? Tanítás vagy tanulás?*

– Ez is, az is. 1946-tól 1950-ig Patvarcon, 1951-től '59-ig Balassagyarmaton, a már említett tanítóképzőben tanítottam. Közben zenetanári oklevelet szereztem, majd befejeztem a Képzőművészeti Főiskolát. Páran megszerveztük az úgynevezett zeneoktatói munkaközösséget, ami előfeltétele volt az állami zeneiskola megindulásának. 1963-tól a Salgótarjáni Állami Zeneiskola fiókintézeteként működünk három éven keresztül. 1966-ban önálló zeneiskolává váltunk s én voltam az igazgató 1983-ig, nyugdíjba vonulásomig.

– *Akik közelebbről ismernek, tudják Rólad, hogy nagy érdemeket szereztél a balassagyarmati zeneoktatás megalapozásában, s egyszer s mindenkorra nagy betűkkel írtad be a neved a helyi zeneiskola történetébe, mondhatni aranykönyvébe. A széles közvélemény azonban festőművészként tart nyilván, elsősorban képeid révén lettél ismert szerte az országban, sőt, határainkon túl is. Benned hogyan élt e kettőség, hogyan tudtál egyszerre két lovat is megülni, vagy szebben fogalmazva: miként voltál képes összeegyeztetni e két művészeti ág képviselőjét, szolgálatát?*

– Sorsszerű, hogy elsősorban képzőművész lettem, de valóban a zene is mindenkor nagy szerepet játszott az életemben. Szerencsésnek mondhatom magam, hisz mindkét művészethez mélyen kötődöm, mindkettőtől sokat kaptam. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a zeneiskolai teendők napjaim jó részét lefoglalták s ily módon jóval kevesebb időm maradt a festésre, rajzolásra, én mégis inkább e kapcsolat pozitívumait éreztem s értékelem mind a mai napig.

– *Mondhatni, hogy festészetedhez műzsaként is felfogtad a muzsikát?*

– Így is lehet fogalmazni, hiszen van valami sajátosságuk a képeimnek, ami a zeneiséggel is magyarázható. Több olyan eset is tudomásomra jutott, hogy festményeim némelyekre megnyugtatólag hatnak, sőt gyógyító hatásuk is van.

– *Zenei kutatásokat végeztél, ilyen tárgyú publikációkat adtál közre, zeneivel kapcsolatos könyveket lektoráltál...*

– Több mint tíz évet szántam arra, hogy bebizonyítsam a méltánytalanul kevésbé ismert Rózsavölgyi Márk életművének értékeit. Két könyvet is megjelentettem Balassagyarmat szülöttéről, a jeles zeneszerzőről, a virtuóz hegedűművészről, a verbunkos zene illetve a csárdás jelentős képviselőjéről. Az adatok megismerése, rendszerezése, a kötetek előkészítése, megírása értelemszerűen sok időmet és energiámat emésztette fel, de megérte. A visszhangokból úgy tűnik sikerült igazolnom, hogy Rózsavölgyi Márk jelentékenyebb személyiség, muzsikus volt annál, mint amilyennek ismerték.

– *Most, hogy – legnagyobb örömünkre – jó egészségben, alkotókedvben megérted a nyolcvanadik évet, miként összegezheted eddigi életutad tanulságait, milyen tanácsokat tudsz adni a felnövekvő generációknak, az utánad jövőknek?*

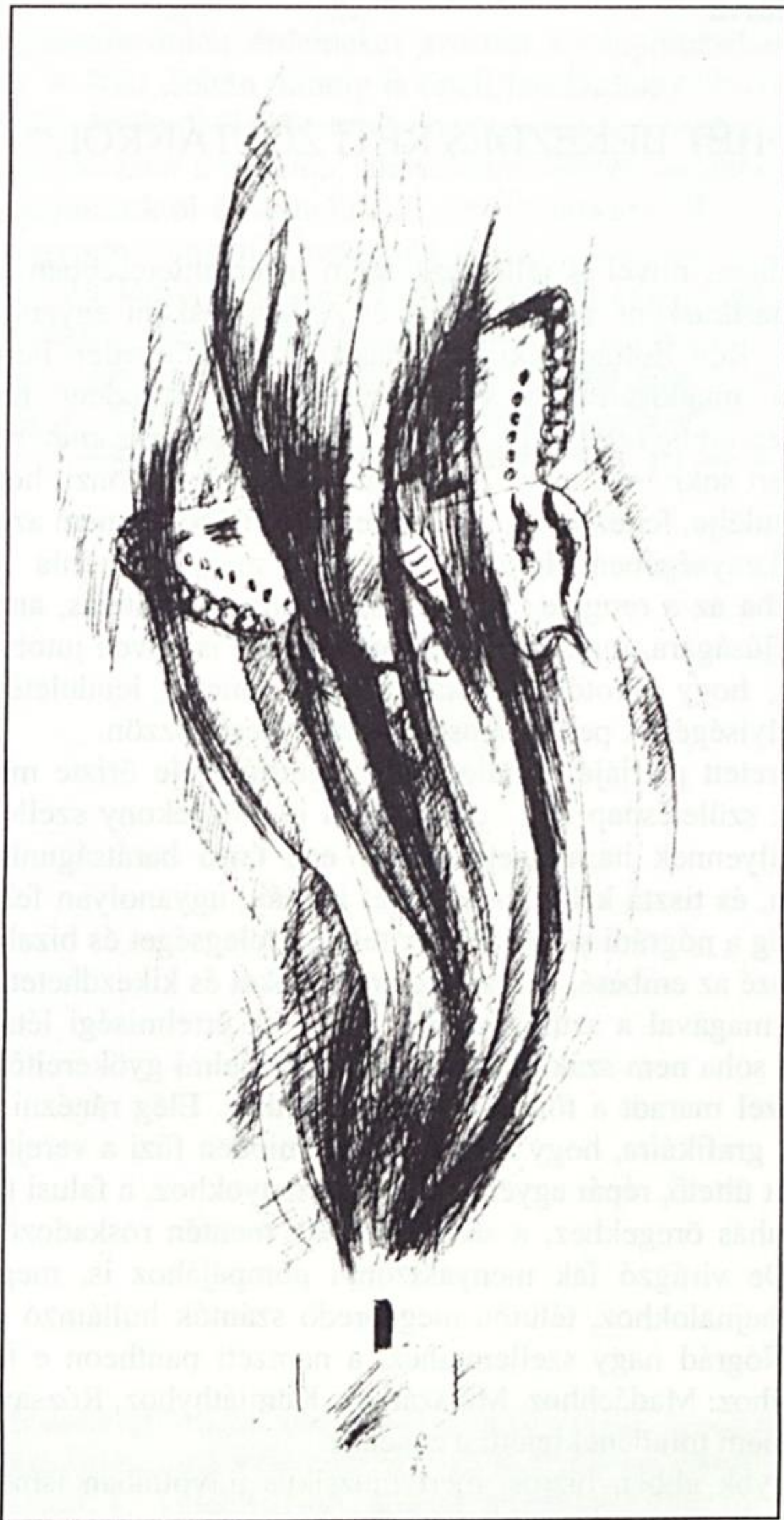
– Úgy érzem, jobbra sikerült megvalósítani terveimet, vágyaimat. Ebben felmérhetetlenül sokat segített a feleségem, akivel negyvenkilenc éve élünk együtt, s akit művésztársamnak tekintek. A család mindig nyugodt, kiegyensúlyozott háttérrel biztosított alkotómunkámhoz. Sok örömforrást jelentett és jelent két leánygyermekem és immáron öt unokám. Akkor is nagyon boldog vagyok, amikor – mint a második Rózsavölgyi-kötetem bemutatásakor történt – spontán odajön hozzám egy-egy volt tanítványom és megköszöni, amit tőlem tanult, amit útravalóként kapott. Pedig néha szigorú tanár voltam. Nyilván az is jólesik, hogy a miskolci tanítóképző ünnepein rendre engem kérnek fel, hogy mondjak köszöntőt. Sajnos – mint a legutóbbi, a hatvanadik érettségi találkozónkon kiderült – már csak heten vagyunk az osztályból s a vacsorán mindössze hárman vettünk részt. Az is meglepéssel tölt el, hogy a különböző szakmai fórumokon – példának okáért a Kárpát-medencei Képzőművészek Társasága Központ rendezvényein, Ajkán illetve a Balaton partján, ahová három éve járok művésztelepre, alkotótáborba – mondott előadásaim, beszédeim figyelmet váltanak ki, az életről, művészetekről kifejtett gondolataim általában megfogják a hallgatókat. A politika soha nem érdekelt igazán, csak annyira mint egy átlagos értelmiségit. Pedig már gyermekkoromban értek impulzusok, hiszen az apám körüli iparosemberek sokat vitatkoztak az újságok vezércikkeiről, meg akarták váltani, legalábbis javítani a világot. Természetesen mindenről volt és van véleményem, hiszen bármit láttam, tapasztaltam, azt mindig továbbgondoltam magamban. Így van ez napjaink történései, jelenségei esetében is. Bizony néhány dolog el-elszomorít. Nehezen tudom elviselni a társadalom megosztottságát, az ilyen-olyan alapon történő megkülönböztetést, kirekesztettséget. Manapság a fiatalok olyan légkörben élnek, nőnek fel, amelyben a pénz a központi tényező. Pedig az emberség az igazi érték-mérő, legalábbis nekem ma is a tisztesség a legfontosabb életelvem. S azt, hogy e szerint az erkölcsi norma szerint akar e élni, idejekorán el kell döntenie minden embernek. Ugyancsak több fegyelem kívántatik az értelmes élethez, hiszen adódhatnak olyan teendők, feladatok, kihívások, amelyeknek akkor is meg kell felelni, ha számunkra gondot okoz, ha nincs tetszésünkre a megvalósításuk, teljesítésük.

– *E tiszteletre méltó, kerek évfordulón tiszta szívből kívánom, hogy jó néhány évig légy még köztünk, munkáldj kedvedre, a Téged szeretők örömére,*

lelki gazdagodására. *Megkérdezem: milyen tervek foglalkoztatnak, mit szeretnél még megvalósítani?*

– Kérdésed kapcsán Bartók Béla szavai jutnak az eszembe, aki élete vége tájt olyasmit mondott, hogy tele van a tarisznyája, sok mondanivalója lenne még a világ számára. Bennem is végtelen a megismerési vágy, minél többet tudok, annál inkább rájövök ismereteim hiányosságaira. Említettem, hogy elégedett embernek tartom magam, de nem vagyok megelégedett, s ha időm engedi, sok tervemet szeretném még tető alá hozni. A zenei kutatásaimat lezártam, az írást azonban nem akarom abbahagyni. Annál is kevésbé, mert sokan biztatnak rá, hogy írjam meg az önéletrajzomat, foglaljam össze hosszú életem tapasztalatait. Úgy látszik – s ez biztató – van igény az őszinte szóra, a tárgyilagos számvetésre. Egy ilyenfajta összegzéssel egyébként is tartozom a sorsomnak, amely többször is kegyes volt hozzám, s tartozom azoknak az embereknek, akik bizonyos élethelyzetekben szinte kézről-kézre adva mentettek meg. Remélem, hogy a piktúra életem utolsó percéig elkísér majd, hiszen ez lételemem. Számos tervem van, nem tudom, mire lesz még lehetőségem és erőm. Szeretnék a továbbiakban is kijárni a természetbe, s ott rajzolni, festeni, vázlatokat készíteni a műtermi munkához. Különböző tematikus elképzeléseim is vannak: például az Ipoly vidékéről, a Balatonról vagy a zene és tánc sajátos közegéről tervezek sorozatot festeni. A triptichonok is érdekelnek. Készen áll a Mózes-albumom és jó lenne egy életmű-katalógust is megjelentetni. Feleségem – akit, nem véletlenül mondtam, hogy alkotótársamnak tekintek – ezekben a napokban, hetekben cédulázza, listázza a műveimet...

– *Megköszönve az interjú lehetőségét és megismételve a fentiekben megfogalmazott, a még előtted álló évekre vonatkozó reményt, azt kívánom, hogy a jövőben sok-sok új bejegyzéssel gazdagodjék ez a már jelenleg is imponáló adatsor!*

Réti Zoltán: Bagatell (1993)

HÉT BEKEZDÉS RÉTI ZOLTÁNRA

Sokáig tűnődtem, mivel is jellemezhetném legérzékletesebben a festőművészként, muzsikusként, (szak)íróként és pedagógusként egyaránt nagyívű pályát bejárt Réti Zoltánt, aki még ráadásul rendíthetetlen humanista is. Mikor aztán megkíséreltem végiggondolni, mi mindent tudok róla, egyszer csak eszembe ötlött a pontos definíció: *reneszánsz ember*. Nem csupán azért, mert sokirányú tehetsége szüntelenül arra ösztönzi, hogy sokféle oldaláról szemlélje, fedezze fel és értelmezze a világot, hanem azért is, mert minden tevékenységében életöröm nyilvánul meg, harmónia és szépség ragyog. Mintha az a rengeteg hányattatás és megpróbáltatás, amiből gyermekéveire, ifjúságára, majd férfikora java részére is bőven jutott, csak arra lett volna jó, hogy alkotói kibontakozásához ihletet, lendületet, energiát adjon, személyiségének pedig sarastrói aurát kölcsönözzön.

Talán szeretett pátriája, a palócföld megtartó ereje őrizte meg nyílt, a nyolcvanadik születésnap felé közeledőben is mozgékony szellemét olyan frissnek, amilyenek harmincegynehány éve tartó barátságunk kezdetén megismertem, és tiszta kék szeme tükrét is máig ugyanolyan felhőtlennek, akár a nyári ég a nógrádi szelíd lankák felett. Melegséget és bizalmat sugárzó tekintete azé az emberé, aki szilárd erkölcsöket és kikezdhetséget hozott magával a szülői házból, s akit az értelmiségi létforma és a művészpálya soha nem szakított el családi, történelmi gyökereitől. Városlakóként is közel maradt a földhöz, a természethez. Elég ránézni vásznaira, akvarelljeire, grafikáira, hogy átérezzük: mi minden fűzi a verejtékes munkával palántát ültető, répát egyelő parasztasszonyokhoz, a falusi templomba tartó fekete ruhás öregekhez, a sáros földutak mentén roskadozó elhagyott tanyákhoz. De virágzó fák menyasszonyi pompájához is, meg az Ipoly menti párás hajnalokhoz, télutón megébredő szántók hullámzó csíkjaihoz. És peresze Nógrád nagy szellemeihez, a nemzeti pantheon e tájról eredt halhatatlanjaihoz: Madáchhoz, Mikszáthoz, Komjáthyhoz, Rózsavölgyihez.

De alighanem mindenekfelett: a zenéhez.

Azért vagyok ebben biztos, mert muzsikos mivoltában ismertem meg először. A balassagyarmati Rózsavölgyi Márk Zeneiskola megalapítása, látványos fejlődése, rekordidő alatt elért országos híre az ő igazgatói működésének eredménye csakúgy, ahogyan az intézmény névadójának, a reformkori

hazai zenekultúra sajátosan magyar idiómáinak megteremtésében és bevezetésében elévülhetetlen érdemeket szerzett cigánymuzsikusként újkeletű redivivusza is. Réti Zoltán mindig is értett hozzá, hogy ahová beteszi a lábát, ott pezsgő szellemi életet teremtsen maga körül, s hogy tágas horizontra nyisson ablakot azon a poszton, ahová sorsa éppen állította – függetlenül politikai széljárásoktól és aktuális divatirányzatoktól. Ma már megszokott jelenség, hogy egy dunántúli kisközség, a néhány száz lakosú Kapolcs száz-húszezer fős vendégsereget vonzó kulturális fesztivált rendez, vagy hogy a tiszadobi Andrassy-kastély franciakertjében nyaranta egy héten keresztül a világ ünnepezt pianistái lépnek fel, de hogy mekkora tett volt 1971-ben a balassagyarmati művelődési házban Bach-kantátaestet adni, azt csak a napjainkban már nyugdíjas korú szakmabeliek tudják. Az esemény kuriózum voltánál és fajsúlyánál fogva megérdemli, hogy tételesen felsoroljam a műsorszámokat, hadd maradjon nyoma Nógrád gazdag kultúrtörténetében:

J.S. Bach: *Ária a 30. kantátából*
 Duett a 159. kantából
 Ária a János-passióból
 Tercett a 38. kantátából
 Ária a: 53. kantátából
 Parasztkantáta (teljes)

(1971. IV. 24. 19.00 h – Balassagyarmat,
Mikszáth Kálmán Művelődési Központ)

Réti Zoltán ezzel a koncerttel – amelyen maga vezényelte a zeneiskolájának tanáraiból verbuvált kamarazenekart és a városi vegyeskart, valamint ismertette a roppant igényes műsort – precedenst teremtett. Példája nyomán mások, másutt is megpróbálkoztak efféle merénylettekkel, s a helyi potentátok hol kikunyerált, hol kicsikart beleegyezésével a barokk zene szakrális remekei lassanként beszivárogtak a vidéki hangversenyéletbe.

Rózsavölgyi Márk emlékének ápolásában szintén oroszlánrészt vállalt Réti Zoltán, amikor a 20. század második felére gyakorlatilag teljesen elfeledett előadóművész-zeneszerző nevét viselő iskola fölavatásával, a Haske Ferenc litográfiája nyomán készített olajportréval, s alap kutatásokra épülő, forrásértékű monográfiával törlesztette a magyar zenésztársadalom súlyos adósságát a csárdás atyja iránt. Az 1975-ös első kiadás sikere minden várakozást felülmúlt, s a kötetet rövid idő alatt az utolsó szálíg fölvásárolták; az ezredfordulóra már antikvár példányokhoz sem lehetett hozzájutni. A második kiadás 2001-ben látott napvilágot, a tartalomhoz méltóan impozáns köntösben, az eredeti anyag jelentős átdolgozásával és új adatokkal, remek

illusztrációkkal kibővülve. Lenyűgöző a jegyzetapparátus és a gondos műjegyzék, ami minden korábbinál teljesebb. Ha Rózsavölgyi zenéje zöld utat kap a koncerttermek dobogójára, abban a magyar zenei múlt felé forduló fiatal kutatók és előadók mellett elsősorban Réti Zoltánnak lesz meghatározó szerepe.

Az életrajzi adatokból kiderül, hány diplomája, kitüntetése van, megtudható kiállításainak tekintélyes száma, publikációinak katalógusa. De azt nem tartalmazzák a lexikoncikkelyek, növendékei milyen versenydíjakat nyertek, a magyar és a nemzetközi zeneéletben hová jutottak el. Juhász Mária, Váci Mihály özvegye nyilvánosságra hozta, hogy Réti Zoltán volt a költő „első ébresztője”, ő kezdte erősíteni a fiatal vidéki tanító művész-hajlamait – én viszont azt tanúsíthatom, hogy zenészkariereket indított el, krízishelyzetbe került tehetséget karolt fel, művészkollégáinak és tanártársainak baráti légkört teremtett, és segített talpraállni annak, aki megbotlott vagy elesett. Sosem várt viszonzást, mert bölcs ismerője az emberi természetnek. Meg aztán, akit annyi talentummal halmoztak el az égiek, mint őt, annak az a dolga, hogy két kézzel osztogassa mindenkinek.

K. Peák Ildikó

ŐSZI VIRÁGZÁS

– Réti Zoltán képei alá –

Él szűkebb hazánkban, Nógrád megyében egy képzőművész, aki olajfestményein, akvarelljein, grafikáin a sokat látott, sokat tapasztalt ember bölcsességével örökíti meg az őt körülvevő világot. Az előző mondat nem csupán üres frázisokat tartalmaz. Réti Zoltán – nyolcvan év alatt – mai szemmel nézve is mozgalmas életutat járt be.

1923-ban született Nagyorosziban, gyermekéveit Érsekvadkerten töltötte. Balassagyarmaton járt gimnáziumba, a tanítóképzőt Miskolcon végezte, ahol tanítói és kántori oklevelet szerzett. 1943-ban kezdte meg tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán, melyet a háborút követően 1969-ben fejezett be. Közben – katonaság, hadifogság után – zenetanári oklevelet is szerzett. Több helyen tanított – így Kiscsalomján, Csesztvén, Nyíregyháza-Halmosbokron,

patvarcon s Balassagyarmaton. 1963 és 1983 között a Rózsavölgyi Márk zeneiskola alapító igazgatójaként dolgozott. Mind a mai napig rendszeres résztvevője jelentős hazai és külföldi tárlatoknak, biennáléknak. Mintegy másfélszáz egyéni tárlata nyílt s számos gyűjteményes kiállításon szerepeltek alkotásai. Több hazai és külföldi képzőművészeti szervezet, egyesület tagjaként tevékenykedik. Nemrégiben jelent meg Rózsavölgyi Márkról, a neves zeneszerzőről szóló könyve s a szélesebb közönség számára is ismertek a hazai szépirodalom jeles alkotóinak műveihez szült illusztrációsorozatait bemutató albumai.

Réti Zoltán – a fentiekből is kitűnik – rendkívül tevékeny ember, mind a „hétköznapi” életben, mind művészként, alkotóként. Vajon milyen alkotásokat képzelhetünk el egy ilyen mozgalmas életutat bejárta, festőként, grafikusként is rendszeresen működő képzőművész ecsetjéből, tollából? Nem gondolhatunk-e okkal arra, hogy a zene iránti elkötelezettség, a szerteágazó életpálya meggátolja igazán kiérlelt alkotások létrejöttét?

Végigtekintve Réti Zoltán életművén, azonnal nemmel válaszolunk ezekre a magunkban feltett kérdésekre. Szándékosan használjuk itt egyébként az életmű kifejezést, bár reméljük és kívánjuk, hogy az alkotások hosszú sora még sokáig ne záruljon le. Nyolcvan év azonban oly nagy idő, mely keveseknek adatik meg. Az évtizedek alatt elkészült alkotások nagy mennyisége, a művészi pálya már kialakult íve egyfajta számvetésre készítheti az alkotót, bennünket pedig arra inspirálhat, hogy – ha vázlatosan is – áttekintsük Réti Zoltán munkásságának néhány sarokpontját.

Még egyszer visszatérve az előbbieken felvetett kérdéseinkre, az életmű felületes áttekintése során is világossá válik számunkra, hogy Réti Zoltán képi világa a nyugalomra, a harmóniára épül. Ezt a harmóniát nem zavarják disszonáns felhangok, mehökkenteni, vagy megdöbbenteni vágyás, az egyes alkotásokon érzékelhető a feladat, a téma őszinte, mély átélése, a művész elmélyültsége.

Réti Zoltán művészetének – úgy érezzük – két legfontosabb ihlető forrása a természet és a zene.

A természet – egészen pontosan a bennünket körülvevő nógrádi táj – zenei témájú alkotásain, illetve irodalmi illusztrációin kívül szinte mindenütt jelen van a művész olajképein, akvarelljein. A zene egyrészt konkrét módon, a néző számára „kézzelfogható” valóságban jelenik meg Réti Zoltán oeuvrejében – gondoljunk csak itt a számtalan, zenélő figurákat megjelenítő grafikára, illetve festményre. Réti Zoltán ZENÉJE azonban több ennél. Ez a mindent átható muzsika nem éteri, nem elvont módon a „szférák zenéje”, hanem kavargó, lüktető ritmus, melyre életre kel az egész világ. Erre hajladoznak a füvek, a fák, erre hullámszerűen szinte állat módra összegömbölyödve, majd

kinyújtózva az árvalányhajas mezők s erre táncolnak a falusi vigasságokban. Természet és muzsika – ugyanazt a harmóniát tükrözik. Ez a harmónia azonban nem földöntúli, hanem eleven, diadalmas, életteli (gondoljunk csak a zenélőket megörökítő rajzokból, festményekből sugárzó életörömré).

Réti Zoltán számára a természetet elsődlegesen szűkebb környezete, az ipolyvidéki táj, az ártéri erdők, ligetek, árvalányhajas mezők jelentik. Bár számos olajfestménye is készült e témában, e téren – bátran mondhatjuk – az akvarell a művész legfontosabb kifejező eszköze. Az akvarell, a vízben oldódó festék segítségével tudja a legérzékletesebben, művészileg leghitelesebben megörökíteni a levegő remegését, a harmatos fűvet, a nyíló pipacsok égővörös foltjait, a mélykék ég felé szálló madarak vakító fehérségét.

A könnyen kezelhető, a spektrum szinte minden lehetséges árnyalatát érzékeltetni tudó akvarellfesték s a művész színek s a természet formái iránti kiváló érzéke ragyogó festményeket hoztak s hoznak létre.

„Vízparti táj”. Mikor e rövid tanulmányt írjuk, még a megjelenő fotók nincsenek „feliratozva”. A cím ismeretének hiányában tehát talán így neveznénk Réti Zoltán egy szép akvarelljét. A festmény gyakorlatilag „nonfiguratív”, hiszen egyetlen ténylegesen felismerhető, konkrét formát sem találunk rajta. Az előtérben a táj csupán egymás mellé helyezett színfoltokból áll, a háttérben a házakat és a fákat csupán a tetők piros foltja s a lombkoronák zöld pettyei jelzik. A távoli messzeségben ég és föld testetlenül összeolvad, nem látjuk a horizontot. A képen eső utáni – vagy talán a víztükréből felszálló – pára tompítja a színeket, mögötte halványan dereng a nap. Nemcsak a formák, de a színek is feloldódni látszanak ebben a sejtelmes megvilágításban. Réti Zoltán első pillantásra nagyon kevés eszközzel él ezen a képen, hiszen nem látunk körvonalakat, kontúrokat s a színek – összevetve az ismert, ragyogó akvarellekkal – is erősen redukáltak. Mégis, a festmény tökéletesen közvetíti a hangulatot, a párás nedvességet szinte a bőrünkön érezzük, az előtér felfelé kanyarodó párhuzamosa vonzza a szemünket, „belevisz” bennünket a képbe. Réti Zoltán már ismert, körkörösén kavargó, zenei ritmusú tájképeivel szemben e festmények egyetlen, dinamikus felfelé mutató íve van.

Egy másik akvarell előterében szénfekete törzsű fák ágaskodnak. E látvány – a fekete fa – hagyományosan a gyászt, az elmúlást, a telet idézi. Réti Zoltán fái azonban kivirágzottak. Sötét sziluettjeik körül zöld a fű, apró színes virágok nyílnak, a fák csupasz fekete ágain is apró sárga szirmok világítanak. Erre a sárga virágzásra rímel a háttérből felvillanó sárga fény, mintha a tavasz elemi erejű kirobbanását jelezné. A virág, a virágzás egyébként vissza-visszatérő motívum Réti Zoltán tájfestészetében. Merjünk hinni, hogy nemcsak dekoratív elemként. Réti Zoltán festészete – a művész

idős kora ellenére – oly friss, hogy képeit szemlélve érezzük a változatlan életigenlést. E festmények – tágabb értelemben is – már nem a tavasz szerelenségét tükrözik, hanem egy harmonikussá letisztult, a sokat látott s megélt ember bölcs derűjét érzékeltető, derűs, késő őszi virágzást.

Visszatérve előbb bemutatott festményünkre, a figyelmes szemlélő a háttérben itt is apró falusi házakat vesz észre, melyek szinte belesimulnak környezetükbe. A kulcsszó itt a „belesimulás”. Réti Zoltán emberalakokat és emberalkotta díszleteket megörökítő képein a hangsúly ember és természet összhangján, harmóniáján van. Nem véletlen, hogy Réti Zoltánt jó értelemben véve a „falu festőjének” is nevezhetnénk, hiszen a művész úgy gondolja, hogy még napjainkban is a falusi ember él legközelebb a természethez. A kis falusi házak, templomok, temetők szinte eggyéolvadnak a domboldalakkal, a környező mezőkkel, a szántó parasztembereket ugyanazokkal a földszínekkel örökíti meg az alkotó, mint a földeket, amelyeken dolgoznak. Réti Zoltán e festményein végigkíséri az emberi lét hangsúlyos eseményeit – a születést, a fényes falusi esküvőt, a vigasságokat, az anyaság örömét, s a végső utat a temetőbe. Ugyanilyen kedvvel örökíti meg a hétköznapiakat, a mezei munkát, a csónakos halászokat, a falu szélén összebújva beszélgető, fekete kendős öregasszonyokat. E tevékenykedő figurák jórészt aprók az őket körülvevő tájban, szinte eggyéolvadnak azzal.

A figurális alkotások külön csoportját alkotják a már a korábbiakban említett „muzsikáló” képek. Mellettük természetesen nem szabad elfeledkeznünk Réti Zoltán albumokban is megjelentetett szépirodalmi ihletettséggű festményeiről, Madách, Mikszáth, Komjáthy műveihez készített illusztrációiról, az írókról készített portrékról. Úgy érezzük azonban, hogy e – jelentős – alkotások egy önálló, az irodalmi művek és azok művészi interpretációinak kapcsolatát vizsgáló tanulmány tárgyai kell, hogy legyenek.

Visszatérve a zenei tárgyú alkotásokhoz, megállapíthatjuk, hogy jelentős részük grafika. Többnyire kisméretű lapok ezek, méretüknél, hangulatuknál s témájuknál fogva is jóval intimebb művek, mint a korábbiakban néhány szóval jellemzett tájképek. A háttérrel legfeljebb némi satírozás jelzi e rajzokon, a hangsúly az alakokon s a cselekményen van. E grafikákról elmélyültség, a muzsika teljes átélése, az együttzenélés öröme sugárzik. Fuvolázó és furulyázó gyermekeket ábrázoló rajzán Réti Zoltán sikerrel ragadta meg a kislány arcán a „még mindent komolyan vevő” gyermeki vonásokat, a „drukk” ötvöződik a teljes figyelemmel, a zene – mely egyszerre feladat és örömforrás – teljes átélésével. Tágabb értelemben ezek közé, a muzsikát megörökítő grafikák közé sorolhatók az angliai élményeket megörökítő, a Hyde Park utcai zenészeit s szónokait ábrázoló alkotások is.

A fenti rajzok mellett Réti Zoltán grafikai lapjainak köre tág. A rajzok jelentős része illusztráció gyanánt készült, de önállóan is megállja a helyét. Máskor csupán villanásnyi hangulatot, egy elröppenő gondolatot közvetítenek ezek a kisméretű lapok, mint a napfény által megaranyozott szomorúfűz, az egymáshoz hajló szerelmespár, az égi ajándékért nyúló két kéz, vagy a lángok között pörkölődő pillangó. E grafikákon is jelzetlen a háttér, a művész elsősorban a gondolatra koncentrálna. A kompozíció néha átlós, mint a gyöngéd vonalakkal megrajzolt, szinte légiesen a levegőbe röppenő anyagyermek rajzon. Bár e grafikák talán első pillantásra kevésbé vonzzák a tekintetet, mint a nagyobb méretű, ragyogó színvilágú festmények, ugyanazt a derűs harmóniát érzékeljük rajtuk, mint a tájképeken, csendes falusi életképeken.

Harmónia és derű – ez a két kulcsszó Réti Zoltán művészetéhez. Nem „elefántcsonttoronyba vonuló”, öncélúan hamis idill ez azonban. Réti Zoltán oeuvre-jében a tájfestészet eszköze a szülőföld, az otthon iránti szeretet megvallásának. Munkássága elválaszthatatlan szűkebb hazájától, a nógrádi dombok világától. Szépirodalmi ihletésű alkotásainak sora pedig tisztelgés megyénk prózájának és lírájának legjelentősebb művelői előtt. Művészeté őszinte, átélt. Mondhatjuk, Réti Zoltán munkássága során kerülte s kerüli a konfliktust, a disszonáns felhangokat. Nem meghökkenteni kíván ő minket, hanem érzelmeket, mély gondolatokat ébreszteni. Esetleg csupán egy kis derűt, örömet lopni gondoktól, problémáktól terhelt mindennapjainkba.

Feltétlenül meg kell jegyeznünk itt, hogy Réti Zoltán nemcsak képzőművész, bár fő kifejezési eszköze a festészet és a rajz. Jelentős zenepedagógusi munkássága s általában szűkebb hazája ízléskultúrájának fejlesztésére irányuló tevékenysége. Ahogy a korábbiakban említettük, nemrég jelent meg könyve Rózsavölgyi Márkról. Sokoldalú ember ő, aki a művészetek több ágát műveli. Rohanó korunkban, melyben szinte semmire sincs időnk, azon ritka – s irigylésre méltó – emberek közé tartozik, akik valóban teljes életet élnek. S azok közé, akik mindig fiatalok maradnak, hiszen művészeté még mindig fiatal, friss, törésmentes. Kerek születésnapja elé mi más kívánhatnánk, mint további töretlen élnivágyást, derűt, harmóniát s festményei, grafikai őszi virágzásának teljes kibontakozását.

Bónis Ferenc

ÚJ-RÉGI KÖNYV A CSÁRDÁS ATYJÁRÓL

A magyar zenetörténet-tudomány térképén sok a fehér folt, a felfedezésre váró terület. Ebben, önmagában, semmi csodálnivaló nincsen, hiszen a háborúsújtotta és megszállás-sújtotta országban, sok századon át, maga a muzsika is csak a kultúra szerencsés szigetein élhetett tovább. A zenetörténet-írás pedig, megfelelő fáziseltolódással, csak ott virágozhat, ahol a zenének története van. De még ott sem magától értetődő természetességgel, hiszen a történelem földrengései nem egyszer megsemmisítették vagy eltömték a zenetörténet forrásait. Ha a magyar zenei élet alakulását tekintjük: a XIX. századig kellett várni, hogy újra bekapcsolódhassunk Európa vérkeringésébe. Az európai rangú magyar zenetudomány kialakulása pedig további száz esztendőt váratott még magára. Kodály Zoltán, Szabolcsi Bence, Major Ervin és nemzedéktársaik munkája nyomán ismertük meg a magyar zenetörténet *alaptérképét* – és így tudtuk meg, hogy ezen a térképen sok minden még kiegészítésre, pontosításra, megismerésre vár.

Még egy viszonylag közeli kor történetét is nehéz feldolgozni, ha nem állnak rendelkezésre a társtudományok kutatási eredményei. Ez azt jelenti, hogy a zenei élet dús vegetációjának minden részletét – irodalomtörténeti, színháztörténeti adatok híján, bibliográfiákat és műjegyzékeket nélkülözve – egyetlen kutatónak kellene feltárni, a kezdetek kezdetétől. Erőpróbáló, hihetetlenül nehéz vállalkozás lenne! Ez az oka, hogy a XIX. század magyar zenéjének megismerése és megismertetése oly sokára, oly nehezen kezdődött. A XX. század húszas éveitől jelentek csak meg Major Ervin idevágó munkái – egyebek között nagy gonddal írt monográfiája Bihari Jánosról, a Bihari-dallamok tematikus jegyzékével. Isoz Kálmán a hazai zeneműkiadás történetében folytatott úttörő kutatásokat. Szabolcsi Bence *A XIX. század magyar romantikus zenéje* című könyvében, a főbb irányzatokat, szerzőket és műveiket írta le, a kor eszmevilágának ábrázolásával. Minderre sok mindent lehetett már építeni: megírni a magyar zeneműkiadás történetét a szabadságharcig, megszerkeszteni az összefoglaló verbunkos-bibliográfiát, elkészíteni az első zeneszerző-monográfiákat, hézagpótló tanulmánykötet-sorozatokat, kotta-elsőkiadásokat, facsimile-kiadványokat, a modern Liszt-összkiadás köteteit.

Ennek a modern felépítmény-rendszernek része Réti Zoltán egykori bassagyarmati zeneiskolai igazgató, ma is működő kiváló festőművész életrajza városa híres muzsikus-fiáról, Rózsavölgyi Márkról. Bármily hihetetlen: Réti Zoltán kutatómunkásságának első eredményéig nem volt olyan könyv-terjedelmű, tudományos hitelű munka, mely számot adott volna a „csárdás atyjának” életéről és munkásságáról.

Réti 1975-ben jelentette meg első Rózsavölgyi-monográfiáját. A könyv közel ötezer példánya hamarosan olvasóra talált; évtizedes hiánycikk immár. A szerző azonban nem zárta le kutatásait; ide értve a hazai zenetörténeti irodalomnak kedvezőtlen viszonyok között is számottevő gazdagodását és az új kiadványok útmutatásával folytatta hírlaptári, levéltári és könyvtári kutatásait, felhasználva a modern tánc-történeti eredményeket is. Ily módon újjáírta könyvét: megtartotta a réginek minden eredményét, de azt jelentős új mondanivalóval egészítette ki.

Réti új munkájában minden megtalálható, amit a kutatás – természetesen Réti saját kutatása is – Rózsavölgyi Márkról mindmostanáig felszínre hozott. Származásának, tanulóidejének, művészpályájának, országjárásának, művei fogadtatásának gazdag dokumentációja tárul az olvasó elé. Megtudjuk, hogy Rózsavölgyi a leggyakrabban kiadott magyar zeneszerzője volt korának, hogy Vahot Imre lapszerkesztő csak rajongott érte, tisztelte és becsülte, mint szerkesztőségi famulusa, bizonyos Petőfi Sándor. Sokra tartotta Rózsavölgyit Erkel Ferenc, és még többre „hírhedett zenésze a világnak”, Liszt Ferenc, aki magyar rapszódiainak témái közé Rózsavölgyinek több dallamát is beiktatta, rámutatva e gesztussal eredetiségükre és magyarságukra. Az új könyvben külön fejezet foglalkozik a muzsikus fiának, Rózsavölgyi Gyulának alkotásával, a (megváltozott formában) most is működő Rózsavölgyi és társa cég történetével. A függelék közli, alfabetikus rendben, Rózsavölgyi fennmaradt műveinek – közel kétszáz kompozíciónak! – jegyzékét.

Mi okozta vajon, hogy e rendkívül népszerű és termékeny zeneszerzőnek, Petőfivel szólva, öregkorára csak „hegedű és koldusbot” jutott osztályrészül? Talán az, hogy megélhetésének alapját nyilvános fellépései biztosították, és ezekből, ahogy öregedett és elbetegesedett, egyre kevesebb jutott. A másik ok az lehetett, hogy Rózsavölgyi korában ismeretlen volt a szerzői jog; amit egyszer a kiadónak átadott, az már csak a kiadónak hozott anyagi hasznot. A zenészek öregkori szociális biztosítását is később honosították meg nálunk – különös módon épp az a Bartay Ede, aki vállalkozott rá, hogy zongoraátírat formájában sajtó alá rendezi a zeneszerző özvegyének javára Rózsavölgyi összes magyar táncát. Hogy élete végén anyagi gondjai voltak a zeneszerzőnek, azt nem csupán Petőfi költeményéből tudjuk. Erre vall az

a tény is, hogy a muzsikus 2 váltóforintokért, rendszeresen eladta egyik hívének csárdásai eredeti kéziratait.

A Rózsavölgyi-kompozíciók akkor szereztek némi jövedelmet a családnak, amikor megjelentetésükre fia, Rózsavölgyi Gyula, a Rózsavölgyi és Társa zeneműkiadó alapítója vállalkozott. Ezt azonban „a csárdás atyja” már nem érte meg.

Manapság örömmel tapasztaljuk eredeti műveinek reneszánszát. Kottái, táncainak lemezfelvételei itthon is, nyugat-európai országokban is napvilágot látnak. És – ha a kelleténél lassabban is – megnyílnak előttük a hangversenytermek kapui. Ennek az újjáéledésnek egyik jele Réti Zoltán könyve is, melyet, mint gondos adatgyűjtés alapján megírt, jól olvasható, hasznos és érdekes munkát, bizvást ajánlhatok minden zenebarát figyelmébe.

*(Réti Zoltán: Rózsavölgyi Márk, Athenaeum 2000 Kiadó,
Budapest, 2002)*

Réti Zoltán: Anya (1999)

Lászlóffy Csaba

(TALÁLT VERSEK)

Gólya-futamok

Galambok, fecskék raja közt
magányosan körözve...

Feszülő szárnyát nézem és
egy percig az *örökre*
érzése fog el; a kereszt,
amit a sorsunk mért ránk.

A nyárutót leköröző
gólyafutam miért bánt?
Gyorsabb ütemben, vágyait
s társakat megelőzve,
riadtan, viaskodva, vagy
megadón néz az őszbe;
perc-madarak fölött lebeg,
mint ókori vitorla,
híd – múlt s jelen közt ívelő,
mintha a halál folyna
két méltóságos szárnycsapás
nyomán a fényes ürbe.
Mekkora fenség (dac talán?)
széllal szembeszegülve
szabályos körökben, nyugodt
tempóban fenn az égen
tűnődöm meg-megállni a
Föld hunyorgó szemében.

Bicegő bácsik botja mint
fészekhez való, árva
vessző; kölyök hasában a
zöld szilva félig rágva
szökdös, mint levélen: „Kurutty!
Béka nő a hasadban.”

Szárnyad fekete rojtjai,
gólyamadár, mint napban
megperzselődött, ősi szép,
képzeletünkkel játszó
álom – forrongó nyarakat
idéző tépett zászló.

Fenséggel pillantva alá
mily parányinak láthatsz
mindent az ember is alig
több, mint menekvő szárnyas,
seprőnyelet fog, s udvarát
körül kerítés zárja.

Amott gyufányi rőzseláng,
s száraz rét fölött pára;
rőt tarlón még egy-egy pipacs
kísérti a szerencsét,
a város felől vastagon
füst bontja naplementéd,
s te szállsz, mint emlék, roskadó
utcák és udvarházak
képével, eltűnt éltek
helyén hitet gyújtsz, lázat
csillapítsz; nem gyengít gyökér,
nem senyveszt felelősség,
kihúlt higanyfény csak alant,
s szédítő lehetőség
itt fenn: a kéklő végtelen!
nem áll utadba fogdmeg. –
Mindegy: ösztön, menekülés,
vagy csupán játék! Ott egy
szeszélyesen tekeredő
pántlika – határt annak,
akinek két hazája van,
egy folyócska nem szabhat.

Ki voltál itt, s ha tovaszállsz,
kivé válsz? Nyárból nyárba

készülsz... Nagy, szabályos körök;
sorsod még sincs bezárva,
mint testünkben rejtelmek: a
hús őrjöngése néha –
onnan fentről a gótika
köve is kopár, néma;
csak mélyen, mint tenger alatt
úszó templomhajóban,
zeng az orgonahang a jég-
hegyekkel dacolóban.

Gyermekkoromtól készülök
veled erre az útra,
kusza telefonhuzalok
fölé, hová nem nyújtja
szánalmas, elálló fülét
a bizalmatlan, zsarnok
kor (a kapu alá sepert
szemétben is akarnok).

A jelent lekörözni – mily
csenevész az árnyéka. –
„Vartyoghatsz, szavad el nem ér,
Provinciális Béka.

1989. augusztus 23.

A SZAVAK KERESÉSE

„A testünkből fakadt új életek

halott kis magzatok rúgták szívünk”
Jékely Zoltán

Megfogom a rövid ceruzavéget
két ujjamban tartom a szó hatalmát
mint, ahogy két kézzel a bika szarvát
markolják meg jól – ölés helyett élet!
a vers még cseh bajnokra rontó
Toldi Miklós mint Csepel szigetén
a vers még csak éhszomjat oltó
vadmadártojás – még csak az enyém
még nem tudja, hogy az idéetlen
zsoldosvezér-szobor is ő az éjben
szakadás szilánk törmelék
szórvány – *tengerre!*
(még most sem elég?)
műtét után a szálakat
ki húzza ki?
húzd ki magad! –

két bikaszarv *kétértelem*
(egy ceruzám volt a kezem)

még nem járt csontvelődig át a
vesztések nyugalma nyugtalansága

vágás és vágta elvadult
bikatór szúr át szűt azúrt

csak elorzott ceruza s szó ne bánja
és a jövőendő zúzmarás magánya

2003. január 11.

A MIKOR AZ UTCÁN ÁTMENT A KEDVES „DALLAMÁRA”

És visszavarni a szakadást nem
lehet. A múlt csak limlom, Úristen!

Jégkorszakunkat vacogva várom.
Akanamezőre futott vak álom.

Sok, simulékony, hazug selyemrongy.
Drapériád mit rejtenek, mondd?

Nyakam körül a hurok szabályos,
fa alá állva köss egy faághoz.

Elfáradt volna, erőd nagy, régi,
kívánságában? Semmi se védi

ránduló vállad, bár valahol jár,
gyökerem-ágam vele botorkál.

2002. október 24.

A SPLEEN-DÓZIS

Találkoztam a semmivel
(ha a semmivel találkozni lehet)
nem ismerte az összeredményt
nem ismerte a részleteket
egy gyertyánfa beállt a sorba
de elgömbült egy szilfa szilikózist
kapott – könnyen lehettél volna
te is lehettem volna én is
ha más (mennyi az a más?) dózist
kapsz s kapok – erről nem szól a szintézis
nem erről szól –
 vajon Napóleon
unatkozott-e? hát a kaméleon?

2002. december 19.

Réti Zoltán: Törtarany (1993)

Tandori Dezső

A PALACKPOSTA POFÁTLANSÁGA?

I.

„Önmagába visszatérő kör.” – „Napjaink meg vannak számlálva.” – „Adatok egy biztos pontot, kifordítom a világot.” Stiláris változatok mindhárom változatra elképzelhetők. Változatok a változatokra. De minek a változata a három idézőjeles közlemény?

Nyilvánvalóan az életet, a közforgalmú beszédet, kifejezéseit idézik. Az első kijelentés butasága kézenfekvő. Önmagába visszatérő körvonal, legföljebb. Vagy vonal. Erről is ejtünk pár szót.

Ma „napjaink”-dologhoz némi bevezetés kell.

Megalapozza azonban az egészet a „pont” ügye.

Nézzük.

Már csupán azért is vállaltan közmulattatói jegyben írunk, mert szakértői e kérdésnek nem vagyunk. Vagyis... csak annyira, mint bárki, bármely stb. gondolkodó ember. Ha méltóztatik.

II.

Euklidész szerint a pontnak nincs kiterjedése. Nem *ismerem* (lásd „szakértője nem vagyok”) a nem-euklidészi geometriákat, és a párhuzamosok nevezetes végtelenbéli találkozásával kapcsolatban nem akarom azt mondani: íme, a mi nagy honos gondolkodásunk, büszkélkedésünk. Egyáltalán, a különben zsenialitásnak is nevezhető Karinthy-humor. (Frigyesi.) Hogy a párhuzamosok leteszik (megemelik) kalapjukat etc. Ebből a mi itteni szemléletünkől sarjadt az, hogy humorral minden elintézhető, helyettesíthető, ráadásul a hatalom és fölényeskedés és dicsőség és prosperálás jegyében s ígéretében.

Egy (sláger)édelgészhasznú világban élünk. Mely anthraxos is közben. Egy agyonsportozott világban. Egy agyonhasznodottban.

Ám itt mindenről: csak röviden.

Tehát a pont.

Ha az euklidészien felfogott pontnak nincs kiterjedése, nem lenne ábrázolható se (a pont) például abban a könyvben, melyből, halvány emlékeimet (iskola) visszaigazolandó, meríték.

Ott az ábrázol pont. Melyről azt olvasom, nincs kiterjedése.

Nem szálhasogatást művelek, mikor efféléket írok, tehát azt sem mondom: az a pont ott a könyvben már a nem-euklidészi geometria pontja volt. De menjünk tovább. Ha a pontnak netán van (s igenis elképzelhető, hogy van!) kiterjedése, többfelé ágaznak a dolgok megint.

Ha van a pontnak kiterjedése, akkor a ponton „belül” kell, hogy legyen, távolságviszony is. Hossz. (Engedjük meg: eltekintünk a tollal, grafittal etc. megrajzolt pont olyas fizikai kiterjedésétől, mint a./ belemélyedése a papírba, fába stb., b./ a rajzanyag – toll, tus, ceruza etc. – vastagsága.)

Ismételjük önmagunkat: ama könnyelmű, léhának rémlő kijelentésünk, mely kellő gúnyban is részesült (közönyben egyébként, figyelemben máségyébként), hogy ugyanis volna ilyen: „A legrövidebb távolság egy pont közt”, s ahogy ezt megmagyaráztuk mégis, hagyományos logikával, tehát hogy nem Karinthy-vagy-jobb-humor volt... tehát, hogy „A legrövidebb távolság: egy pont *közt*”, ergo a „pont” szó itt *éppen* jelentésű, s nyilvánvaló (bár hogy miért kell ezt külön mondani is? ennyit megengedünk), hogy a legrövidebb távolság akkor az, hogy „amennyi, ami, amekkora épp *valamik közt van*”. Ismét elágazunk.

És ismét, de utoljára megjegyezzük, hogy szerény dolgozatunk olyanoknak szól, akik nem elsősorban azzal törődnek, hogy mekkorák bizonyos lelépési díjak, mennyire érzékiek némely énekesnők orrhangjai, mi lesz a szomszédnál a legközelebbi vendégségkor ebédre, mikor lesz vége a béke nem-tudom-hol, pl. barátaikkal, otthon, munkahelyükön, nekik, a népeknek (?) etc., nem!, azoknak szól szerény dolgozatunk, akik az elvontnak bélyegzett gondolkodást nem tekintik tárgy nélkülinek, tárgytalannak (mely két kifejezés sem azonos!).

Tehát két dolgot tételezhetünk fel.

Ha pontnak van kiterjedése...

De menjünk még visszább.

Ha Euklidész szerint a pontnak nincs kiterjedése, akkor a pont nem ábrázolható.

Akkor az a pont csak ideaként létezik.

Van, ahol ez rendben alakul így. Nincs hiány, nincs képtelenség.

Akár egy gép tengelyének, körforgó izéjének is lehet ily elvi közép-pontja. Hogy népszerű hetilapok szintjére ne menjek.

Vissza a lényegibbekhez. Az euklidészi, kiterjedés nélküli pont jószerén eszme. Ha isteni, ha nem... e téren nagy a zagyvaság. Olyan elmék, mint Wittgenstein, a mi itt sokat emlegetendő „végtelenség Cantorunk” is elkezd néha egészen váratlanul istenezni, beugrani ebbe a kozmikuson túli nagybögőbe. Engem meglep, de hagyjuk.

Akkor minden ábrázolt (ábrázolható) pontnak van kiterjedése.

Ez sem igaz. Lehet, hogy egy elvi, eszmei etc. euklidészi pontot *ábrázolunk*, és akkor

a./ meg kell jegyeznünk, le kell szögezünk, hogy ez csak jobb híján van (így, ez a látható pont),

b./ ez a pont már nem az a pont.

III.

Átkötőleg: ha a pontnak van (nem-euklidészileg) kiterjedése, akkor (bár kicsit olcsó megoldás) lehet *egy pont közt* is távolság. Nem ízlésem azonban a magyar nyelv tájjelegű, rétegjegyű, „népi”, hegyethágék-használata... ergo nem jó a tétel. Mégis, utalásként, a felkeltett képzet révén, valami gyanút hagy, lehetőség kiskapuját parányi résre nyitva, képzeletünkben.

Magam – *ízlésebbem szerint!* – inkább ezt nézem: ha van legrövidebb távolság (s itt nem Zénó, Zenon, írjuk akárhogy, nevezetes, de nem lenézendő, gondolkodási hézagainkra komolyan rámutató „vicceire” gondolkok... a távolság örök felezésére...), akkor ez olyan, mint az irracionális számok. Végtelenbe vész, sőt, nem is a végtelenbe. (Erről majd mindjárt. A végteleneknek nem csupán végtelen mennyisége létezik, hanem végtelen számú jellege is – ahol is mit jelent a „szám” szó?) Nincs meghatározhatóan legrövidebb út két pont közt. (Hagyjuk az „egy pont közt”-et.) Ha azt mondtuk: „A legrövidebb távolság – út etc. –: egy pont közt”, akkor nem jelölhető ki második pont. Mert hol van az az első ponthoz képest? Mennyire van tőle?

A pontok egymást-átfedését zárjuk itt ki.

Ergo, megint: ha valaminek pontokból kell állnia, elv, eszme, tétel, idea, axióma stb. szerint, hogyan álljon bármi is pontokból, ha már a második pont sem jelölhető ki? A helye nem? Többről van szó. A hely itt maga a létezés. A második pont etc. helye: eleve az, hogy lehet-e ilyen pontot meghatározni.

Tovább: az első pont micsoda? Miből van, ha kiterjedése van? Pontokból? (Ne „atomként” képzeljük el. Mégis... Ez az első, reális, mert ábrázolható, tényleges, mert nem-euklidészi pont: miből van?)

Az első pont is grafitból, tus-anyagból etc. van.

ha most hagyjuk is, hogy miféle pontokból van a grafit, a tus-anyag... nehéz helyzetbe kerülünk.

A pontnak lehet isteni, euklidészi stb. ideája, de fizikai valósága és ideája közt semmiféle összefüggés nincs!

Hagyom az ostoba közbevetésekre a választ, hogy tudniillik akkor itt eredet nélküli, merő materializmusról van szó?

Nem, itt arányrendszerekről, pontosabban: relációkról van szó. A pont mint térbeli, síkbeli kiterjedés nem hozható egy-az-egy vonatkozásba semmiféle elvvel, ideával, durván: elmélettel.

Pont elméletileg meghatározhatóan nem létezik.

(Ne akarjuk félreérteni. *A pont...* etc.)

Mármost miből áll az Euklidész által eleminek tartott vonal, egyenes? Miből áll a négyzet, a kör? Pontokból kellene állnia az egyenesnek, a vonalnak.

De milyen pontokból? Ha már a kiindulás után a második pont sem határozható meg? Mert ha van legkisebb távolság, hol van a másik pont?

Ha elhanyagoljuk a legkisebb távolságot, az elvi összességet iktattuk ki, és *elvi-ideai materializmus* hibájába estünk.

Nincsenek meg azok a pontok, melyekből az egyenes – tételesen, elvileg etc. – állhatna.

Van tehát a vonal, a kör stb. gyakorlati létezése, de elméletileg meghatározható létezése nincs.

Agyonhasznodott világ: egyre kevesebbek haszna. Vad végletektől eltekintve: „mind összejátszanak”. (Saját-haszonra.)

IV.

(Olcsó lenne ezt leemberiségezni, lepolitikázni, letársadalmasítani – ocsmány szóképzések! –, vagyis hogy: semmiféle alakulatnak nincs önmaga végső soron önkényes, esik-puffan-létezésén túli elméleti, elvi, erkölcsi – hoppá! ne – alapja. A dolgok, amik vannak, vannak, de sem euklidészi, sem isteni, sem világháborús, sem államelnökös-franciás stb. alapjuk nincs. Ezt el is hagyjuk. Bár a sejtésig elmentünk.)

Emberiség a szó visszaéléses értelmében van hatalmilag.

V.

Nem lehetünk eléggé dicsérhetőek jámborságos mértanunkért!

Mellékelt rajzaink egyikén látszik az önmagába vissza nem térő, inkább: önmagát elkerülő kör.

A fizikai valóságnak, a tényleges létezésnek elvi, elméleti alapjai nem lehetnek. (Bizonyítottuk.)

Ellenben ilyen alapon elképzelhetőek, ha a tényleges alakzatok nem zavarnak meg minket. (Nem tudom: az élet is elképzelhető, társadalmilag stb., ha államok, berendezkedések, társadalmak, szabályok etc. nem teszik lehetetlenné számunkra, a – mit mondjak, szokás így beszélni – szebbet, a jobbat, az „igazat, igazit”.)

A „mai világ” nem – még nálunk sem, messze nem – a legrosszabb világ.

„Tehát” elgondolható a kör, mint elv, de nem a ténylegesen meglévő kör alapján. (Bocsánat: emberi agy és emberi agy különbözőzése! *Számomra* csak akkor képzelhető el a kör elvi alapja, ha nem látok tényleges, magát így is rámerőszakolni akaró kört.)

Ha tehát egy nyitva maradó kört látok, vágyképként – vagy erős okoskodással, hogy tudniillik a kör feltétlenül, s nem csupán zsarnokin etc. rám erőltetett rendszerként, létezik, akkor tudom gondolni, képzelni, érzékelésen túl érzékelni (az érzékelés: mint a slágerek, a rádiók etc., reánk-erőltetések!), ha nem látok konkrét (anyagi valóságú) kört.

Jámborságos mértanainkkal még csak megvetésben sem részesítjük a világi hatalmakat. „Ez” az a hatalom még jobb, mint „az”.

VI.

Kinek hogy (jön be ez az elvontság). Az olvasás: szórt tevékenység. Nem mentegetőzés ez, hogy...

Ezekről a dolgokról részben írtam már, részben nem: mindig újabb összefüggések adódnak. (A köv. összefüggés: „elmész te...!”)

De hogy a végtelen-kérdésre visszatérjek (és Cantora, mint jeleztem): a legtöbben azt mondják, nekik nincs matematikai érzékük stb., hagyjuk e kérdéseket. Helyes. (Az „elmész”: az íróé!)

A végtelen a körben, mint ábrában, semmiképp nem valósul meg. Már ha nem azt az utat járjuk (öncsaló, primitivizált, slágeres, polit. rendszeres etc. módon), hogy mit sómalmi ló kört járunk.

A végtelen a kör létre nem jöhetésében van jelen!

Mert nem pontok végtelensége adódik... lévén hogy már a második pontnál elakadunk... hanem a távolság negatív végtelensége. Hogy hol akkor az a második pont?? (Mint elmondtuk.)

Közbevetés:

Az olcsó sláger és az olcsó szellemiség azonosságot ad. Az olcsó, bár kétségtelenül szellemi rangú humor a második pont fölélé kérdőjel-részt rakna. (Lásd ábránkat.)

De ezzel ne törődjünk.

A pozitív egész számok sora (halmaza, mondjuk így, bár fogalmazásunk nyilván tudománytalan kicsit), tehát 0, 1, 2, 3 etc. – lévén, hogy nullával indul az egész, ebbe ne menjünk bele –, leszámolható, de végtelen sort (halmazt) alkot.

Itt van szükség pszichológiai ugrásra, határáttörésre, hogy ezt a halmazt (elemeinek leszámolhatósága mellett és ellenére) végtelennek, a nulladik – vagy bánom is én: az első – végtelennek tekintsük, érzékeljük, fogadjuk el stb., hogy ezzel így „számoljunk.” (Folyton a „ne törődjünk”-kel törődünk.)

És, ahogy pl. Cantor feltételezte a 19. század kései évtizedeiben, többféle, végtelen számú végtelent képzeljünk el. Mert az első végtelennél feltétlenül van nagyobb szám-végtelen, ha például elemeinek külön-külön összegét vesszük, lévén hogy ez a halmaz részekből áll, ezek viszonyban vannak egymással... világos, ugye, hogy ez így még „többet ad ki”, mint az eredeti – leszámolható, bár szerintem örök időnkig is leszámolhatatlan a számsor, halmaz.

Ne itt folytassuk. (Folyton kontrára vagyunk kényszerítve.)

Két pontunk közt ott a végtelen. A legrövidebb út alakjában.

Ezért nincs is második pont.

De akkor mik közt van a legrövidebb út?

S akkor oly abszurd, absztrakt, önkényes, szellemeskedő-e az, amit Kafka a nagybátyjáról mond, hogy e bácsika képtelenségnek tartotta az egyik faluból a másikba való átjutást még a legtalpraesettebb legényeknek a legjobb lovakon egy élet hossza alatt is, akár?

VII.

Természetesen végiggondoltuk (mi az, hogy „végig”? olyan sincs, ekképp), hogy valaki mindezt merőben haszontalan filozofálásnak ítélné. A torta nem is létező habjára kenendő habnak.

Lehet ebben igaza, de felfogásunk még mindig a bevégezhetetlen sor (halmaz, belső halmaz) valamely része.

És vajon, ez jut most legabszurdabbul az eszembe:

a./ ahol a legrövidebb távolság irracionális számsorát leállítjuk, nem pont jelentkezik-e?

b./ ha az irracionális, végtelenségig osztott „szám” valamelyik rész-
elemét egyáltalán elképzelhetőnek, kijelölhetőnek tartjuk, mert hogy mi le-
hetősége van a 0,56789345216748391...-ből kiemelni valamelyik négyest...
nem névjelleggel... de mint pontot?

tehát:

ha kitartunk kijelölhetőségei változatunk mellett, minek nevezzük ezt a pontot? A, B, C, TD, Karamazov Aljosa, Huvinka Bogárová... mi lesz a neve? Lehet 1, 2, 3... sőt, 0 is. Ami a számokra jellemző realizmus (nominalizmus? ebben nem megyünk bele) szépségesen rút példája.

Mert így kis híján (?) eljutunk oda, hogy ezek az elnevezések nem természetes számok, hanem természetellenes számok. (!?)

Viszont mivel A, B, C, TD, Karamazov Aljosa és Huvinka Bogárová is annyi volt, mint 1, 2, 3, 4... vagy 0..., a nevek, a tényleges létezők nem így természetellenes számok-e?

Amiképpen a pont, a kör, a négyzet stb., ha materiális kiterjedése van, de szám szerinti alapja nincs, nem természetellenes „szám” vajon? (Számszerűség. Természetellenes, mert materiális csupán?!)

VIII.

Irtózom az olyan aktualizálásoktól, hogy „slágerédelgés és anthrax”. Hogy: másfajtaságok kötelező honorálása, gajdesz.

Herakleitoszra is rá akarok térni, nem szeretném hát feleslegesen ismételtetni önmagam, mégis:

1./ a legelemibb „geometriai” elemek létéhez sem tartom célszerűnek és értelmesnek (az elvi, axiomatikus stb.) alap híján bármiféle isteni eleme bevezetését (s itt a zen fogalmaiig is elmennék, ahol persze eleve abszurdum a „fogalom” szó használata, tehát nem megyek el eddig),

2./ semmiféle alakulat-szerű társadalmiság (állam etc.) elméleti alapját nem látom, csak önkény-alapját: szövetkezések, józan ok nélkül – vagy túlságosan is józan okból – előadódó személyek, a jobb elmék számára szájbefogós akart-akaratlan előidézésére adott kiváltságok, a szellemietlen-álszellemi nagylelkűségek,

3./ semmiféle magánemberi kapcsolat *indokolható* eredetét nem látom, az érdeklehetőségnek ugyanis – részben a fentebbiek, részben az ösztönösen érzett anarchia, netán ennek szemforgató kivédés-hirdetés okán – végtelen a sora, ld. végtelen, s bár ponttól pontig nem jutunk, vannak kétségtelenül családi etc. kapcsolatok, ám itt látszik a legjobban, mennyire csak materiálisan, biológiailag,

4./ – és folytatható lenne ez a „végtelenségig” – a bonyolultabb szellemi összefüggések alkalmasint negatívítása helyett inkább az olcsóbb pozitívításokat választjuk, értsd: évfordulóünneplés, születésnap felköszöntés, érdekképviselés a viszontázs (sic!) reményében, avagy egészen balga, már-már anomális spontán jóindulat. (S ahogy már botfűlűek vagyunk saját gajdolásainkra etc. Evidenciának vesszük a... De mi lenne helyette?)

A „helyette” a butító békében a bankó bombarobbanása.

A „helyette” kérdése világian a háborúk durvasága.

IX.

A madarak „pofáit, pofácskáit” verébtől sasig tisztelem, érzem.

A palackposta nem az én nyilván annak tartott pofátlanságomat (Miért lenne, lennék az, persze?!) hivatott kifejezni, konkrét, merőben elvont – s így nagyon is konkrét! – „értelme” lesz.

De amit eddig is elmondani próbáltam: személytelenül, végképp indulat nélkül, merőben tanulmányozási jelleggel írtam, amit írok.

Amennyiben a vonal pontokból nem hozható létre, Hérakleitosz nevezetes örök változása (kétszer nem lehet ugyanabba a folyóba) is így ábrázolható materiálisan (csupán): ld. ábra.

Sakktáblának rajzoltam fel elsőül a dolgot. Mert a rácsozat, a hatvannégy „kockáé” is hérakleitoszi.

Jelzi például a mindig-más-játszmát.

Vagy jelzi: egyenes vonal, *ugyanazság* nincs.

Ám mi tovább is mentünk ennél: *azság* sincs. A vonal nem jöhet létre. A vonal önkényuralmilag *van*. Fizikailag. Egyéb lehetőségeket – ha így tetszik – elszorítva, kizárva.

Hérakleitosz örök változása „oly igen szent” örök változása egy önkényuralmi képződménnyel ábrázolható, és minél hívebben fejezi ki ez a lényegget (semmi sincs kétszer), annál rosszabb a dolog Hérakleitoszra nézve. Gyenge istenmásolat ő így, kifejezője feltétlenül anyagi eredetű, tehát meghatározhatatlan eredetű valami, amiről még csak annyit se lehet tudni axiomatikusan etc., hogy változékony-e vagy sem.

Hérakleitosz javára annyit hozhatunk fel csupán, hogy ha hiszünk az ő teóriájának, egyenes vonal nincs.

Lenne, ha megannyi pontból állna.

De nem állhat. Így csupán fizikai adottság. És nagyon furcsa, de épp ezért nem alkalmazható rá a hérakleitoszi tétel.

Vagy

a./ elkerüli (ez megint más téma),

b./ vagy önmaga cáfolataként az, ami.

Itt pedig kétszeres tagadás van, a változás kétszeres állítása, ami az ugyanannak-maradásra nem jó bizonyíték. Csak feltételezés.

A változás tehát csak annyiban jobb, mint a tételes, elvi, nem-materiálisan-isteni (na, köszönöm a materiálisan istenit, nem?) levezetés, feltételezés, hogy legalább van kétszeres tagadása.

Egyszerre igenlésként csak a létalapozott „nem”-et ismerem.

X.

Tudom, itt többen nem követtek már, ezért térjünk rá gyorsan arra, amit címünk jelzett.

Tömérdekféleképp élhetnénk vissza az itt megteremtett lehetőségeinkkel (melyek akkor lehetőségek csupán, ha valaki az egészet úgy, ahogy van, nem vágta rég a falhoz stb.); nem tesszük. Semmi értelme és haszna nem volna, ha a „valósból” elmenekültünk egyszer, aztán az elvontabbat a

visszatérés lehetőségének szeretnénk látni, mi több s gyalázatosabb, használni.

Rajzoltunk egyszer ilyet: az ómega és az alfa, a csodálatos horgászat. Itt (bocsánat) az ómega, mint egy emberi ülep, a hullámokon ül (talán mert minden változó, s nekünk Hérakleitosz: a hullámozás maga).

Hérakleitosz mellett szól, persze, a világ slágeres, formalista-irodalma, számítógépektől az eltorzulásos stb. állaga. A sztárkultusz, a megjelenés-mítosz, megannyi jelenség-abszolútizálás. Amikor a kört, a vonalat stb. materiális jelenségnek neveztük, véletlenül sem jártunk közel vele a Bungyó Julis rokolyájához, a Jackie fenekébe dugott répához stb.! A tévé-műsorok zöméhez, a bajnokságok örök-ugyanazához etc. A kör, a vonal etc., bármennyire nem érdemes is isteni eredetet, bármennyire nem is lehet elvet, elméleti levezetést stb. alkalmazni dolgukban, messze világunkfeletti. Már a „világunk” szó ocsmányságát akkor sem tekintve.

Mi több: a legrövidebb út kijelölhetetlensége nem azonos azzal, hogy

a./ Kukány Bécivel nem érthetünk egyet, mert ő egy hazug disznó,

b./ Szájony Csucskával sem, mert ő egy disznó hazug, és

c./ – – – senkivel, mert érdekei mások

meghatározottságai mások,

nevét se tudjuk jól, ld. Eliot a macskáknál, hány név van,

d./ meg egyáltalán nem is kérdés ez az egész.

Amennyiben kérdések vannak, elhálnak azok ott, ahol álmunkban Eliot szerint (ld.!) a tenger alatti termet láttuk, halottuk az énekeket ott etc., és beledöglünk, ha emberi hangok kezdenek szólítani minket.

A pont, a kör etc. nem-euklidészi változata sem döglik bele abba, ha emberileg szólítjuk. Ha emberiesítjük. Attól se emberi nem lesz, igazolásunkat nem adja tehát.

Ezt nevezik elvont(abb) gondolkodásnak. S nem igaz, hogy luxus. Adottság (vagy sem).

Az érdeminek remélt palackpostához már „Héri” is tisztátalan.

XI.

Minden vadászatot, horgászatot, ha tehetném, köztörvényes bűncselekménnyel „büntetnék”. (Magamat ekképp.) Tehát az ómega, mint a nagyvalagú horgász és az alfa, a halacska... hagyjuk. Jelzés csupán.

Mulatságos vicc „A csodálatos horgászat”. De vegyünk fel egy szélső példát.

Ha Cantor egymást követő végtelenjeihez a pszichológiai ugrást megtettük (a határt áttörtük), tessék: Hérakleitosz örök változása egyetlen végtelen lehet-e?

Követek engem, ugye?

Vagy a hullámvonal leszámolhatatlan hullámú, de bezáruló kört ír le?

(Ez elég jó gondolat, végre. Higgyenek nekem.)

Így zárt körben van az egyetlen feltételezett egyetlen ómage, a végek végbetűje, meg az alfa, a kezdetek kezdetéé.

Kifoghatja-e a zárt körben mindenképpen az ómega az alfát? Ha beleőrülök se tudnék erre választ.

Cantor a maga dolgába kicsit beleőrült, sőt.

Magam a magaméba nem fogok. (Reméljük.)

A következő végtelen ugyanaz a hullámvonal-e? De félek, ezzel a térbeliséghez érkezem, semmiképp se tegyem! Efféléssel nem is fogok foglalkozni.

Ugyanaz az ómega fogja-e ki (vagy nem fogja ki) „ott” az alfát? Gyanítom, ezek „demagóg” kérdések.

De lehet, hogy nem. Sőt, semmiképp sem demagógok. Vannak hiányos rendszereke, vannak ilyen axiómák alapján így, amolyanok alapján úgy felfogható, bizonyítható, bizonyíthatatlan stb. „tételek”, kérdések. S van, aki nem alkalmas felfogásukra, s ez nem baj!

Mindent már eleve önmaga (immanens, bár külső) közege torzít el, tesz érdemileg lehetetlenné. Persze, emberkapcsolat csak emberlétben van.

Ember és ember kapcsolatának képtelenségét – amivel nem mondtuk azt, hogy gyakorlati képtelenségét, pl. szeretetnek hitt valami, netán igaz (?) szeretet, szeretkezés, haszonelvű kapcsolat, összekényszerítettség... bár itt már lassítunk – *a két pont létrejöttének lehetetlenje* határozza meg. Ismételjük: gyakorlatilag van „kör”, van „vonal” etc. materiálisan, sőt, ha a szeretet, az igazi (?) nem materiális (ne taglaljuk az idegi, agyi etc., netán a tudati-vélelmi változatokat), akár nem materiálisan is az itteni körző, vonalzó, grafit etc. határozza meg. De épp a gyakorlati emberkapcsolatban – melynek érdeminek kellene lennie! –, az együttélésben, s legyen az szaktársi, házastársi, testvéri etc., állampolgártársi stb., a viszony lehetetlenné tétele következik el, már ha nem nyomban azzal indul az egész. Az együtt-nem-lévő-együttlét... az egymás elszorítására épülő együttlét... a jótettek kétes indokaira épülő összetartozás stb. –: ne is folytassuk. A lényeg nem ez. Hanem hogy a két ember, két test-és-lélek, két lélek etc. együttese ugyanúgy a pont *közt* elvére pül, a létre nem hozható második pont „gyakorlatára”, és így nem lehet embernek valódi, a két „pont” (legjobb esetben egy pont s egy elvi, imaginárius „másik”, létrehozhatatlan pont) gyakorlata, anti-gyakorlata alapján érdemi köze semmiféle szervezetszerűséghez, sőt, mivel az államnak (mi az állam? kik az állam?) katonára, pénzre, érdekképviselésekre van szüksége, nyilvánvaló, hogy ugyanúgy, mint az egyház, egy ideig a család, a szervezetek bármelyike

(nem beszélünk itt, s ezzel az államnak igencsak hízeleghetünk, nyers erőszakra épülő szerveződésekről), a szervezetszerűségnek tehát, leszámítva önmagunk testét-lelkét, érdeke, hogy a dolgokat a legjobb színben tüntesse fel, erkölcsi kötelességeket hirdessen (kétesen!), vagy mégis erőszakos legyen.

XII.

„Létalapozott”: ilyesminek értem az ottliki káposzta... város... érzetet. Ezt nem nevezhetem másnak, csak formalizmusnak. Az egész ilyen irodalmat.

Kérdések viszont: hogyan ábrázolható az ómega és az alfa két végpontként, ha végtelen (? mi az?) egyenesen, hullámvonalon helyezkednek el? Hogyan ábrázolhatók ekképp, ha körben vannak?

Jelölhető-e az a tény, hogy (baromság: saját farkába harapó kígyó!) az ómega kifogja az alfát?

Nem önkényes-e a dolog az alakzatok okán? Ha az alfa-alak lenne a végbetű, az ómega lenne a hal...

Tovább: a következő „rendszerben”, végtelenben, mondjuk, Hérakleitoszében, miféle érvénye van az „előtte-volt” alfának és ómegának?

Jelzettek? 1-es, 2-es, ahogy haladunk?

Mit fejeznek ki?

Meddig van értelme, magunk-számára-érvénye a kifejezéseknek?

J. A.: már mindent mer, de nincs értelme semminek sem.

Magam, szerényen: már nagyon sok mindenről tudok szólni, de nem nagyon van kinek.

A természettel, a várossal stb. már nem vagyok ily kapcsolatban. Mióta elvackoltam a lábam, és – saját művem! nem úgy, mint a sok gépelés, „a világ” miatt leromlott állagú kezem, vállam stb. – nem „vittem el orvoshoz”, gyógyul, ahogy gyógyul, esetleg nyomorékká, s ezt nem úgy értem, hogy sértett volnék, korántsem; a magam műve...! Mégis, már ez a 4–5 hét elegendő volt, hogy „kint a városban” idegenként járjak. Ne érjek el igazán egyetlen pontig se. Gyönyörű, kettévágott puykorbugungyok, sázmúnyok, hoszindingok, prufengrészák, fintógyók, *káposzták* szépségei, saláták (jó, veszek salátát madárkámnak!), kenyerek etc. közömbösek, nem is közömbösek, nem is közönyös vagyok, de... (És ez nem „dili”, hogy többé nem megy ki az utcára.)

Az író: kifejező. A kinek írj? kérdése hazugság lenne, ha volna kibúvója. Hogy kelkáposzta, saláta, kenyér etc. Máskülönben is „lement” minden. Beszélgetések, utazások; kibírhatatlanná eltúlzott konkrétumok. (Vagy nem eltúlzottak.) (Nem „megszólíthatatlanság”.) Miért akarjam csalónak, üveg-falon-túlinak érezni magam, amikor a káposzta, a krumpli, paprika stb.,

eladó etc. iránt nem érzek semmit. Hízeleg nekem, hogy kíméletlen vagyok a formalizmus iránt.

Az érzés iránt nem érzek semmit. Nem a formalizmusról van szó.

Totyí madaram iránt érzek. (Nem a... ld. végtelen...-ról van szó.)

2-ligás bajnokságunk (medvék, kártya, 32–33 év) iránt érzek.

Némi habozással mondom: elemezgetem azért a Hamlet-verseimet.

De nem azért, hogy bárkinek is szemrehányást tegyek, mert...

Semmire nem gondolok úgy, mit akartam volna elérni.

És így tovább. A végtelenig. (Nem a kíméletlenségről van szó.)

XIII.

De mindez, ld. sakk, *nem jól meghúzzható* lépések sora. Nem lépnék. Ennek sora van rajtam. Ezért alakul így a kör etc. nekem?

A minimálisan biztosított magány, írom. Minden teher. Minden közömbös, a minimális meglét határáig. Kérdés, nem hagynám-e itt rajongva „nézett” szeretteimet, könyvespolcaim egyikét is (akár), a *hirtelen halál* ellenében? (Milyen bonyolult lesz részletekben lemondani, elhagyni! Jobb az elhagyás, az el-se-hagyás állapotában élni. Ahogy sérült lábammal járok, egészségesen így!) Ó, palackposta! Mi üzenetet van pofád vinni, mikor „Héri” (Herakleitosz) minden hulláma változtat rajtad? De az azonnali le-süllyedés se ment volna. Ha nyitott vagy.

KÖZBEVETÉS

Teljesen az előbbiektől és a következőktől függetlenül. Más szinten, bár ugyanily jegyben, mint az említettek.

Elképzelhető-e, hogy egy életfelfogást, érzületet áthat egy geometriai eszme?

Vagy egy ilyen geometriai eszme, már ha a végtelenfelfogás szubjektív, bár kétségkívül „cantoriánus” foglalata (megannyi elágazása?) geometria, tehát hogy esetleg épp fordítva: érzületünk, tapasztalatvilágunk, életkorunk, életkorunkkal kiütöző jellegünk, emberinek nevezett habitusunk stb. révén határozódik meg? A geometriai stb. eszme, mármint?

A szomszéd falura például később gondoltunk csak. Miután lábsérülésünk hosszabb időre kizárt (kizár) minket a világból, és rájöttünk, ez a bizonyos világ egyáltalán nem is hiányzik nekünk. Igaz, nehezen mondható, hogy magas szárú vadvirágok alatt végigheverni például, vagy a madárcsivitelése ellenünkre volna. Vagy hogy ugyanúgy közömbösek lennének nekünk az odakinti effélék, ahogy a szépséges (közepesen szépséges) vásár-csarnokban a kettévágott, gyönyörű fejeskáposzták *azok*. (*Sem azok?*) Mi ez akkor, ez az egész, ami velünk van?

Birka gondolkodású emberek (különben derekasak) azt mondják, túlságosan sötéten írunk. Mások: és ez fejezi ki a világhelyzetet. Hm. És vannak, akik épp habitusunk miatt, mert hogy tudják, „kik-mik vagyunk”, többé nem okoskodnak, „tessék Bécsbe utazni, művész úr” etc., nem, érvelnünk sem kell, s mintegy a néma gyerek szavaként értenek bennünket. Tehát bármit kell is mondanom, akár ily cikk írásának formájában is, azok miatt kell, s ők a hibások benne, ha bármi hiba van, akik nem néma-gyermekségünket értik: akik az ilyet nem, mert nem gyakorlati eszme. Önkény. Önkények közt nem válogathatunk. Adódnak. De: önkénye válogatja. Semmiféle szellemi-rendszerbéli preferálásnak sincs elvi alapja. Legfeljebb rendszerek, változatok etc. tagadásának.

JEGYZET

(Mintegy szépírói toldalék, nem az elméleti emberé.)

A „geometriámra” várható ált. emberi válasz: az intolerancia v. az indolencia. Az én pofátlanságom: 1./ Rajzolj egy láthatatlan pontot. 2./ Rajzolj olyan pontot, amilyen az önmagát elkerülő kör. 3./a. Fogd fel, hogyan fogja ki a végtelen hullámkörből az ómega és alfát (vagy fordítva). 3./b. Van-e ennek konkrét változata? 4./ Csak olyasmivel zavarja, ami érdemben segít nekem, ráadásul nem csupán a te vélelmezésed szerint! 5./ Szoríts síma halálomért. (És még ha feneked szorítod össze is, mikor széles, végtelen főutcán, minden helyek zárta után, hevenyül összezsugorodnál magad. Legyen a te szerencséd az enyém. De aztán semmi más ne!) 6./ Egy kérdés: miből áll a végtelen „fekvő-nyolcas-jele”, ha pontokból, végtelenségeik okán, ily jel se hozható létre. 7./ Kérdés: el tudod-e képzelni, hogy úgy élsz: minden fizikailag létezik, de semmi elvi alapozhatósága nincs? Ráadás: bírod-e, hogy a legkulturáltabb közvetítők is naponta háromszor mondják el, hogy „a szél, a szél, senkitől se fél”, azaz „der Wind, der Wind, das göttliche Kind”; bírod-e akár csak madárkád kedvéért is, aki hallgatja ezeket, a rádiók slágeradásait? Bírod-e, hogy teljesen reménytelen emberei kapcsolatok közepette, érdemben – csak haszonelvvel tagadva! – megvetendő, hitvány körülmények közt, akár isteni, akár merőben materiális munkát végezz, vagy olyan munkát, melynek bizonyított végeredménye, hogy semmi összefüggés nem létezik, csak tényszerűség? S miben különbözöl így „a világtól”??? Mindezt – furcsa – inkább vásárian jó szívvel mondtam.

*

Milyen tiszta szívek vagyunk! Csak mocsoknak hitet bennünket magunkkal a világ mocska. Mert minden közösséget, társadalmat a bunkó

hozott létre. Ahol az állam-bunkónak legföljebb kifinomodásáról szólhatunk. Ómega és alfa. De minek, valóban, ily vulgárisan? Ómegajdesz-alfajdesz.

Ó, minden kérdés materiális – mert kérdés. A létrehozhatatlan pont „alapján” természetesen egyenes etc. sem alakítható. Vagy fordítva. Végtelen „ilyet” tartalmazó, tetszés szerinti mennyiségű halmazból „álló” halmaz jön létre. Az első létre-nem jöhetés az α_0 . (Az első végtelen.) Még a szubjektív idealizmus vádját is vállaljuk.

Nagy ritkaság – hogy világian vulgárisak legyünk, s mégis reméljük, „jól”! –, hogy materiális létezésünkre elvi kérdés (haszonelv híján is) jól ráillik, vagy hogy elvi-axiómás meglétünket materiális kérdés eléri. Rossz materiálisok közt *vagy*.

(Ilyenkor is legtöbbször visszahajló aztán az ív.)

Az életet valahogy le kell élni, és ez eddig mindenkinek ment is. Nem hiszek a tudatilag is jó halálban.

Az életnek nevezett halál-állapot legföljebb tudatilag lehet jó. *Életünk, mint önmaga állagát megcáfoló palackposta.*

Más felfogásokkal nem törődhetek. Tiszta dolog: piszkosul elegendem van. De – a legfilozofikusabb mondás – nem számítok.

Senki se tiszta elme. A nem tiszta elme már: a gondolat tisztátalansága. (Ld. palackposta.)

2003. II. 20–24. (!)

Palackposta-utóirat (Lelőhely: Jean-François Lyotard.) (II. 19.)

„A gondolatok nem e föld gyümölcsei. Nem regisztrálhatók környékeik szerint, kivétel itt: az emberi alaphelyzet. A gondolatok felhők. A gondolatok... sosem szűnnek meg egymással mindegyre helyet cserélgetni. Ha már úgy érzed, messze behatoltál bensőséges magányukba” – enyhén szabad ford. –, „nos, ha ezt állítólagos alapstruktúrájuk elemzése során tetted, s így megismerted őket, mondod: ez általában már túl késő, még túl korán.”

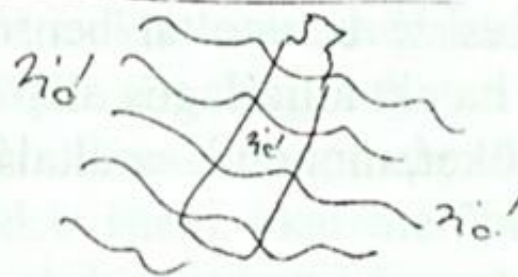
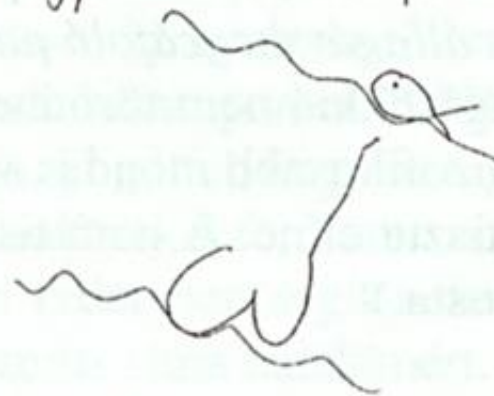
Függelék: a jelzett ábrák

?

Függelék (II) a jelzett ábrák

k.kabai lóránt

alba

alvóbaba bújkál, neheztel, és felébred.
énekel, talán még azelőtt, hogy felébredne.
rólunk álmodik, ahogy együtt alszunk.
mindketten álmodunk; én hozzá beszélek,
ő fölém hajol, és énekel nekem.
álmodik a lány, felsikolt, nyugtatgatom.
nyögdécsel egy cseppet, még alszik;
édesen álmodunk, szorosán egymáshoz simulva.
alvóbaba bújkál, neheztel, és felébred.
engem álomban talál maga mellett, felébreszt.
felébredek; egyedül fekszem az üres, gyűrött hajnalban.

korbács

*„és eleje nem lévén a történetnek,
vége sincsen.”
(clive barker)*

nincsenek kezdetek. nincs első pillanat;
nincs olyan szó vagy hely,
amely ennek a történetnek,
vagy általában egy történetnek
az egyetlen lehetséges kiindulópontja lehetne.
a szálak mindig összefonódnak
egy korábbi történet szálaival,
és az azt megelőző történetekéivel;
bár ahogy az elbeszélő háttérbe szorul,
a kapcsolódások egyre bizonytalanabbnak tűnnek,
mert minden kor a saját ábrázatához igazítja a történetet.
így lesz a pogányból szent és a tragikusból mulatságos;
a nagy szerelmek érzelgőssé sorvadnak,

a démonok felhúzzható játékszerekké zsugorodnak.
nincs megállás. ide-oda jár az inga:
valóság és fikció, anyag és szellem,
millió módon fonódnak össze,
és talán csak egyetlen közös vonásuk van:
hogy megbújik közöttük egy parányi részlet,
amely idővel világgá nő.
teljesen önkényes tehát a választás, hogy honnan indulunk.
egy pontról, valahol a félmúlt és a közeljövő között.

innen, például.

viszony által homályosan fenntartva

kemény istvánnak

ha ezen az órán, ebben az időpontban
ugyanarra a helyre lépnék be,
ugyanoda térnék be, ahová egy héttel ezelőtt
ezen az órán, ebben az időpontban,
akkor ugyanaz fogadna,
ugyanazok lepnének meg.
azt mondanám, semmi sem változik feltétlenül.

és úgy lenne, semmi sem változik feltétlenül,
ezen az órán, ebben az időpontban,
ugyanarra a helyre jönnék, ugyanoda,
ugyanaz fogadna, ugyanazok.

most pedig mindent kisatírozok gondosan.

Németh Péter Mykola

FIESTA

Hommage á Zelk Zoltán

HÉTKÖZNAPJAINKNAK keresztet ácsolunk
azután meg körbe táncoljuk
szenvedélyes vad izzásban
a vakok fehér botjaikat összetörve építenek máglyát:
– Együtt várjuk hogy kivilágosodjék.

(1977)

AZON A TAVASZI REGGELEN

Elmosódott
arctalan plakátokon
a nevem.
Tetten ért időtlenségünk tele
m a
Itt hogy értetek vagyok
e l f e l e j t v e
Lent a kertben
Fát ültetni az elmúlás ellen:
Fölbe ágyazottan - -
Húsba ágyazottan
Fehéren a csontok
A felkélő erek sötétje világlik:
mint vihar után megért nyarak csöndje
– *gyermekkori emlék* –
A játszótterekké tipratott temető(k)ben.

B a r á t a i m !

Ma itt a lesz is emlékké élesül?
– – Szavak pengéi vérzik föl nyelvem;
Ajkamon a múlhatatlanság mosolya tűr;
Eltűri hallgatástokat, a ráérkező csendet:
– Eső és földszag vigyáz...

Az öngyilkosok „*hatalmával*” bámulom
A rég nem látott tengert.

KÉTSOROS

*Tánc a valóság élén.
Megfeszített karok ölelése.*

FŐBENJÁRÓ ÜZENET

*dr. Rusvay Tiborhoz odaátra
és a Tanítványoknak is
kötelező áthallásokkal.*

*a gyilkosok esélyével,
útszéli Krisztusunk levágott fejével
hónom alatt – – zászlótlan lobogással
a Jánus – arcú félhomályban
fel – és elvonultunk immár
harmadkakasszóra
fegyverragyogással:
– kifosztani érettetek a csendet.*

FEKETEVASÁRNAP

Holtomiglan – Holtodiglan

FEHÉRVASÁRNAP

Csontomiglan – Csontodiglan

Pethő László

KOSSUTH KALAPJA

Ki akar hazatérni?
hogyan visszajöhessen

hazatérni lebontott
épületbe – házba –

s talpig fehérben
bekapcsolni a Napot

melegítse a szétszórt
hegyekből futó havat

s a homokkal telt há-
tizsákba medvecsontot

keresztet s bokrétát
tűzni Kossuth eltűnt
kalapjába.

MEGMÉRETETÉS

Elszenvedői
volnék-nektek-hozzátok
letaglózottan...

csak az idő az
időben emeli ke-
zét – szórakozás –

míg te tíz ujjal
körömmel-lábujjal ott-
hontalan lészel

hamvasztáskor – csak
a türelmi zóna: a
purgatórium

felel kérdésre –
hogyan valál ott és itt a-
mott pedig sehhol –

lásd be: ott Mene
emitt viszont Tekel lé-
szen szaladásod

ha felhő jő' és
szél fújja szét Ufarszin
bomló színeit...

PAPAGÁJOM: MACSKAELEDEL

Bevonulunk a tört
/énelembe/ kövek tárt
/házába/ múzeumok –
kiállítások falára

de itt az anyaföld
határán csak ákom-
bákom s hallókész
ámítások sora vár

csatlakozz ide-oda
majd amoda a szét-
vert alapítások közé
míg fejed lekonyul

ám hársfaillat is van
légy boldog vele-velem
s a térgyre rogyott ház
falánál el-elténferegsz

ami látható az már
túl van az elvesztésen
s a lábad alá kerülő
homokkal hegyeidet félted

ez itt már a kulcsra-
kész EU-ház: térdepelhetsz
míg imazsámoly gyanánt
kínált: „nincs más edd ezt”

papagájom: macskaeledel.

MAGASZTOSAN

Alig látod, bár lehet
észre sem veszed –

és lovagolsz tovább
míg bírja szügyed –

s elpirulsz ha il-
letlen – leplezetlen

hazanézésed társa-
idat is sérti – hisz

nem tettél egyebet
csak próbáltak – meg-

próbáltad fennebb
tenni a lécet: látni

ki tudja magasabbról
fönről nézni a világot

s a kirajzás után ki
követi röpülésed –

barátaim – rossz tapasztalat
üzött idáig –

itt lent már fentről
nézhetem a hazamenőket

s egyedül kutyámmal beszélem
meg a magasztos dolgokat...

VASÚTON

Mindig szerettem hallgatni
a fémes, ritmikus kattogást,
s a homályos ablakon át nézni,
amint futnak a félredőlt fák.
S láttam a párhuzamos sínpárok
mellett, hogy a kavicsos homokba
fulladnak a kifakult,
poros virágok.
Még pár másodperc, s már olyan volt
mintha ízekre szakadt volna szét
minden, ami egész;
s csak az agysejtek hálói között
rögült az összemosódott kép.
Becsuktam a szemem, s mégis láttam,
hogy rohan velem a fölperzselt táj,
a kontúrt vesztett, tüskés bokrok,
s az ablakhoz verődött koppanó ág.
Eszembe jutott, hogy gyerekkoromban
egymással versenyezve, mezítláb
mentünk a fénylő síneken,
talán nem is csak játék volt ez,
hanem a borzongva meghívott
és legyőzött félelem!
Szerettem a szédítő rohanást,
s a nyílegyenes sínekkel együtt
bennem is ezernyi gondolat futott,
amitől nem tudott szabadulni a szívem.
És minél jobban nőtt a sebesség
annál jobban éreztem,
hogy a régi képek a jelennel
verődnek össze,
és gyors sodrású napjaim
szorosan a múlthoz kötnek...
Szerettem a vonat csikorgó zaját,
s hallgatni kattogó kerekeit,
hisz mindig valami új felé vitt!

TÉLI NAPSÜTÉSSEN

A tél kemény, kegyetlen, könyörtelen és szigorú. Mindig nyarat kívánó ember nehezen barátkozik meg a zúzmarás hajnalokkal. Jégpáncélba zárja szívét a kor. Megmerevedett az idő. Szél sem fúj, mégis csíp a hideg. Gézaváry arcbőrét is fagyasztja-piritja mélyen a levegő, ahogy lefelé megy a ház előtti betonlépcsőn. A parkban álló fák eszméletlen álmukat alusszák még, deres ágaikkal nem integetnek.

Krúdy szellemalakja, Szindbád motoz a fák között, s a köd lassan eloszlik, mint Gézaváry álma a kisvendéglőről, amelyben óriási velőcsont illata balettozott az orráig a kockás abrosszal letakart színpadi kellék tetejét tartó porcelántányérból.

Reggel van. Téli reggel, az autósok réme. Mintha valami láthatatlan kéz borította volna be katedrálüveg-hatású jéggel a hajléktalan karosszériákat. Vas a vassal összeforrt, mint csont a csonttal. Felkészültünk a télre? Persze, mi mindenre felkészülünk, mégis történnek meglepő esetek.

Például az, hogy nem nyílik ki ez a fránya autójátó. Gézaváry hiába bűvészkedik a zárolajozóval, hiába hevíti az öngyújtó lángjával a kulcsot. Azaz mégsem egészen hiába... A kulcs fordul a zárban, ez már valami, de az összehidegedett vasak ott belül nem engednek.

Következik a küzdelem. Gézaváry felszalad a lakásba, hosszú szárú csavarhúzóhoz, azzal feszegeti az ajtó szélét. Pattog a festék, de az javítható, kit érdekel most, a lényeg bejutni az autóba. Megizzad mire sikerül. Aztán ugyanez a hátsó ajtóval is, hogy kinyithassa a Skoda motorházának tetejét. Benzint pumpál a karburátorba, imádkozik, s ha nem pattan el a szívatóvagy a gázbovden akár egy vékony hangon cincogó, túlfeszített hegedűhúr, akkor győzelem.

Szívató fel, gázpedál vagy hatszor le, kuplung be, váltó üresbe, kézfék kilazítva hever a padlón, slusszkulcsot jobbra, a műszerfalán felvillan három piros és egy sárga lámpácska, picikét kileng az üzemanyag szintjelzője, majd felzendül az ismert szimfónia a motorház irányából. Győzelem!

A reggeli torna folytatódik. Gézaváry fékolajat tölt egy fecskendőbe, lebontja az ajtókárpit sarkát, s „vitamininjekciót” ad a zárszerkezetnek, nehogy holnap is elkövesse ezt a tréfát az időjárás, s a teliholdban sütkérező tüdőgyulladásos, békében sérült, öreg autója.

– Doktor úr, nem írna fel nekem valami lélekmelegítőt?! – fordul feléje a körzeti guberáló, aki olyan halkán közelítette meg a kocsi melletti kukaedényeket, hogy észre sem vette a motozását.

– Doktor úr, doktor úr... – dohog magában Gézaváry. Hiszen a látszat néha csal, de akkor sem kártya közben. Nem mindenki orvos, akinek fecskendő van a kezében. Lehet tűzoltó is. Meg aztán, néha a szó melegíti legjobban a lelket. A megértés, a meghallgatni tudás képessége. No, ez megvolt Gézaváryban, aki megadással szemlélte, hogy a szatyros öreg milyen ügyesen emeli ki az értékeket az értéktelenség szürke tárházából. Persze, persze, a visszaváltható üvegeket többre becsülte a guberáló, mint Gézaváry összegyűrt, széjjeltépett kéziratlapjait.

– Lélekmelegítőnek hajoljon le azért a kipotyogott szeméért! – utasította a guberálót, hogy rakja vissza a kukába a kikeveredett novella-részleteket. – Tudja, úgy van, ahogy a dalban: „az egyiknek sikerül, a másiknak nem” [...] „az egyiknek kiderül, a másiknak nem”. Annak a palinak talán segíthetünk valamit a kiderítésben – mutatott a szomszéd társasház parkolójában rekedten horkoló Audira, és a saját kocsijának ajtóit bezárva, elindult a tett mezejére. A guberáló nem követte. Minek? Még nyolcvan kuka várja, s meg kell előznie a szemeteskocsit, nincs sok ideje. Még hogy ő az autósokkal is törődjön, elég magával, a mindennapival...

Gézaváry egyszerre ért az Audihoz egy fiatal lánnyal, aki két fehér papírlapot hozott, hogy a tenyerét ne piszkolja be a karosszéria sáros lemeze. Pedig ezekre az üres, hófehér lapokra pontosan két flekket lehetne írni – mereng Gézaváry, majd hirtelen üdvözlésváltást követően, kajánul érdeklődik:

– Hány éves ez az akkumulátor, uram?

– Ez? Éppen egyhetes... – feleli a fiatal, de pufók úrvezető.

– Akkor nem a benzinellátással lehet baj? – okoskodik az író, aki néha örömmel tűnik hozzáértőbbnek másoknál.

– Nem tudom, annyi minden van ebben az autóban – mondja a férfi tanácstalanul.

– No, akkor lökjük meg, segíték – önzetlenkedik Gézaváry, titkolva gerincfájdalmát, amelyen mindig felülkerekedik a közösségi érzés. Miközben az autónak feszülnek, azon tűnődik, hogy másokból miért vezett ki ugyanez...

– Szállj ki, Kálmi! Legalább addig, míg belendül – szólal meg a nádszálderekű leányzó, s a pufók kilép az autóból. Felküzdik az autót egy viszonylag lejtősebb útszakaszra, ahonnan módszert váltva, hátramenetben igyekeznek betaszajtani.

A pufók pali beül a kocsiba, átkapcsolja a váltóbotot. Gézaváry meg a lány pedig a motorházat ölelő sárvédők mellett loholva liheg.

– Nehéz egy dög – jegyzi meg modortalanul a szép autóra értve az író.

– Hát még, aki benne ül – teszi hozzá kancsalul mosolyogva a lány, mint aki festett egekre néz. Aztán felhördül a motor. Győzelem! Ma már a második. Irigyelné is Napóleon, ámbár az élet nem mindig waterlooi csata.

A pár nagy örömmel int az autóból, Gézaváry szintén. A guberáló még egy hasznosítható üvegre lel. Közben világosodik, mintha kedve bírná a szomorúfüzet a Nap vidám sugarainak télen is mókás zápora.

Aztán Gézaváry kiemel a kukából néhány kéziratlapot. Mégsem annyira rossz ez a novella, mint a tegnapi ködös estén gondolta. Jó lehet még valamire. Talán megveszi egy napilap, vagy folyóirat, és a szerkesztő kiutal érte némi pénzmagot. Ugyanis a mesterjelölt csak klasszikus alapon alkot: honorért de Balzac. Ily módon a guberáló is remélhet talán egy-két visszaváltható üveget, amiket Gézaváry megfontolatlan önbizalmában kidob, ha elfogadják a novelláját.

Ha pedig esetleg mégsem, akkor legfeljebb nem jegyzik a halhatatlanok közé. Hallhatatlan marad legalább tíz évig. Gézaváry Néma Levente. Valahogy mindig lesz, mint ebben a téli napsütésben is. Vagy így, vagy úgy. Vagy ugyanígy, vagy ugyanúgy.

Mizser Attila

SZŐCS

(részregény)

1.

A Kriljov banda már harmadnapja dekkolt a lépcsőház melletti helyiségben, a mosókonyhától balra, ahol nem is oly régen, Zápner egyik utolsó barát-nőjét döntötte meg, ama pénteki diszkó után, melyre Szőcs – történetünk majdani hőse –, épp az utolsó pillanatban érkezett, hogy megmentse városunkat valami félelmetes, és megmásíthatatlan elharapódzásától, és egyáltalán jelenlétével emelje az est fényét.

A nap, amolyan gyenge júniusi volt, amelyre jócskán akadt már példa az elmúlt hetekben. Az esti hírműsornak meg is gyűlt a baja a meteorológiára szánt utolsó öt perc tartalmas kitöltésével, ami persze más esetekben sem volt meglepő.

Kriljovék végre érkezettnek látták az időt arra, hogy számos-számtalan bűnügyi krónika hosszas elemzése után, felpécézett Zsigulijukba üljenek, és elinduljanak arra az útra, melytől a szerényebb jövendőlkők is a Kriljov-ház sosemvolt felemelkedését várták, remélték.

A kopott Zsiga már erősen rángott, amikor az emelkedőhöz ért. Mint egy kibaszott rodeó, mondta Kriljov Dezső, és bedöglesztette a motort. Zoller és Rubik időközben hátul a harisnyákkal babráltak, de ez a zötykölődés betett nekik is. Szűk szar, mondta Zoller, kék lesz a fejem, mire lehúzom. Mer' nagy bazmeg, morogta válaszul Rubik, miközben a következő zacskó harisnyát tépte fel, és ismét szembesülnie kellett azzal a hervasztó eredménnyel, mely alapján véve várható, mitöbb elkerülhetetlen volt, ha figyelembe vesszük, hogy Rubik kijátszva a nagyobb, költségesebb befektetés terhét, a szomszéd város zugpiacát találta alkalmasnak az úgynevezett álcázó eszközök beszerzésére, így is növelve a várható busás haszon mértékét.

Ennek később súlyosabb következményei adódtak, vagy azt is mondhatnánk esetünket illetően, hogy a problémák fenemód halmozódni, szaporodni kezdtek, és burjánztak, miután az előbb kicsinek, szűknek ítélt harisnyákon lyukak képződtek, és szemek számlálhatatlan tömege futott kis képzavarral élve, a négy égtáj felé, kivétel és mindenfajta megszorítás nélkül.

Eme nem várt apokaliptikus láncreakciónak aztán az lett az eredménye, hogy a jármű utasai kénytelenek voltak egy vegyeskereskedés elé parkolni, tolni a lerobbant verdát, ahol a társaságból már többen látni véltek, de valljuk meg magunk között, inkább csak reméltek, bizonyos nylon anyagból készült termékeket, melyekben még mindig bíztak, és függővé tették tőlük akciójuk folytathatóságának sikerét.

A sikerhez vezető út biztos kelléke a szerencse, az a szerencse, amelynek teljes hiányáról számolhatunk be a Kriljov akció során, vagyis, ha volt is valaha egyáltalán, akkor most pimaszul, fenemód cserbenhagyta őket, mivel Zoller, feltehetőleg a kimerültségtől – erre később az örszobán, az örsön sem tudott egyértelmű, elfogadható választ adni – eltett, lenyúlt pár darab csokoládét a boltban, talán gondolván az elveszített energia pótlására, és a koncentrációra, amely a rövid időn belül beálló cselekedetükben nélkülözhetetlen lesz, lett volna. De e tette révén már nem valósulhat meg soha, mivel megfélemedezett ama ipari kamera hatósugaráról, és egyáltalán jelenlétéről, melynek lazán a büvkörébe sétált, mit büvkörébe, egyenesen a fókuszába mászott, mivel a precíznek, hitelesnek mondott bűnügyi krónikák, melyekre szereplőink annyi hangsúlyt fektettek, nem tartanak igényt arra, hogy holmi élelmiszerüzletek kifosztásáról számoljanak be, különös tekintettel a csokoládéra.

Így, Zoller számára, ilyen szerkentyű csak abban a bankban létezett, létezhetett, amelyet már képzeletben kifosztottak százszor, és amelyet a valóság – valljuk meg őszintén –, gyakorta egy tábla csokoládé tárgyában tesz tarthatatlanná és lehetetlenné.

2.

SZŐCS

Mondta Szőcs, és leült. Lábát bekanyarította a szék alá. Elpöckölte a foltos alátétet, és belekortyolt a már jócskán beesett habú sörbe. A vele szemben ülő alak egyszerűen csak Dzsengölmenként mutatkozott be, és intett a főnöknek, miszerint elkezdheti a következő korsó csapolását. Egy városszéli kocsmában voltak, amelyet csupán egy földút kötött a város belsőbb részeihez.

– Ilyen egy nap – mondta Szőcs. – Este belefekszünk a habosra felvert párnák közé, és reggelre kiszorítjuk belőlük a szuszt, hogy aztán legszarabb álmunkra ébredve ágyikónkat serre váltsuk.

– Kapd be – mondta Dzsengölmen, és böffentett egy egészségeset, hogy állítását igazolja. – Ember így nem beszél!

3.

Szőcs szinte egész délután a várost, az utcákat járta, valamelyik barátnőjét kereste, valamelyiket, akire még emlékezett, és aki még megvolt, aki még számolt vele, és akire még ő szintén számíthatott, bármennyire is bárgyún hathat ez itt, így, de hát így volt, így történt, a dolgok így estek az idő tájt, ugyanis kapcsolatai kíméletlenül, sorra számolódtak fel, mint egy lerobbant üzlethálózat utolsókat rúgó vállalatai.

Épp a Régioroszszásados utcában járt. Egyérintőset játszott.

Azt a fajtáját, amikor egy napon belül nem futhatsz össze kétszer ugyanazzal az alakkal. Ez egy tízezres városban izgalmas móka, a sarkok és a kocsmák alattomosak.

Talán Zsófit kereste, akivel pár nappal ezelőtt ismerkedett meg egy buszon, útban a szomszéd város felé, ahová már maga sem emlékszik pontosan, hogy miért is indult, lehet csak magán az utazáson volt a hangsúly, nem tudni, mint ahogy még annyi mindenre jellemző lesz ez a feszítő, ugyanakkor már-már unalmas esetlegesség.

Az ismerkedés minden feltétele megvolt, adott volt ott, akkor, mint tömött buszokon akarva-akaratlanul is általában az lenni szokás. Egyszerűen amellet a zöld ruhás lány mellett volt csak hely, kinek korát lehetetlen volt abban a helyzetben, pillanatban pontosan megállapítani.

Pár kilométer után, miután Szőcs helyet foglalt mellette, egyik utolsó mániájáról mesélt, a fűzős történetek közül, amelyeket direkt a hasonló szituációkra gyártott. Ezek a történetek ugyanis nem tartalmaznak semmit a lényegre, vagy pedig a tényekre vonatkoztathatóan, ami valójában, s ezt Szőcs is tudta jól, nem volt teljesen igaz.

Az egyik ilyen történet, nagyon röviden arról szólt, miszerint Szőcs, fiatalabb korában, vélt vagy valós barátnőire, bizonyos jeleket rajzolt, pingált volna, így növelve annak a valószínűségét, ha majdan ezen női egyszer otthagyják, akkor ez nem attól lesz, hogy Szőcs épp nem felelt meg valamilyen, a hölgyek részéről elvárt követelménynek, feltételnek, hanem naiv módon abban reménykedett, mitöbb bízott, hogy ezen ismerőseit, úgy ahogy vannak, illetve voltak, elvitték az ufók.

Ugyanis ezeket a jeleket még valamelyik képes magazinban látta, ahol egy riportban valaki arról nyilatkozott, beszélt, hogy eme szimbólumokat, ha ő azt felrajzolja egy krétával bárhova, légyen az bank akár, vagy budiajtó, akkor az úrlények ott rövid időn belül megjelennek, lecsapnak, és őt magukkal viszik, elragadják. Ezért hát Szőcsnél mindig volt filc, kréta vagy valamilyen más írószerszám, a felülettől függően, és egy óvatlan pillanatban a jelet, azt a jelet, rárajzolta a lány valamely testrészére, és cseppet sem lepődött meg azon, ha a kedves egy napon aztán soha többé nem jelentkezett, nem emelte a telefont, nem

pötyögtetett emilt, esemest, vagy ha Szócs egészen addig elment, hogy keresse, és nem találta otthon, hát akkor már töményen tisztában volt a szituval, képbeke-rült, és önelégült arcára volt írva, hogy lám az írás, adott esetben a jel, beteljesedett.

Ez Szócsnek tulajdonképpen már egy jó ideje tesztelt, továbbfejlesztett technikája. Még tizenéves korában, annak is bőven az elején, ennek a mód-szernek egy egyszerűbb, igaz még az ismerkedést megelőző változatát használta, vagyis próbálta kivitelezésre vinni, amely szerint odalép a csaj-hoz, gyorsan kifejti a már jól betáplált ábrát, hogy ő most speciel, statisztikai okokból szigorúan, nemeket gyűjt, majd feltette a kérdést, hogy a ki-szemelt fél esetleg szeretne-e vele járni, s ha igen volt a válasz, akkor már nyert ügyként lehetett az esetet elkönyvelni, cél elérve, ha pedig nem, hát akkor is, hogy a kérdését, felvetését igazolja, lazán behúzott egy strigulát a nála lévő noteszbe, a megfelelő kockába.

A busz közben már a szomszéd városban robogott. Maga Szócs is meg-lepődött azon, hogy egyfolytában végigbeszélte az utat, egy tök ismeretlen, idegen lánynak. Az első mondat után szinte kényszeresen fűzte tovább a szavakat, úgy érezte, meglehetősen irtózna a büntetően beálló csöndtől, ret-tegne tőle, szinte elképzelni sem tudta, így hát beszélt, fecsegett bevégezet-lenül, szakadatlan. Ez egy idő után annyira kínessá vált, mintha tuskó módjára végiggubbasztotta volna az utat némán, de abban az esetben még legalább maradhattak volna sanszai a későbbiekre.

Mindjárt a város első megállójában szállt le. Ugyan nem így tervezte, de nem bírta volna tovább a helyzetet elviselni, elég volt.

Ennél több nem is mondható el a Zsófi-val való első találkozásáról, sőt Szócs szerint még ez sem, mivel ő később már nem is nagyon emlékezett erre az esetre. Teljesen kitörölte emlékezetéből, csak aztán egy későbbi találkozás alkalmával jöttek rá, hogy ez a történet menthetetlenül és végér-vényesen közös volt, velük történt.

5.

Egy írás azért büdösnagyfranc, hogy nem kezdődik így, mondta Szócs, még akkor sem, ha velem történne, vagy dettóra kopírozná az élet a valót, kü-lönben kinek jó egy elbaltázott kékfénysztori enyhén oroszos nevekkal. Nem, ez így nem fog menni, ez tök szar. Nem tetszik ez nekem sehogy sem.

Hiába próbáltam győzködni, hogy amúgy sem biztos, hogy regény ké-szülődik itt, és ha esetleg mégis, akkor az meg abszolút jó, hogy nem olyan hagyományos, szokásos, hisz olvastam én már ennél durvábbakat is bizonyos elit lapok, elit szerzőinek tollából, bár a Kroljovék történetét ennek ellenére, a teljesen korrekt sztorik között könyveltem el, mégy így leírva is, ami már azért

nem semmi, mivel időnként jelentős mennyiségű sört kellett közösen elfogyasztanunk Szőccsel ahhoz, hogy úgy érezzük, ami már megtörtént velünk, az egy idő után kellőképpen misztikussá maszatolódott a nyamvadt papíron.

Oké legyünk modernek és tudálékosak, és írjuk le azt, hogy szöveggé alakult.

Abban hittünk megrögzötten és eltökélten, amit valamikor talán az írás szentségének nevezhettek. Élveztük a szavak szigorú, szeghetetlen, de szabadon alkotott rendjét, hatalmát.

Szőcs folyton, egyfolytában az elbeszélés elsődlegességét firtatta, az ép-kézláb, idealizált történetek híve volt. Ő szerinte a szavak másodlagosak a történet mellett; sőt magából, mondja Szőcs, a történetből kell, hogy fakadjanak bizonyos feltételek, szituációk és helyzetek.

Szőcs nem egy egyszerű eset, már jó ideje vitatkoztunk különböző lehetőségekről, arról, hogy hogyan, s hogyan nem lehet egy írást elkészíteni, persze mindenfajta eredmény és megoldás nélkül, mint azt a fenti példa is szűken szemléltetheti, habár talán lehet, ezen ő röhögne a legjobban, de az is lehet, hogy ezen a ponton akadna el véglegesen szava...

6.

Hogy is kezdhetnék hozzá egy történethez?

Talán bőszen szempontokat gyűjtsünk, s vizsgáljunk mélyen struktúrákat, ötleteinket szigorúan szűrjük, helyezzük patikamérlegre minden mondatunkat, megfontolásunkat, hogy felkészülésünk ne fessen majdan hiábavalónak, produkciónk pofátlanul esetlegesnek, parlaginak. Kritikusaink érvei alaptalanok, indoktalanok, kényszerdedtek, és felszínesek legyenek, mint egy polgári társulás, vagy politikai párt négy évre szóló programja.

Hetente látogassuk a könyvtárat, antikváriumot. Simogassuk kötött, keménytáblás könyvek mívesen munkált gerincét. Próbáljuk még egyszer és utoljára a sosemvolt ábécé szerinti sorrendet, állapotot elképzelni magunkban, mint majdani munkánk még nem létező fejezeteit.

Ne olvassunk!

Csakis az elektromos médiát használjuk egyébként már meglevőnek gondolt információink ellenőrzésére, kiegészítésére.

Nyugtató és ital állományunkat hetente frissítsük. Kedvesünket látványosan hanyagoljuk. Kutyánkat, macskánkat tanítsuk önmérsékletre.

Aztán...

Aztán, talán nem mellőzve – magától értetődően – a türelmes, tipródó megfontolást és koncentrációt; leülhetünk óvatosan, a szék reccsenéséből nem vonva le baljós következményeket, hetente lefagyó, mégis megnyugtatóan duruzsoló gépünk elé...

Kristó Nagy István

NÉMETH LÁSZLÓRÓL

Németh László élete alighanem a legjobban dokumentált honi alkotói pálya, mert hiába írt Hatvany *köteteket* Petőfiről, ezt csak sokkal a költő halála után tehette, míg Némethről sokan írtunk s maga is egész életében önmagáról szólott. Íráskényszer és végletes szubjektivitás jellemezte ezt a grandiózus életművet, a szubjektivitáson belül párját ritkító érzékenység, míg a zsenialitás tudatában sose félt sérteni mások érzékenységét, beleértve elsősorban saját családjáét, de mindig mindenki másét, akivel véleménye épp nem egyezett. Agyongyötört, de mindent eltűrő felesége negyven évet késve csak 1964-ben figyelmeztette: „ne személyeskedjék, ne foglalkozzon állandóan magával, s érzelmeivel és ne panaszkodjék”. De hiszen Németh ezt, ahogy ekkor, korábban sem fogadta volna meg. Ez emberi-írói alkatából következett, a magát mindig szerencsétlennek érző írónak (élete végén saját megítélése szerint is) legnagyobb szerencséje volt, hogy egy olyan szerető feleség állt mellette, aki a géniuszt megbecsülve végtelen megértéssel és megbocsátással, meg tengernyi munkával segítette.

*

Volt persze Némethnek más szerencséje is: egy őt jól nevelő apa, egypár szerkesztő Osváttól az alig számontartott Zsinka Ferencig; előbbihez a *Nyugat* pályázatán elért győzelem, utóbbihoz a *Protestáns Szemlében* való esszék elhelyezése tartozik; azután a jobboldal részéről őt mintegy „legalizáló” Tormay Cecile, aztán kiadói, mint a Franklin Társulat, Püski Sándor és Hartyányi István, később Illés Endre majd Kardos György. Nem volt tehát mindig mindenben üldözött, még kevésbé teljesen elnémított, viszont a politika által megnyomorított 20. században épp a (változó) politika megannyi nyűgét kellett elviselnie. Míg maga egyrészt utálta s rettegte a politikát, jól tudta, hogy a században az mindennél fontosabb volt, ezért belebele is szólt. Tanúja lehettem annak, hogy épp a politika miként próbálja megnyerni, „keríteni” Némethet, a nyilassá vált barát Marconnay Tibortól a Magyar Közösség tükös társaságán át az okosabb fajta kommunistákig, Gaál Gábortól, még Rákosit sem kivéve (aki már a harmincas évek elejétől olvasta a *Tanut*), Aczél Györgyig. Node a bírálók, sőt ellenfelek (akiket ő maga, nem is alaptalanul üldözőknek tekintett) szintén bőven voltak, Bóka

Lászlótól kezdve, kinek szocialista elkötelezettségéről Németh egy Jugoszláviában megjelent pár sora nem sokat árthatott, de egy életre ellenséggé tette ezt a nagyhatalmú irodalmárt.

*

Az élet bonyolult s a zseninek mindig nehéz dolga van, főként, ha még többé-kevésbé neuraszténiás is. Az újkor legnagyobbjai a Hegel által definiált elidegenedés következtében éppenséggel pszichopáták, mint Csontváry, Van Gogh, Nietzsche vagy József Attila, de legalábbis Kafka (és Németh) módján *túlérzékenyek*.

De míg Kafkánál saját prágai osztrák-zsidó identitása az indíték, Némethnél épp a zsidósághoz való viszony adott okot arra, hogy sokan meggyűlöljék, mint „antiszemitát”, bár (mint másutt rámutattam) a zsidóságról sem írt „rosszabbat”, mint saját református vallásáról vagy a vele sokban egybevágó magyar parasztságról, netán a legitimistákról s a „tót hercegprímásról” – akinek ilyenén emlegetése nagyon veszélyes volt. No persze a holocaust – node erre a harmincas évek végén, negyvenesek elején ép ésszel senki nem gondolt, „véghezviteléről” mitsem tudhatott. Mégis egy anekdotikus (bár aligha hiteles) emléket ide iktatva idézném azt a Zelk Zoltánt, aki épp Némethéknél rejtőzött s aki közben a házigazda írásait tanulmányozta: „Laci, ahogy olvaslak, úgy tűnik, te is oka vagy, hogy most itt kell meghúzni magam”. Si non e vero...

*

Ha ez nem is, sok egyéb föl-föl bukkan, sajátosan tükröződik Németh végre „cenzúrázatlanul” kiadott kétkötetes önéletrajzában, amely a *Magam helyett* címet viseli. A cím onnan ered, hogy a negyvenes évek elején rengeteg helyre hívták-hívtuk Némethet előadni. Ezen személyes megjelenések helyett készítette volna ezt az önéletírását, melynek első kiadása 1943-ban a részben tulajdonomban lévő Turul kiadónál jelent meg – ennek a cégnek különben semmi köze nem volt a hírhedt, bár akkor már a népi írók felé forduló jobboldali egyetemi ifjúsági szervezethez –, annál több – amiről akkor még nem tudtam – a Magyar Közösség nevű titkos társasághoz.

*

Ez a hajdani *Magam helyett* az író Ágnes lányának jóvoltából most hatalmas gyűjteménnyé egészül ki az eddig szétszórta megjelent önéletrajzi írásokkal, de a legérdekesebbek a szögletes zárjelben szereplő mondatok, amelyeket a korábbi megjelenések során személyes vagy politikai érzékenységekre tekintettel maga az író hagyott el, vagy volt kénytelen elhagyni. Ez

egyben a „hivatalos” és az öncenzura gazdag példatára is! Ugyanekkor a mű az önmagával is bátran szembenéző írói őszinteség párját ritkító megnyilvánulása, így mintegy első lépés egy elmaradhatatlan kritikai kiadás felé is! (Püski kiadó.)

*

Amelyből majd nem hiányozhat az életmű kiadóban sem közzétett s a Magvetőnél javaslatomra megjelentetett két korai kisregény, a Marconnayról mintázott *Aurél a Kékesre megy* s 1919-es emléket fölelevenítő, Szabó Dezsős *Akasztófavirág*. Egyik sem szerepel Lakatos Istvánnak apósával kapcsolatban mindent számontartó nagy művének („Az író – vállalkozás”. *Németh László életrajzi kronológia*, Argumentum kiadó) a műveket felsoroló 435 és 436 oldalán sem. Az *Akasztófavirág*ot családi jóváhagyással sajnos megcsönkítva adta ki a Magvető, pedig az egyik szereplőnek nagypolgárból kommunista vezetővé válása nagyon is érdekes 1919-re nézve.

*

A Némethtel kapcsolatos tények tárgyilagos számbavételét veje, Dr. Lakatos István ebben a főt említett életrajzi kronológiában végezte el. Az író életét szinte napról-napra végigköveti és rögzíti. Németh „szerencséjéhez” tartozik, 1963 óta épp ez a vő is, aki ráadásul orvos, tehát az orvos-beteg apóst szakmailag is figyelemmel tudta kísérni, pl. hogy miként ártott magának a túlzásba vitt sótlan diétával végezve azzal, hogy a halálát ápolónők gondatlansága (erőszakos etetés) okozta... Így Lakatosnak ez a két kötet most már végleges és megkerülhetetlen, mellőzhetetlen, legfeljebb kiegészíthető (mint e cikkben itt-ott magam is megteszem).

*

Sokféle mű van a világirodalomban, de olyan, mint amit Lakatos István az egész Németh életművet tételesen feldolgozó két nagy kötet mellé tett, igazán párját ritkítja: az anyósáról is írt egy szinte regényszerű könyvet. („*Gyermekeimért és érte*”, Felsőmagyarország Kiadó.) Nos, ez az anyós, Németh Lászlóné Démusz Ella méltó a külön műben való megörökítésre, mert – mint már utaltam rá – léte és tevékenysége a Németh László-i életműnek mintegy kulcsa, s ha valamiben az írónak szerencséje volt, ismétlem: épp a párválasztás volt a legfőbb szerencse. Ami a választást illeti, legalább annyira választotta őt a feleség, mint a sok évezredes hagyománynak megfelelően a férfi őt, a nőt. Ehhez a választáshoz persze hozzájárult a választott férfiú nagyságának felismerése, node hány féltehetséget választ ki magának

egy-egy jobb sorsra érdemes asszony... Németh László emellett vonzó személyiség is volt, s amiről róla szólva kevés szó esik: valósággal antik-görögös szépség. Nem csoda, hogy mindez együtt más nők érdeklődését is fölkelte, ám nagyságában mindig volt távolságtartás is, ezért „kikezdeni” nem mertek vele. – Egyetlen kivétel egy kis vásárhelyi tanítványa volt, akinek kedvéért még talán válni is hajlandó lett volna (a válásra a házaspár a hosszú házasság során számtalanszor gondolt), de felülkerekedett a választott asszony iránti, egész életét végigkísérő hűség. Ám ez az ügy, mint Lakatos könyvéből kiderül, Némethnél a férjének élete legboldogabb korát nyújtó Hódmezővásárhely ellen hangolta. Pedig tudhatta, hogy voltak ott önzetlen női (és persze férfi) pártfogói, tanítványai, így az anyám és nagyanyám, legjobb tanítványa, Török Eszter, Pestről meg a *Választ* és körét Illyéssel együtt szervező Sárköziné Molnár Márta, Debrecenből Gulyás Pál özvegye, és mindig számíthatott lányaira is. Egy valakire soha, és az a saját édesanyja volt.

*

Lakatos már-már szépíróként ábrázolja Németh és felesége összefonódó kapcsolatát, ezt a párhuzamos életutat, melyben az asszony vitte s viselte a nehezebb terhet, mégpedig szinte zokszó nélkül (eltekintve egy olaszországi öngyilkossági kísérlettől). A férje új meg új, példamutatásra törekvő, világmegváltó ötleteit követő vitában is mindig engedett, mint ahogy azt is elfogadta, hogy az ő egész életszemléletéből következő, s méginkább családi-nevelési gyakorlatában a Németh által gyűlölt polgári eszményeket, szokásokat kellett képviselnie s az ebből fakadó gyűlölséget elviselnie. Mert Németh legalább annyira elutasította a két háború közötti (majd ami még utána megmaradt) osztálytársadalmat, mint a kommunista vagy hozzájuk közelálló írók (pl. Nagy István, vagy Nagy Lajos). A puszta tény, hogy „benősült” egy gazdag vendéglős családba, örökké vétség érzésével töltötte el s épp ezt írta ki villájuk építése kapcsán a *Bűn* című regényében is, és ez számtalanszor visszatérő motívum az életművében. A középosztályi életforma, minden „urizálás”, luxus dolgában nemcsak az írásban, hanem maga (és családja) életében, körülményeiben is megpróbált következetesen eljárni. Az ideálja Gandhi volt, tán szívesen járt volna ő is egy szál ősi ruhaneműben.

*

Mindebből művek, köztük remekművek is születtek, melyek keletkezéstörténete a „mulier fortis”, erős asszony portréja mögül csak részben bontakozik ki. Lakatos beszámol arról, hogy a család ide-oda ment, költözött, utazott, közben betegeskedett, „vita támadt”, ez is, az is „csalódást okozott”, más viszont „nagy élményt jelentett”, s mindebben hogy küzdött a szinte magára

hagyott családjának, meg szorgalmas, okos négy leánya. Utóbbiak sokat merítettek az atyai géniuszából, aki legkedveltebb nevelői-tanítói tevékenységét rajtuk (is) gyakorolta.

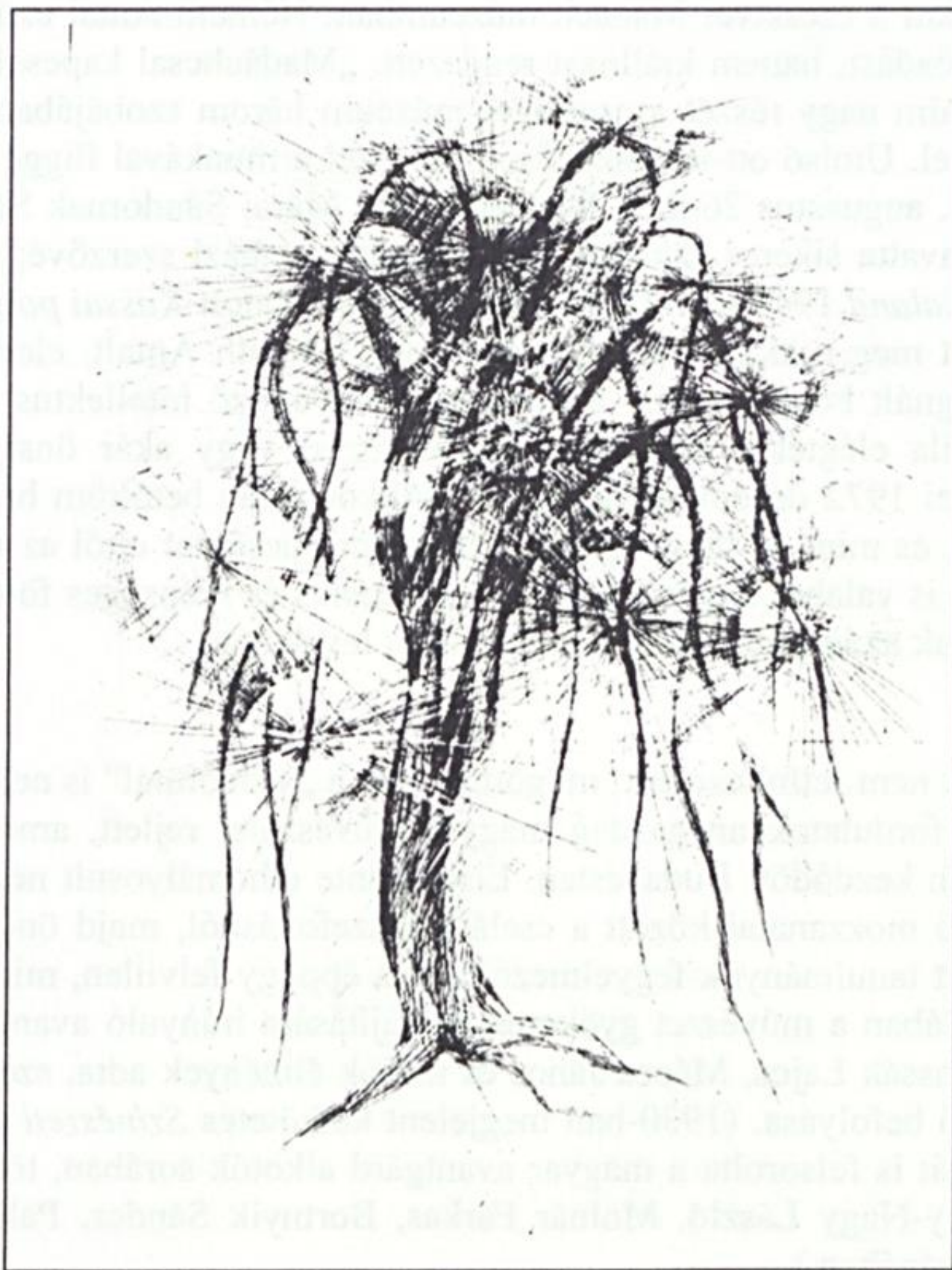
*

Lakatos mindvégig tisztelettel, szeretettel szól Némethről, e művének főhősét; a feleséget idézve „folyton messzire világító fáklyaként”, mégis olykor szinte ironikussá válik az ábrázolás, mikor az „önmutogató önsajnálatról” kell beszámolnia. De azt már a magam részéről fölöslegesnek éreztem, hogy Németh műveiről egy-egy évben hány ismertetés jelent meg (főként mert ennek felsorolására csak a pálya végén kerül sor). Az sem helyeselhető, hogy olykor nehezen hihető sértődések katalógusa szerepel – nem hiszem, hogy például Keresztury úgy jellemezte volna Némethet „mint félelmetes, dühöngő embert”. Az meg szinte tréfa, miszerint az életmű kiadás érdekében Matolcsy Ildikó „szervezte meg” a Németh és két kiadó vezetője közötti megegyezést. Ez a hölgy sose volt a Magvető szerkesztője. Ám az igazgató igen befolyásos titkárnője. Azt sem hiszem, hogy valami Schmitt Hedvig állítását az író „megtéréséről” komolyan lehet venni; Lakatos sem teszi, de regisztrálja. Ami pedig az én 1987-es emlékezéseim keltette családi felháborodást illeti, arról azt kell hinnem, hogy Lakatos azt nem olvasta, mint ahogy alig valaki olvashatta ezt a kisvárosi napilapban megjelent írást (amit majd egyszer, ha még élek, kötetben is megjelentetek). Az is családi pletyka, hogy amit 1945 februárjában a feldúlt villában szétszórt számtalan kéziratból, válogatási lehetőség nélkül, ámde életveszélyben megmentettem, azt az író kívánságára (!) sem adtam elő, mint az 1919. május 1-jei beszédét. Ezekből a kéziratokból sose kerestem és kértem semmit (Ha megmentetted, őrizd továbbra is – mondotta). Ám e megmentett anyagból került bele nem egy tétel az életmű kiadásba (*Status praesens*, *Rousseau-i elmealkat*; *Fakutya* című elbeszélés – és folytathatnám, de mindez nem túl fontos filológiai adalék.) Lakatosnak mindenesetre érdeme, hogy mindezt, ha ittott (nem saját hibájából) torzítva is, de fölidézi s megörökíti. Hisz Németh-tel kapcsolatban végülis minden fontos (lehet).

*

Legfontosabb persze maga a mű, s ezért különösen jelentős a *Magam helyett* új, bővített kiadása, meg még egy könyv; a Kovács Zoltán válogatta s szerkesztette *Németh László brevárium* (Mundus Kiadó). Kovács negyedszáz oldalon az egész Németh életmű legfontosabb gondolatait gyűjti egybe, csaknem negyven tárgykör szerint csoportosítva, a forrás pontos jelölésével! Kár, hogy nincs hozzá névmutató még inkább, hogy a 142. oldalon

nyomdai hibából fontos tételek egyszerűen elmaradtak. E külön hibakiigazításon pótolta idézetek egyikével fejezem be a Némethről és Némethről szóló művek ismertetését: „...a szellem embereit, akik folyton a jövő bizonytalan anyagában dolgoznak, mint a tudomány kísérletezőit nem tévedéseik, hanem eredményeik alapján kell megítélni”. Ez érvényes Németh egész életművére, de a róla írottakra is.

Réti Zoltán: Harangszó (1999)

Kerényi Ferenc

„A FELFOKOZOTT LÉTINTENZITÁSÚ EMBER”

(Németh Antal születésének 100. évfordulójára)

1968 nyarán fiatalos mozgású, élénk szellemű, kortalannak ható vendég szorgoskodott a csesztvei Madách-múzeumban: Németh Antal ezúttal nem színházi előadást, hanem kiállítást rendezett. „Madáchcsal kapcsolatos dokumentumaim nagy részét a csesztvei múzeum három szobájában magam rendeztem el. Utolsó ott-tartózkodásom is ezzel a munkával függött össze” – írta 1968. augusztus 26-án a Madách-rokon Márai Sándornak Salernóba. (Márait ő avatta sikeres színpadi, sőt nemzeti színházi szerzővé; az általa rendezett *Kaland* 1940-től 351, az 1942-ben bemutatott *Kassai polgárok* 43 előadást ért meg.) Akik ekkor ismerték meg Németh Antalt, elcsodálkozhattak rezignált bölcsességén: a mindenkit lenyűgöző intellektus sohasem párosult nála elégtételt követelő bosszúvággal vagy akár önsajnálattal. Munkatervei 1972 decemberéig voltak. „Akkor aztán betöltöm hetvenedik életévemet, és mint az öreg kínaiak, elkezdem búcsúmat ettől az értelmetlenségében is valahol nagyon értelmes, rettenetes és szépséges földi léttől” – olvashatjuk az idézett, Márai Sándornak írt levelében.

*

A jelzők nem felfokozottak, mögöttük egy, a „szokottnál” is nehezebben megélhető fordulatokban gazdag magyar művészet rejlett, amely 1903. május 19-én kezdődött Budapesten. Első, szinte elhomályosult némafilmre emlékeztető mozzanatai között a családi összefogásból, majd önerőből finanszírozott tanulmányok fegyelmező hatása éppúgy felvillan, mint a színház és általában a művészet gyökeres megújítására irányuló avantgárd lelkesedés, Kassák Lajcs, Mácza János és mások élmények adta, személyiséget formáló befolyása. (1930-ban megjelent kétkötetes *Színészeti lexikon*ában önmagát is felsorolta a magyar avantgárd alkotók sorában, többek között Moholy-Nagy László, Molnár Farkas, Bortnyik Sándor, Palasovszky Ödön társaságában.)

Aki korábban rendezőként tevékenykedett a hazai színházi életben, az vagy színészként kezdte (mint Paulay Ede, akit rövidlátása száműzött a világot jelentő deszkákról) vagy csak azért nem végezte el a Színművészi

Akadémiát, mert fizikai adottságai ebben megakadályozták, mint az erősen raccsoló Hevesi Sándort. Elméleti-történeti munkásság is folyt már a XIX. században. Egressy Gábor a reformkorban cikkekben előlegezte meg nagy alakításait, szinte felkínálva a nézőnek a lehetőséget az elképzelt és a megvalósított alakítás összehasonlítására. Ezt utóbb Paulay nagy, korszakos rendezéseire is kiterjesztette, amikor tanulmányban elemezte a bemutatás előtt álló *Csongor és Tünde* meg *Az ember tragédiája* koncepcióját. A Gordon Craiggal levelező Hevesi Sándor, az első magyar művészszínház, a Thália Társaság alapító tagja és művészeti vezetője nemzetközileg elismert Shakespeare- és Shaw-szakértőnek számított. A színháztörténet a hivatalos színjátszás centenáriuma, 1890-re készült első monográfiáival: Váli Béla és Bayer József pozit. vista buzgalommal hordták össze adataikat a történeti Magyarország akkor még érintetlen archívumaiból.

Mindazonáltal elmondhatjuk, hogy Németh Antal volt az első, aki a *tudós*, a teatrológus rendszerességével készült fel a *művész*, a rendező pályájára. Csak hogy Magyarországon 1929-ig nem folyt rendezőképzés. Németh Antal is a társtudományok tanulmányozására szorult: éppen 1929-ben kiadott bölcsészdoktori oklevelében az irodalom, az esztétika és a pszichológia szerepelt dicséretesen abszolvált tantárgyként, és még 1935-ben, debreceni magántanári habilitációjakor is a dékán véleménye „ún. színház-tudomány”-ról beszélt. (Tanárai között Horváth Jánost és Négyesy Lászlót is megtaláljuk.) Németországban azonban már katedrái voltak a legfiatalabb művészettudományi ágazatnak, és állami ösztöndíjak révén Németh Antal eljutott Berlinbe, utóbb más német városokba és Párizsba is. A német főváros egyetemén a kor legkiválóbb teatrológusait hallgathatta, estéit pedig színházban, moziban vagy koncerten tölthette.

*

A weimari Németországban látni lehetett Max Reinhardt rendezéseit (Németh Antal lenyűgözőnek, ám kimódoltnak találta őket), Bertolt Brecht színpadi műveit (a *Koidusoperáról* naplójában olvashatunk is), Sztanyiszlavszij társulata nyugatra szakadt hányadának előadásait („Milyen lehet az eredeti!” – sóhajtott fel láttukra a magyar fiatalember), Ejzenstein és Pudovkin itt még megvágatlanul vetített némafilmjeit (az utóbbival személyesen is sikerült megismerkednie). Megerősödhetett benne az avantgárd lendület a művészet forradalmasítására, ám a tudós tárgyilagosságával vette észre azt is, hogy a német kispolgár nem igazi híve, élvezője a kortárs művészeteknek. És még valamit megtanult, aminek itthon, a Pató Pálok országában semmi hagyománya nem volt: a színházi alkotótevékenység dokumentálását. Németországi színházi naplóiban mindig naprakész az élmény rögzítése, és az

emlékezetet beragasztott színház- és koncertjegyek, műsorfüzetek, kritikák lapkivágatai segítették.

Valóban párhuzamos jelenség, hogy valaki egy tudományág szintézis-vállalkozásaival kezdje pályáját. Ezúttal ez történt. *A színháztudomány alapvető művei*, és rövidesen hozzájuk társult a két „színházi életrajz”, *Az ember tragédiája a színpadon* (1933) és a *Bánk bán száz éve a színpadon* (1935). Méltán fogalmazott így Pap Károly debreceni dékán 1935-ben: „Dolgozatai egyaránt felölelik a tudománykör [ti. a színháztudomány] elméleti s történeti részét, s míg amabban, az elméletiben, az esztétikai jellegűekben adta készültségének értékesebb részét, viszont emebben, a történetiben legnagyobb terjedelmű, könyvszerű alkotásait.”

*

Németh Antal gimnazista korától rendezőnek készült, a magyar színház teoretikus megújítójának. Az 1920-as években már a Nemzeti Színház igazgatói székét ambicionálta; berlini színházi naplójában többhelyütt is szinte „ellenrendezte” a látott előadást, saját elképzeléséhez hozzá is fűzte: „Ha a Nemzeti Színház direktora leszek!...” Nem a közjogi méltóság és a vele járó társadalmi kellemességek vonzották, hanem annak világos felismerése, hogy elképzeléseinek valóra váltásához a vezető játékszín tekintélye és lehetőségei kellenek. Méghozzá tiszta lappal indulva. Előtte lebeghetett intő például Hevesi Sándor megannyi kudarcra, elöregedett, örökös tagokkal teletűzdelt társulatával és hamvába holt kísérletével, hogy a *Bánk bán* játszhatóságát átdolgozással javítsa (1928). Rendezői képességeit (és roppant munkabírását) először Szegeden, a Városi Színházban mutatta meg, ahol két évad alatt, 1929 és 1931 között 43 előadást jegyzett és további nyolcban dolgozott! Közben kiállításokat rendezett, scenírozásokat készített, előadásokat tartott, publikált. Itthon és külföldön. 1934-re elmondható volt, hogy a hét nyelven tudó Németh Antalt jobban ismerték a határokon kívül, mint idehaza. (Nemo est propheta in patria sua...) Az Olasz Királyi Akadémia színházi világkongresszusán két író – Molnár Ferenc, Herczeg Ferenc – mellett először képviselte rendező is Magyarországot. Ráadásul olyan, aki olaszul és németül tartott három előadásával méltán keltett feltűnést, pedig az esemény nem szűkölködött a világhírességekben: ott volt (többek között) Pirandello, Craig, Gropius, Yeats, Tajrov, Maeterlinck... Ez a siker hívta fel Hóman Bálint kultuszminiszter figyelmét Németh Antalra.

1935 a diadal esztendejének bizonyult: egy hónap leforgása alatt kinevezték a Rádió főrendezőjévé (egyike volt az elsőnek, aki meglátta az új médium művészeti lehetőségeit), meghívták a debreceni, Tisza István nevét

viselő egyetemre magántanárnak – és 32 évesen a Nemzeti Színház igazgatója lett. Méghozzá „tabula rasá”-val: a 70 tagú társulattól öt főt küldött el, 13-at nyugdíjazott, viszont leszerződte a magánszínházak legjobb színészeit, akár tagjai voltak korábban a Nemzeti Színháznak, akár nem. Ekkor került sor (az előbbieik közül) Tökés Anna, Csontos Gyula, Somlay Artúr, Rajnai Gábor szerződtésére, míg az utóbbiak impozáns, valóban a jövőt előlegező névsorából említsük meg Makay Margitot, Dayka Margitot, Jávor Pált, Maklár Zoltánt, Gózon Gyulát és feleségét, Berky Lilit. (Mindehhez egyetlen nap állt rendelkezésére.) Természetesen emellett megmaradt a Nemzeti Színház előszerződési joga a frissen végzett színészek közül is.

Mi történt itt valójában? Hiszen az ellentmondások nyilvánvalóak (a korabeli sajtó ki is aknáta őket). Fiatal igazgató a legpatinásabb közintézmények egyikének élén? Avantgárd szellemiségű, baloldali meggyőződésű kulturális vezető a keresztény-nemzeti kurzus egyik fellegvárában? Szegénysorú, magafaragta ember a feudális közjogi méltóságok között? A helyzet megértéséhez hadd utaljunk arra, hogy a Trianon utáni, megcsonkított ország – megfosztva katonai fejlesztéseitől, korlátozva politikai lehetőségeiben – már az előző kultuszminiszter alatt stratégiai ágazattá emelte a nemzetnevelést, a kultúrát, mint a szellemi revízió leghatásosabb eszközét; bizonyítékát annak, hogy a nagy európai kultúránemzetek közé tartozunk. Ehhez pedig európai műveltségű, korszerű tájékozódású, széles látókörű, fiatal értelmiségiek kellettek: a „Hóman-boyok.” Németh Antal tennivágyása, megújító törekvése ezen a ponton találkozott a kultúrpolitika kínálta, valóban páratlan lehetőséggel a centenáriummához (1937) közeledő Nemzeti Színházban.

A címben szereplő minősítést eredetileg a színészre alkalmazta Németh Antal doktori disszertációja. A rendező és a színházvezető hasonló, felfokozott létintenzitására volt viszont szükség ahhoz, hogy az 1935 és az 1944 közötti éveket ma a színháztörténet a Nemzeti Színház egyik fénykorának tekintse.

A Nemzetinek – mint államilag finanszírozott repertoárszínháznak – történelmileg kialakult műsorhagyományai voltak: játszania kellett a világszínpad és a magyar színpadi irodalom klasszikusait; a kortárs magyar dráma műhelyeként működött; a kortárs nemzetközi repertoárból pedig válogatott, máshol már bizonyított műveket vett fel műsorára. Arányuk biztosítása, a megfelelő darabok kiválasztása mindenkori próbája az igazgatónak.

*

Németh Antal minden műsorprofilban tudott újat nyújtani. Öntudattal vállalta fel a magyar drámairodalom nagy hármasságát, Katona József, Vörösmarty Mihály és Madách Imre főművét. A *Bánk bán száz éve a*

színpadon című „színpadi életrajz”-ában (1935) feltárta az ábrázolási hagyomány teljességét és okult Hevesi kudarcából is: 1936-ban nem a szöveghez nyúlt, hanem a scenika és a rendezés eszközeivel igyekezett megújítani a *Bánk bánt*; emeletes díszlete szinte filmszerű pergést adott a nemzeti drámának. A *Csongor és Tündét* már Szegeden megrendezte, felvette a jubileumi évad műsorára, de kivitte az új Margitszigeti Szabadtéri Színpadra is, és sokat tett külföldi sikeréért: Frankfurtban és Berlinben vendégjátékon, magyarul, 1943-ban vendégrendezőként Szófiában, bolgár színészekkel játszatta el. Az *ember tragédiáját* a magyar szellem legnagyobb teljesítményének tartotta. Hogy mindenhová eljuthasson, nemcsak nagyszínpadi változatát rendezte meg, de kamaraszínpadra is alkalmazta (1939), 1942-ben pedig elkészítette az ún. középszínpadi verziót, amely a vidéki színházak adottságait vette figyelembe. Amerikai tőkével nagy világfilmet is tervezett a *Tragédiából*, hogy a drámai költemény szabad tér- és időjátékait maradéktalanul, a színpadi tértől nem korlátozottan jeleníthesse meg.

*

Lenyűgöző az az írói névsor, akiket ő tett nemzeti színházi szerzővé: Tamási Áron, Nyíró József, Kós Károly, Németh László, Berczeli Anzelm Károly, Illés Endre, Márai Sándor, Hubay Miklós. Miközben újabb bemutatói voltak a korábban már játszott Móricz Zsigmondnak, Herczeg Ferencnek és Zilahy Lajosnak.

*

A már-már hazai szerzőnek számító Shakespeare kultusza sem hagyott alább; mellette Goethe, Schiller, Molière, Moreto, Calderón, Goldoni, Ibsen neve fémjelezte a klasszikus repertoárt, de színre került a lengyelek Madáchja, Zygmunt Krasiński is, a *Pokoli Színjátékkal* (1936) meg az osztrák klasszikus, Franz Grillparzer, a maga Bánk bán-drámájával: *Bánk hűsége* (1941). Németh Antal mindvégig szilárdan hitt a kis népeknek az európai kultúrát gazdagító szerepében és sorsközösségükben is. A Nemzeti Színház dán, finn, bolgár, lengyel, svájci bemutatói példázhatják állításunkat. Mesterien taktikázott ugyanakkor a megkerülhetetlen és domináns német és olasz államközi kultúrkapcsolatok keretében. Kiajánlásaiban a *Csongor és Tünde* meg a *Tragédia* szerepelt az első helyen, amikor pedig német vendégrendezőket fogadott, őket saját klasszikusaik színpadra állításával bízta meg. Színháztörténeti jelentőségű lett az *Ős-Faust* bemutatása, Jékely Zoltán fordításában, Farkas Ferenc zenéjével, Németh Antal rendezésében (Frankfurt am Main, 1941). Fasiszta szellemiség sohasem jelentkezett a nemzet színházában, és ugyanez áll a társulatra is: zsidó vagy baloldali, netán éppenséggel

kommunista művészeit (Várkonyi Zoltánt, Gobbi Hildát, Major Tamást és másokat) minden eszközzel, a legvégsőkig igyekezett megvédeni. Méltán írta neki 1942-ben egy konkrét eset kapcsán Szekfü Gyula: „...örömmel látom, hogy magatartásod ebben az ügyben tökéletesen az, amelyet én Nálad a régi barátság alapján – bár az utóbbi időben ritkán találkoztunk – bizonyosra is vettem!”

*

Egy 1940-es előadásában Németh Antal így foglalta össze a rendező feladatkörét: „A színházi alkotás lelke, aki a színpadi produkció valamennyi alkotó és meghatározó tényezőjét egy nevezőre hozza, összehangolja és szerves egységbe fogja...” Képzett teatralógusként ugyanakkor tisztában volt vele, hogy a meghatározó tényezők, a színjátékelemek némelyike ugyancsak elmaradt a magyar színházban, amely egész történetében szövegközpontú volt (hiszen az anyanyelv kiművelésének és terjesztésének szándékával szerveződött), és mindig a nagy színészgyéniségek domináltak benne (a vándorszínészet gyatra feltételei közepette a biztos pillérek, a közönséget vonzó nevek). Ezekkel a színjátékelemekkel kevesebbet foglalkozott: kiváló, válogatott színészcsapatának tagjait játékmesterek betanító munkájára bízta; zömmel színészekre, mint Ódry Árpád, Táray Ferenc, Kiss Ferenc vagy (egy ízben) Bajor Gizi. Ő maga figyelmét az eladdig elhanyagoltabb színjátékelemek felé fordította.

A scenika javítása érdekében részleges felújítást hajtott végre a színházépületen. Kitűnő díszlettervezőket foglalkoztatott (Horváth Jánost, Varga Mátyást, a fiatal Fábri Zoltánt), ám a legközelebb hozzá talán mégis régi eszmetársa, Jaschik Álmos állott, akinek mesészerű, stilizált, vizionárius díszletei a *Csongor és Tünde*-előadások jelentős sikertényezői lettek. Megőrizte viszont a társulatban a még Hevesi Sándor által szerződttetett jelmeztervezőt, a maga műfajában az elsőt és akkori egyetlent: Nagyajtay Terézt. Németh Antal is, akár az avantgárd más hívei, szívesen fordult már fiatalon az európai színházkultúra megújítása érdekében a modern táncművészethez, a bábjátékhoz, a távol-keleti és a természeti állapotú népek színjátékos szokásaihoz, konvenciórendszeréhez. Szakítva a szövegfelmondó gyakorlattal, prózai előadásokon is alkalmazott koreográfust, az utóbb világhírré jutott Milloss Aurél személyében. Személyesen foglalkozott a világítás kérdésével, és mindig különös gondot fordított a színpadi kísérőzene kérdésére. (Olyan muzikusokkal dolgozott együtt, mint Farkas Ferenc, Vincze Ottó vagy Ránki György.)

Kétségtelen, hogy furcsának tűnhetett nálunk, a színpadon előjátszó rendezők földjén egy, az összpróbákon már a vezérlőpult mellől, mikrofonon

rendelkező művészember. Mondogatták is irigyei és ellenségei, hogy csak a technika érdekli, nem tud színészt vezetni. A színészek – úgy-mond – lenézését 1945-ben mint antidemokratizmust, vádpontként is megfogalmazták ellene. Viszont csak az előbbi áttekintés alapján érthetjük meg, hogyan kerülhettek a Németh-korszak nagy, színháztörténeti jelentőségű előadásainak sorába olyan produkciók, mint Kállay Miklós *A roninok kincse* című japán mesejátéka (1936), amely – Jaschik, Ránki, Milloss közreműködésével – 67 előadást ért meg vagy Hsiung Shih kínai mesejátéka (ugyanezekkel a munkatársakkal), amely 1936-ban Bajor Gizi számára nyújtott parádés szereplehetőséget, a *Gyémántpatak-kisasszony*. (A fordító Kosztolányi Dezső volt.) Akad olyan eset is, ahol egy rendezői megoldás fejlődésében figyelhető meg. 1929-ben Gottfried Haas-Berlow *Totentanz* című játékát csodálta Berlinben, megjegyezve: „És nem utolsó nyeresége talán az esetnek, hogy egy magyar »Haláltánc«-játék inszenálására inspirált...” Valóban, a szegedi műsorban, 1930-ban meg is találjuk a Keresztury Dezső szövegére készült *Haláltánc-játék* rendezését. Mindez végül hozzásegítette ahhoz, hogy igazi haláltáncként jelenítse meg a *Tragédia* londoni színeinek zárójelenetét: Milloss Aurél mint frakkos Halál a nyílt színen koreografálta és vezényelte a madáchi sírba szállók búcsúját (1937).

*

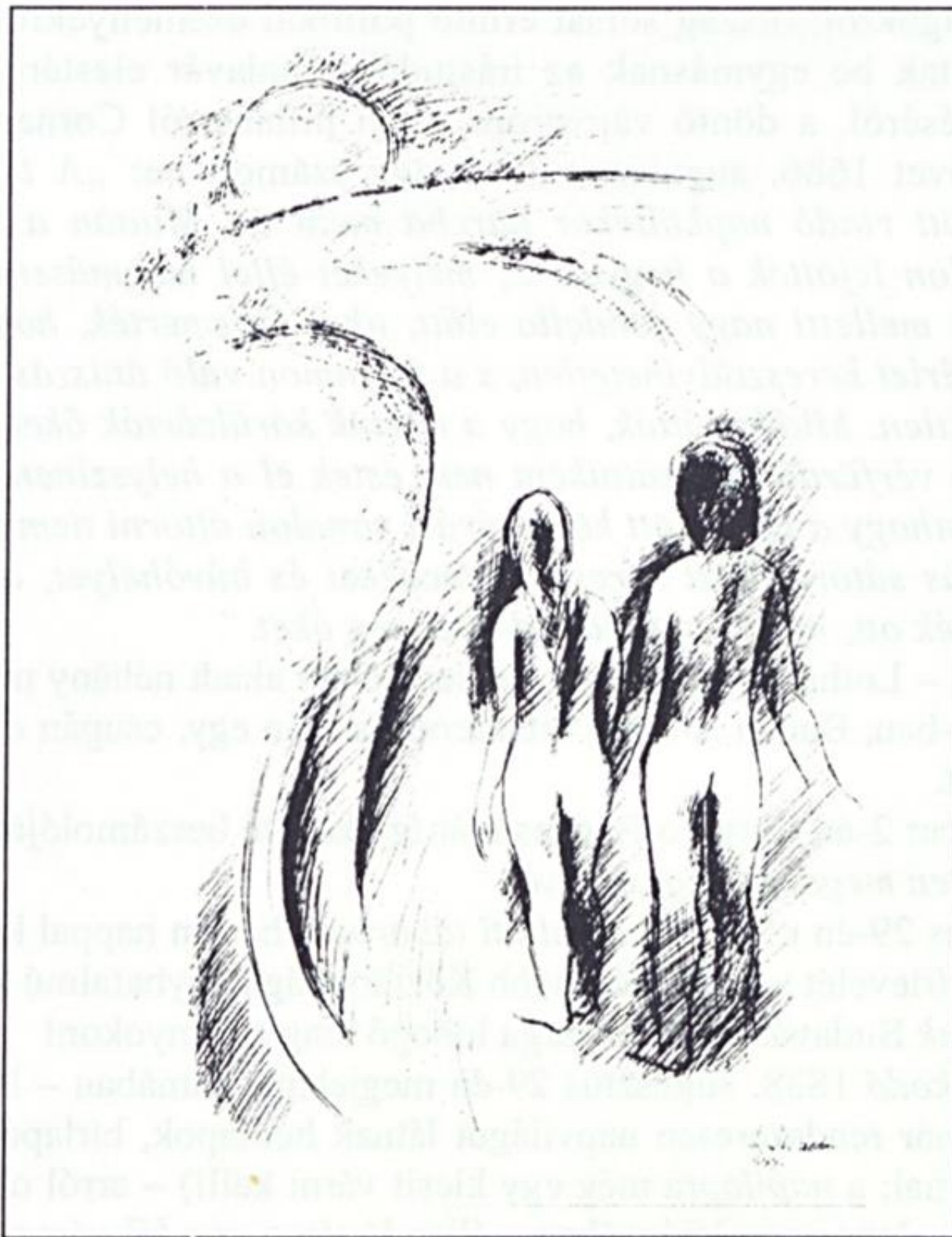
A nagy, igazi művészek mindig gyanútlannak bizonyulnak a hatalommal szemben. Németh Antalnak nem sokkal a német megszállás után, 1944 nyarán el kellett hagynia a Nemzeti Színházat; akkorra már a Magyar Rádió is megvált tőle. Noha 1945-ben mindhárom munkahelyén (a debreceni egyetemen is) egymástól függetlenül igazolták, a magyar színházművészet 1944 és 1955 között nem tartott igényt legképzettebb rendezője munkásságára. Utána még 40 rendezés következett: Kaposvárott (1956–1957), Kecskeméten (1957–1959), majd Pécsen (1959–1965). A képlet mindenütt azonos volt. A szívélyesnek látszó fogadtatás elhidegült, amikor az első rendezések után megtelt a korábban foghíjas nézőtér (akár prózát, akár operát vitt színre), érkeztek más városokból is érdeklődők, tanulni vágyók – végül a saját provincializmusukat kétségbeesetten észlelve, az igazgatók mihamar szabadulni igyekeztek a színpad varázslójától. A mucsai Sztanyiszlavszkijok Craig, Tajrov barátjától.

*

A csesztvei nyár és kiállításrendezés után, 1968. október 7-én Németh Antal (hivatalosan az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti

Osztályának nyugdíjasa) megkapta Nógrád megye Tanácsának Madách-
emlékermét, mégpedig *Az ember tragédiája* érdekében végzett tevékenysé-
géért. Úgy tűnt akkor, lehet, lesz még újrakezdés, másodvirágzás.

Holott ekkor már nagybeteg volt: szív- és gyomorbántalmak kínozták, a
„felfokozott létintenzitású emberek”, a befelé élő-égő, a kínai bölcsek rez-
zenéstelen álarcát viselő magyar zsenik jellegzetes betegségei. 1968. októ-
ber 28-án halt meg. Sírja védett; hagyatéka közgyűjteményekben van, ren-
dezett, kutatható. És mégis: valahogyan adósai vagyunk mindannyian, akik
ismertük, szerettük és tiszteltük.

Réti Zoltán: Fényben születő (1999)

Szigethy Gábor

BUDÁN TÖRTÉNT, AUGUSZTUS 29-ÉN

A 17. században még nem jelentek meg hazánkban napilapok, hírlapok, a fontos dolgokról, ország sorsát érintő politikai eseményekről *hírlevél*-ben számoltak be egymásnak az írástudók. Budavár elestéről, a török hadak kiűzéséről, a döntő várostrom előtti pillanatról Cornaro Frigyes velencei követ 1686. augusztus 29-én így számolt be: „*A tegnap este megkezdődött riadó napköltekor harcba ment át. Miután a törökök a dunai oldalon lejötték a hegyekről, melyeket éjjel megmásztak, megjelentek a víz melletti nagy rondella előtt, ahol felismerték, hogy minden áttörési kísérlet keresztülvihetetlen, s a folyamon való átúszás az örvény miatt lehetetlen. Midőn látták, hogy a mieink körülzárták őket, azok, kik a borzasztó vérfürdő áldozataiként nem estek el a helyszínen, megkísérelték – minthogy a jól őrzött körülzárási vonalon áttörni nem tudtak – a főhadiszállás sátorai közt keresni menedéket és búvóhelyet, de ehelyett sírjokat lelték ott, mert a szolgálhad ölte meg őket.*”

A *mieink* – Lotharingiai Károly hadseregében akadt néhány magyar harcos is. 1686-ban, Budán, a török kitakarodása után egy, csupán egy magyar család lakott.

Szeptember 2-án Cornaro Frigyes már így kezdte beszámolóját: „*Buda a császáré, Isten megáldotta az ő ügyét.*”

Augusztus 29-én még a *Buda alatti táborban*, három nappal később már *Budán* írja hírlevelét a Legfelségesebb Köztársaság nagyhatalmú követe.

Újra *miénk* Budavára, fekete-sárga lobogó leng a tornyokon!

A *Társalkodó* 1838. augusztus 29-én megjelent számában – Pest-Budán ez idő tájt már rendszeresen napvilágot látnak hetilapok, hírlapok (hetente két alkalommal; a *napilapra* még egy kicsit várni kell!) – arról olvashatunk Balla Károly alapos tanulmányában – állandó téma ez a fél várost elpusztító nagy tavaszi árvíz óta –, hogy a Duna mindig és mindenkor árvízveszélyt jelent Pest-Buda lakcsai számára, s nemcsak a mélyebben fekvő Pest, de a kevésbé veszélyeztetett budai partok is magas kőgátakkali védelemre

szorulnak. Ha nem akarjuk, hogy a város épületeinek több mint felét ismét romba döntse a Duna pusztító áradása, a parti védművek megépítése haszthatatlan feladat.

Sokan emlékeznek: tavasszal, 1838. március 13-án, kora délután Trettner városi tanácsnok kecélyesen mosolyogva, nyugodt hangon tájékoztatta a Kúria épülete előtt sétálgató polgárokat, hogy a gátak erősek, baj nem lehet.

Másnap hajnalra elöntötte, sárral temette be a várost a jeges ár.

Augusztus 29-én – a mohácsi csatavesztés emléknapján – az újság szerkesztője arra figyelmeztet: a város vezetői okosabban tennék, ha megnyugtató szavak, okos magyarázatok, önáltató reménykedés helyett szilárd gátat építenének a Duna mindkét partján.

(„*Mind azt hiszi, szárnyak nélkül is tud röpködni*” – jajong Brodarics István kancellár, szerémi püspök 1526. augusztus 6-án, a tolnai táborban: vak vezértársai önhittségükben hadseregállítás helyett lelkes imádkozással vélik legyőzhetőnek a török armádiát.)

Balla Károlyra sem hallgattak a magukat tévedhetetlennek képzelő városi tanácsnokok. Még egyszer romba kellett dőlnie a budai Bomba térnek (ma Batthyány tér), s több mint ötven évnek kellett eltelnie, hogy felépüljön a pest-budai rakpart, mely kordák közé szorította a várost örökké veszélyeztető Dunát.

Egy évvel később, 1839. augusztus 29-én a *Századunk – Politikai, tudományos és művészeti folyóirat* – arról számolt be, hogy Mátyás király könyvtárának „*töredékei, melyek Buda visszavételéig megmaradtak, nem Bécsben, hanem Bolognában vannak.*”

Oláh Miklós püspök – távol hazájától, Mária királynő brüsszeli udvarában – épp háromszáz éve fejezte be nagy munkája, a *Hungária* írását, s emlékezett az emlékezők emlékezete alapján a hajdani híres könyvtárra: „*Hallottam az idősebbektől, hogy Mátyás király, amíg élt, mindig tartott vagy harminc festéskez értő íródeák szolgát, ezek legtöbbjét az ő halála után én még ismertem. Csaknem az összes másolt görög és latin kódex az ő munkájuk volt... Volt ezen kívül még két egyéb könyvtár is másutt a fellelgetésben, bár az előbbieknél csekélyebb jelentőségűek. Mindezeket a török, Lajos király Mohács-mezei halálát követően, mely 1526. augusztus 29-én következett be, s miután Budát a következő szeptember 8-án elfoglalta, részint szétszaggatta, részint, miután más célokra az ezüstöt letépte, széthajigálta.*”

Rossz emlékű nap életünkben *augusztus 29.*

Mátyás király kézzel írott, festett gyönyörű kódexei szétszóródtak Európában; mostanában királyi könyvek helyett udvari látványossággal szórakozhat Budán a nép. 1842. augusztus 29-én a *Hirnök* Károly császári és

királyi főherceg nagy pompával körített budai látogatásáról számol be. „Károly főherceg őfensége a hajóról azonnal a Nádor Főherceg hatlovas státushintájába szállott s vele együtt a tisztelgő hatóságoktól környezve és a lovas polgárkatonaságtól kísérvé átvonult Budára, hol a hídfőtől az új várkapuig a Ceccopieri-gyalogezred, innen pedig a bolthajtásos átjárásig gránátosok képezének sort, hol a budai fegyveres rendőrség fáklyákkal világított. A várpiacon a budai polgárkatonaság állott hangászkarával, mely őfenségöknek a várba érkeztekor az Áldás Osztrák nagy fiára! című népéneket zengedezteté. Itt is tömérdek minden rendű népség csődült össze, mely csak éjjél tájban oszlott el.”

A korvinák hazahozatalára az államkincstárnak akkor sem futotta. Kelt a pénz a politikusok és uralkodók látványos utazgatásaira, díszfelvonulásokra, pompanapi bevonulásokra. 1842. augusztus 29-én a fáklyás felvonulás és a hangászkar trombitaharsogása közben talán senki nem gondolt emlékezett Budán, az ünnepi forgatagban a mohácsi csatára, Magyarország függetlenségének elvesztésére.

Most éppen Károly főherceg Budára érkezését lehetett nagy csinnadrattával megünnepelni!

Szabad Nép, 1956. augusztus 29. „...repülőgéppel visszaérkezett Budapestre a magyar országgyűlés küldöttsége, amely Rónai Sándor, az országgyűlés elnöke, az MDP Politikai Bizottsága póttagjának vezetésével kéthetes látogatást tett a Román Népköztársaságban. A küldöttség fogadására a Ferihegyi repülőtéren megjelent Kristóf István, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának titkára, Szarka Károly külügyminiszterhelyettes, továbbá az országgyűlés tisztikarának több tagja.”

Vörös nyakkendős úttörők, kirendelt önkéntesek lobogtatták boldogan a sok-sok parányi zászlót!

Igaz, a *Hirnök* 1842. augusztus 29-én – fontos a politikai egyensúly! – arról is beszámolt, miként ünnepelték Buda polgárai augusztus 20-án Szent István király ünnepét. „Szent István dicső királyunk egyházi s nemzeti magasztos ünnepe szokás szerint ma ismét fényesen tartatott meg Budán a várkapolnában, hol a dicsőült szent király ereklyéje, épen megmaradt jóltévő keze őriztetik. Már reggeli hét órakor tódult föl testvér Pest városából a nép, valamennyi céh zászlóstul, mind a két város hely és törvényhatóságai, a katonai főtisztikar, a pesti tudományos egyetem tanító és tisztviselő kara díszjeleivel, a plébániák papságai, s tömérdek buzgó nép.”

(1956. augusztus 19-én a *Szabad Nép* „az alkotmány, az új kenyér, s a munkás-paraszt szövetség ünnepét” köszönti. Augusztus 21-én (Alkotmányunk napját ünnepelte az ország népe – Baráti munkás-paraszt találkozók,

ünnepi műsorok, vidám vásárok, sportesemények) Apró elvtárs rádiószózata olvasható a lap címooldalán: „Mindannyian örömmel, büszkeséggel állapíthatjuk meg, hogy háának a mi rendszerünkben, a munkás-paraszthatalom győzelmes évei alatt, a dolgozók áldozatos munkája nyomán évről évre fejlődik, erősödik, gazdagodik.”.

István király nevét senki nem tartja fontosnak megemlíteni, István király „napjainkban, amikor országunkban, a szocialista demokrácia mindjobban fejlődik” nem időszerű.

Magyar átok: aki fönt van, az álmodozó Lajos király, az okoskodó Trettner városi tanácsnok, a kommunista Apró elvtárs ugyanúgy vak: egyikük sem látja a rettentő gyorsasággal közeledő veszélyt – török ármádiát, jeges áradást, forradalmat!

Talán véletlen: Magyarország és az Amerikai Egyesült Államok diplomatái Budapesten, 1921. augusztus 29-én írják alá a békeszerződést.

Tudjuk, nincsenek véletlenek: Jimmy Walker, New York polgármestere, tíz évvel később, Budapestre látogat, és 1931. augusztus 29-én délelőtt kíséretével felsétál a Geliért hegyre, hogy onnan gyönyörködjön Buda és Pest pazar látványában. A *Pesti Napló* képes műmelléklete 1931. augusztus 30-án képet is közöl az örömteli eseményről.

(Reménykedjünk: Vorosilov marsall nem 1945. augusztus 29-én sétált végig vezérkarával a rommá lőtt Budavári Királyi palota üszkös falai között.)

Szalad az idő! A *Ludas Matyi* címoldalán – dátum: 1956. augusztus 30., de a lap már előző délután, szerdán, augusztus 29-én kapható az újságárusoknál – egész oldalas rajz, címe: *Kezdődik az iskolaév*. Könyvek, táblázatok, füzetek, cédulák, számtanpéldák fölött izzadó, görnyedő szülők, nagyszülők és a szoba ajtajában boldogan-hangosan hírt hozó leányka: *Abbahagyhatjátok az előkészületeket! A miniszter bácsi megígérte, hogy könnyebb lesz a tananyag...*

A miniszter bácsik szeretik szédíteni az ifjúságot.

A lapban egymás mellett két rajz. *Nyuszika érdeklődik*. Hatalmas oroszlán előtt kuporog a kisnyúl. *Bocsánat, hol tetszett venni a bátorságot?* Másik rajz: *Jogos félelem*. Fehér papírlap, mellette toll, előtte riadt tekintetű, ijedten görbülő férfi, mindkét keze fekete. A papírlapon felirat: *Tiszta lap*.

Lapozgatom a naptáram. Most látom: idén is lesz augusztus 29.!

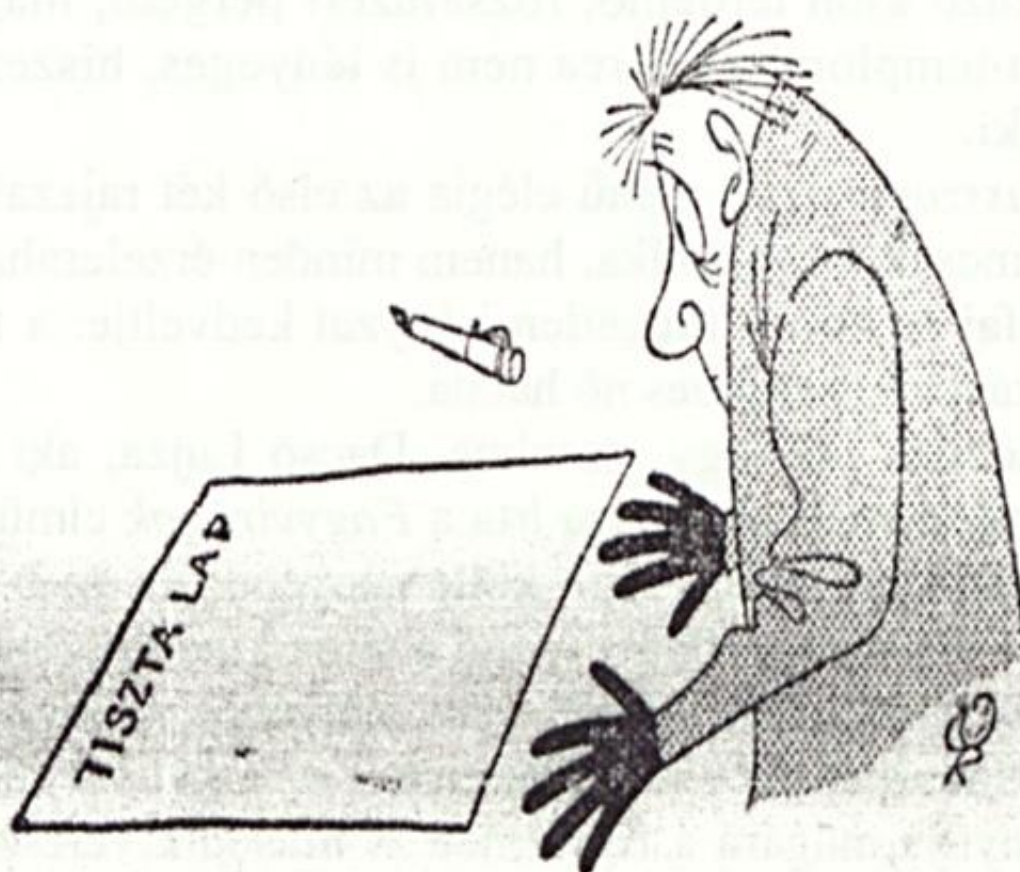

Nyuszika érdeklődik

— Bocsánat, hol tetszett venni a bátorságot?

Jogos félelem

MADÁCH IMRE: EGY MENYASSZONY SÍRJÁN

Izgalmas és Madách költeményeinek értelmezéséhez igen hasznos eligazító lehet a Madách Imre rajzai és festményei című kiadvány (1). Mivel közli is a költő képzőművészeti alkotásait, gyakran önként kínálkozik a párhuzam egy-egy képalkotó próbálkozás és egy-egy lírai költemény között. Ilyen vers az *Egy menyasszony sírján* című elégia, melynek rokon vonásai „A bölcsőtől a sírig” öt rekeszes életképpel könnyen felfedezhetők.

A rajz afféle böicselkedő karikatúra. Mélységeiben groteszk, groteszkségében elgondolkodtató. Négy jelenetet és a lap közepén két szimbólumot ábrázol: a bölcsőt és a koporsót – színvonalában amatőr skicc. A négy vázlat mindegyike a XIX. századi polgári–nemesi nő életszakaszait mutatja be. Az elsőt bálba készülőt, szolgálójával a tükör előtt szépítkező hajadont látunk, a másodikon egy udvarlók által körülrajongott, győzelmeit élvező úrilányt. A harmadik rajz fiatalasszonyt mutat, körötte öt gyermek (ölében a hatodik). Félrehajtott feje, frizurátlan, befont hajkoronája sorsát megadással viselő robotost állít elé, akinek az élet ezt mondja: „Ez kellett neked? Megkaptad!” Az utolsó, a jobb sarokban elhelyezkedő ábrázoláson térdeplő, rózsafüzért pergető, magányos öregasszonyt látunk a templomban. Arca nem is lényeges, hiszen az élet már hátat fordított neki.

Az *Egy menyasszony sírján* című elégia az első két rajzzal hasonlítható össze. A téma nemcsak a romantika, hanem minden érzelemhajtású, hatásért versengő műfaj és kortól független irányzat kedveltje: a fiatalon, élete kivirágzása előtt távozó szerelmes nő halála.

Tudjuk, Madáchnak volt egy szerelme, Dacsó Lujza, aki igen fiatalon halt meg. Az ő emlékére és siratására írta a *Fagyvirágok* című ciklusát. Talán az *Egy menyasszony sírján* című költeményében is az ő alakja kísért. Mindezeket túl a vers sokkal többet mond a téma kínálta szentimentális (de Madách esetében az őszintén sebzett szív mélyéből zokogó) lehetőségek művészi megvalósításánál. Két sora utal erre, s ez a két sor felbukkanó színes fonalként irányítja magára a figyelmet. A második versszak utolsó két sora így hangzik:

És mégis lányka boldog vagy hiszem,
Hogy most fekhettél sírba csendesen.

Kis variációval a vers utolsó sorai:

Aludjál hát csak, boldog vagy hiszem,
Hogy most fekhettél sírba csendesen.

A költemény az 1848–49-es szabadságharc utáni elégikus ódák közé van sorolva. Tudjuk, Madách maga rendszerezte verseit, s e rendszerezés tematikus volt. A kronológiát ő nem tartotta fontosnak, verseinek keletkezését nem jelezte dátummal, így ez utóbbira – hacsak nincs más bizonyítékunk – leginkább a művek tartalmából következtethetünk. A fent idézett két sor arra utal, hogy a fiatal nő tragikus halálának időpontja egybeesik a nemzet keserű óráival, s ez így mintegy indok is arra, hogy az élete tavaszán eltávozott leányt nemzetével együtt sírassa el a költő. Az a gyanú is fölvetődhet bennünk, hogy allegóriáról van szó. Allegorikus motívumokról mindenképpen.

A tavasz a kibontakozás évszaka, költőinknél (pl. Vörösmartynál) nemegyszer a készülődő forradalom jelképe is. *(Előszó)* A tavaszt a hervadás-sal, a sírhanttal való egybekapcsolásra bizonyára nemcsak egy tényszerű halálesetről való emlékezés készítette Madáchoz. A verskörnyezet utal erre.

Költői kérdéssel indul a költemény, s ez egyben megszólítás is. A második sor újbóli kérdésfeltevése és a belső ellentét, mely követi azt, igen hatásos és figyelemkeltő. A hasonlat és a strófát záró metafora szépsége minden élő értetlenségét és tehetetlenségét tolmácsolja a hirtelen megszakadó fiatal életet látva.

Hogy tudtál épen most meghalni, lány,
Mi üdvöt adhat Isten még neked,
A szép világért, melyet itt hamar
Hervadni hagytál sírhantod felett,
S mely mint bimbó csak egy sugárra várt,
Hogy feltárhassa, amit méhe zárt.

A gondolatmenet folytatása a túlvilági titkot sugallja, de – igen költői módon – aforizmaszerűen meghagyja titoknak. A tavasz allegorikus megjelenítése (a halott lány sorsában is) felülmúlni látszik a nyár kiteljesedésének előzményét. Itt jelenik meg először a szimbolikusnak is tekinthető, később is visszatérő mondat. Szóhasználata („édesebb”, „reményvilág”, „sejtelem”, „tavasz”, „boldog”, „sír”, „leányka”, „csendesesen”) a korabeli szentimentális romantika szokványos kelléktárából való, akár csak másutt is Madáchnál.

Mi édesebb, mint ily reményvilág,
Az égnek is talán félüdve az,
Hogy sejtelem. S a nyárnak kincsénél
Ezért vonzóbb a biztató tavasz.
És mégis lányka boldog vagy hiszem,
Hogy most fekhettél sírba csendesen.

A második szerkezeti egység a harmadik versszaktól a bölcselkedő, elmélkedő rész, amely tulajdonképpen az említett rajzok irodalmi változata. Az első két rajz életképei a harmadik strófába tömörülnek. A lány (a nő) a teremtésben úgy jelenik meg, mint „Isten legszebb gondolata. „Főként a jelzős szerkezetek („jó kedvvel”, „mennyei korány”, „földi gond”, „számoló világ”) és felsorolások („csak csók”, „csak dal és virág”) varázsolják elénk a XIX. századi polgári-nemesi nőszemélyt a nő tisztaságát feltétlenül tisztelő költő tollából.

Az idillikus hangütésre azonban (csakúgy, mint az életben hamar rácsap a „de” kötőszóval bevezetett negyedik strófa. Az ártatlanságot, a naivitást a végzet diktálta „sors” keménysége váltja fel. Ez a versszak a harmadik rajz tökéletes megjelenítése. Az illúziók elvesztésének tényét a bevezető hasonlat, a valót megjelenítő költői jelzők („házi gond”, „meghült szívébe”), az „emberismeret”, a „könny” és a „sóhaj” főnevek szolgálják. Amíg a rajzon némi gúnyt is éreznünk kell, itt csak sajnálkozással, részvétel és megértéssel találkozunk a korabeli nők hétköznapijait illetően. A rajzon a verekedő gyermekek sokasága és az arcukon árulkodó „rosszaság” mellett szinte eltölpül az asszony alakja, – itt viszont középpontban áll: önmagában, s egyedül csak ő. A rajzon alig észrevehető az arc vonásai, itt viszont hangutánzó és hangfestő igék segítik az empátia, sőt a szívben felgyülemelő ellenvetések kitörését.

Midőn Isten legszebbet gondola,
Akkor teremte jó kedvvel leányt,
S a lány oly tiszta még, hogy arcain
Ragyogni látunk menyei korányt.
Nincs földi gond, nincs számoló világ,
Előtte csak csók, csak dal és virág.

De mint a lepke híme szárnyait,
Letörli sorsa az igézetet
A nő arcáról, s ül rá házi gond,
Mekhült szívébe emberismeret,
S ha visszagondol, hogy minő vala,
Szemébe könny gyűl, feltör sóhaja.

A költemény párhuzamos szerkesztésű, alapmotívumai visszavisszatérnek, egymásnak válaszolnak. Az ötödik versszak a harmadikhoz, a hatodik a negyedikhez kapcsolódik, de már azzal a többlethangsúllyal, amely kifejezésre juttatja az élet hazugságaitól megmenekülő leány síri békéjét, s ezáltal jótékony mentőangyalként tünteti fel az elmúlást.

E fiatal nőnek, akiről a költő oly érzékletesen emlékezik (hogy meg-megkísért minket a gondolat, hátha tényleg valós személyről és élményről beszél), megadatott az a boldogság, hogy „nem ábrándula ki”, s beteljesült szerelme után nem kellett az élet kemény leckéjét is megtanulnia. Az élet élvezeteit csak a halál által lehetett kiérdemelni, az „imádott vőlegényt”, a „boldog szűt” zavartalanul, „halvány házi gond”-tól mentesen megkapni csak ilyen áron lehetett a nőnek Madách korában. Még nem érkezett el az a kor, amely egyenlősítő vívmányaival (ma már árnyoldalait is éreztetve) megkísérelte volna a nőt becsülni „nőhivatása megjelölt körében” (2)

A madáchi nőprobléma sokhangú és sokirányú elemzése nem fér e versismertetés szűk kereteibe. A költemény is csak érintőlegesen, eufémisztikusan körvonalaz belőle valamit, akárcsak a halál misztikumából. Az elégikus dal ennyi és ilyen fajsúlyú bölcselkedésre képes a korszellem szokásos hangütésével.

Költőiség szempontjából e két versszak a legszebb. Metaforái, jelzői, tagadásai és meggyőző állításai a jutalmazó, az életet felülmúló síron túli élet reményével telítődnek.

Te élvezéd éltünkben mi jó,
Csok közt alkottál fellegvárakat,
Birtál imádott vőlegényt, kiről
Hívéd hogy párja nincs az ég alatt
És boldog szűd nem ábrándula ki,
Nem érték a sors csalódásai.

S midőn betelni tudtad vágyadat,
A köznapiság nem zavarta meg,
Nem jött elődbe halvány házi gond,
Letörő róluk a költészetet,
Költővilágod síron túl kísér,
Mert, óh leányka, még nem szenvedél.

A befejező versszak költői szépségben vetekszik Vörösmarty allegóriáival, s a hóval betakart „tavaszt álmodó” rózsza a „tél, a csend, a hó és a halál” dermesztő uralma alatt alvó nemzetet is eszünkbe juttatja. A két halál (a nemzeté és a kedves nőé) így kapcsolódhat egybe tudatunkban. Talán a költői szándék is ezt célozza a fentebb már említett verscsoportosítással. Itt azonban nincs meg az a keserű felhang, amely a verskörnyezet költeményeinek végső konklúzióit jellemzi. A halál békéje és harmóniája

– a madáchi reményen túli remény vigaszával – győz a zakatoló élet diszharmóniája felett.

És mint a rózsza téli hó alatt
Tavasz álmodva vár, míg az beáll,
Te is folytathadd kedves álmodat,
Melyből durván fel nem riasztatál.
Aludjál hát csak, boldog vagy hiszem,
Hogy most fekhettél sírba csendesen.

JEGYZETEK:

1. Nagyné Nemes Györgyi – Andor Csaba: Madách Imre rajzi és festményei
Madách Irodalmi Társaság Balassagyarmat – Budapest, 1997.
Madách Könyvtár – Új folyam 7.
2. Madách Imre: Az ember tragédiája – Hetedik szín
Szépirodalmi Könyvkiadó 1954, 115. I./m

Réti Zoltán: Tavaszi nyitás (1978)

Szabó Andrea

AZ UTOLSÓ NÓGRÁDI DUDÁS

Pál István, tereskei dudással szinte mesébe illő körülmények között találkoztam először. Tereskei házának lépcsőjén ült a bágyadt koratavaszi nap-sütésben, fekete kalapban, s miközben a napon sütkérezett, pásztorbotot faragott. Rögtön éreztem, hogy egy mára már kiveszőfélben lévő élet- és magatartásforma, egy letűnt világ „utolsó mohikánja” ő. A 24. órában vagyunk, hogy megörökítsük az általa képviselt értékeket. Amikor bevezetett takaros portájára, sőt a mutatta meg bodzafából készített furulyáit, kecskebőr bicskatartóit, cseresznyefából alkotott híres „türelem üvegeit”, somfából faragott juhászbotjait de a rengeteg trófea, éjjeli lámpa, az ajtó küszöbén álló kitömött bari – mely a nyakába aggatott csengővel ad hírt arról, hogy látogató érkezett –, a kitömött fácán, mind-mind Pál István alkotó fantáziájáról tanúskodnak. Az egyetlen munkaeszköze három bicskája. Van olyan furulyája, melyről azt sem tudja, hány éves, hisz még nagyapja is használta. Pár hasáb fát tett a tűzre a meglehetősen hideg szobában, aztán megkezdődött a múltidézés.

– *Milyen körülmények között látta meg a napvilágot? Meséljen a gyerekkoráról, a szüleiről, szülőfalujáról!*

– Pál Istvánnak hívnak engemet, 1919-ben születtem Kétdodonyban február 25-én. Még akkorában, ha egy asszony szülni akart, nem a kórházba szaladtak, hanem szülésznők voltak a faluban. Egy hatalmas tábla volt kitéve a házakra, hogy: „Gólyanéni”. Gólyát ábrázolt a tábla, egy kis vánkossa csavart csöppség volt a szájában. Így születtem meg én is három lány után mint negyedik gyermek. Édesapám igen megörült, hogy gyermek lettem, és mindjárt avval foglalkozott az elmondások szerint, hogy „lesz már utódom”. Majd amikor világra segített a szülésznő, kitett valamilyen vánkossra, utána pedig édesapám a dudasípszárt, a bicskát, az ostort, mely az állatok kezelésére, gondozására szolgált, a kezemhez érintette, – állítólag a magzatvizes kézhez – hogy a mindent tudást már ott vegyem át, és ráolvasott.

1925-ben adott be édesapám az iskolába, akkor voltam hat éves. Az iskolában egy palatábla volt, meg egy szivacs rákötve és egy palavessző. Volt

egy első osztályos könyv, amelyben sok állatot, fiút, embert, öregembert ábrázoltak. Ezekről tanultuk az abc-t mutogatással, és minden állatnak a hangját vagy a szokását, de mást is. A „h” betű az volt, ha az ablakra rále-
heltünk, a „k”, ha a kakas kukorékolt, az „l” betű volt, ha a libák az úton
gáogtak, hogy „el, ei”, az „é”, amikor a légy zúgott, az „r” betűt jelentette,
ha a kutya az úton elfogta az ember nadrágját, „g” betű volt, amikor az em-
ber a torkát fogja meg, mert fáj, „b”, mikor egy nagy hordónál az abroncs
elpattant, „d”, amikor ütötték a dobot, „ó”, mikor az ember csodálkozott és
a két kezét a feje fölé tette, hogy „ó”, „p” betű volt, mikor az ember a négy
ujját behajtotta és ráüjt, és az „e” betű volt az, mikor a kislány a képen
egeret látott. El is mutogattuk azt a mondatot, hogy „Emma fél az egértől.”
Ez volt az iskolában a mi tanításunk. A számtant meg úgy csináltuk, „hogy
egyszeregy az egy”, „kétszer egy az kettő” és énekeltük. De öt elemim van
csak, nem szégyellem elmondani a sorsomat, sem azt, hogy mi voltam. Ju-
hász voltam, meg azután pásztorkodtam, úgy ahogy ükapámtól kezdve
nagyapám, édesapám is mind pásztorságban töltötték az életüket le, meg
ugyanúgy én magam is. Én elolvasgatok magamnak, de nagyon gyöngén,
jobb, hogyha nem is hallgatják azt, hogy ha én olvasok, hanem csak ma-
gamnak olvasok. Amikor még nem volt telefonom, ha már kaptam levelet
valahonnan, elvittem a szomszédasszonyhoz, az olvasta el, annak volt vele
kínja. Amikor meg számolni kellett, bizony majdnem az apámnak a mun-
káját végeztem el. Ő, amikor vette a juhászbót maga eleibe, elkezdte föl-
vágni bicskával azt, hogy melyik háztól hány darab jószág jár ki, vagy hány
darab van. Így tudta összeadni tizesivel, hogy hát mennyi az a jószág és
mennyi darabszámra. Utána kezdtem tanulni többet a magam erejétől, pél-
dával az összeadást.

– *Mikor kezdett dudán játszani?*

– Évek múlva otthagytuk Bodonyt és elmentünk Szécsénkére. Szécsénkén már aztán fonók voltak, ahol fonták az asszonyok meg a lányok a kendert meg fosztották a tollut, mert akkorába még a lányoknak a stafírungot maguknak kellett kiszőni, megfonni, úgy, mint az ágyneműket, kenyérruhákat, abroszokat, ágyterítőket, stb. Apám avval szórakoztatta őket, hogy hol énekelt, hol dudált, ugyancsak anyám is. Nékem könnyű volt a dudát is megtanulni, avval keltettek, avval altattak el. Már hat éves ko-
romban el tudtam dudálni, ha karszékre tettem fölfújva a dudát, hogy: „Két út van előttem”. Nagyon örült apám. Majd a 80 százalékát a nótáknak, úgy mondhatom, hogy a szülői háznál tanultam meg. Kilencen voltunk testvé-
rek, önekik is ki kellett szőni a stafírunjukat, meg hát hozzánk szomszéd-
lányok is jöttek, meg a faluból is, mert apám dudálgatott nekik, énekelge-
tett, meg ők is. Éjfélig fontak mindig, és az éneknek örültek, mert annál

többet tudtak csinálni a fonással. Majd aztán a többi éneket a legénybarátoktól, lányoktól, a juhászbarátoktól, kanászoktól, gulyásoktól, csikósoktól, meg azután a katonaságnál tanultam meg. Elég gazdag vagyok igencsak a karácsonyi szenténekekben is, de még a mesékben is. Tudok szórakoztatni, mert akkorába, mint ahogy Arany János leírta: „Este van, este van, ki-ki nyugalomba”, úgy növekedtünk föl. Mivel altattak el bennünket? Mesével! „Gyerekek, alunni, mesélünk!”. Vagy: „Édesapám, meséljen má!” És így az agyamban maradt egy csomó mese, összeszedem, amit még talán el is felejtettem volna. No, majd mikor Bánkra fölhurcolkodtunk, beadott engemet édesapám egy Csernovics nevű úrhoz cselédkanásznak. Háromnegyed kommenciót kaptam azért, ha őriztem a cselédeknek a disznókat. De már 16 éves korban meguntam én ezt igencsak erősen, és könyörgöttem édesapámnak meg a gazdának, hogy vegyenek be kocsisnak, mert úgy mondom el, ahogy volt: éreztem, hogy már szépek a lányok, és szerettem is őket, szerettem én is utánuk járni szombat-vasárnap, mert a kocsisnak megvolt a vasárnapja meg a szombatja. De a pásztorságnál nem volt meg. Az állatnak állandóan enni kellett. Majd így kocsiskodtam én, de azért a dudával otthon foglalkoztam állandóan, meg a furulyával is. Akkor még a faragással nemigen, mert nem nagyon értem rá.

– *Mikor házasodott meg?*

– '39-ben nősültem meg, november 4-én volt az esküvőnk. Én 19 voltam, a feleségem 17. Akkor kerültem Bánkról Tereskére. Nem soká voltam itthon, '40. december 2-án berukkoltam, '41-ben kimentem a frontra, majd onnan vissza is jöttem még abban az évben. Vagy hat hónapig voltunk kint, de három évet le kellett tölteni, mert akkor három éves volt a katonai szolgálat. Dnyetropetroig mentünk el. Mi nem kerültünk be a Don-kanyarba, de szegény apósom ott vészelt el. Majd aztán, ahogy leszereltem '43-ban, '44 márciusában újból berukkoltam, akkor már bevagoníroztak bennünket, és Sztálingrádig vittek ki, onnan meg már mindig csak Magyarország felé jöttünk, visszafele Csepelig. Csepelnél megszabadultam '45-ben. Közülünk csak ketten vésztek el. A tüzérségnél szolgáltam, igen hátul voltunk.

– *Hogyan alakult az élete a háború után?*

A kommunizmusban már nem voltak uraságok. Falusi pásztor lettem, de nem sokáig, csak addig, míg az állami gazdaságok meg nem alakultak. Mikor azok megalakultak, akkor beálltam juhásznak. Rangosabb volt a juhászat, a feleségem is nagyon örült néki, kevesebb dolga volt, nem kellett a faluba járnia. Én a juhászattal éltem le a világomat utána, és hát, ha nem kellett fejni, egyre többet foglalkoztam a faragással a juhok körül, mikor letelt a fejes koserisztés után. Hol dudáltam, hol furulyáztam, hol flótáltam, hol faragtam – szerettem nagyon a pásztorságot kint a madarak között. A

madarak tanítottak engem énekelni, én pedig a madarakat. Mert az énekek gazdagsága bennem van – mert igen gazdag vagyok – mert csak ami könyv íródott rólam, kétszázon fölül van ének abban is. De sokkal többet tudok, mint 200, mert igencsak jobban a népdalokat követelik tőlem. És én még sokat tanítok táborokban, meg amúgy is.

– *Milyen volt a juhászélet, hogyan telt egy napja?*

– A juhászat rangosabb volt, mint a falusi pásztorság vagy a kocsisság, és nyugodtabban ráértem fúrni, faragni, fonni, cifrázni. Hogy mennyit kellett kint lenni a juhokkal, az az időtől függött meg a legelőtől. Ha tavaszról megindult az ember, akkor még gyöngébb, kevesebb volt a fű, olyankor 8–10 órát kinn kellett lenni a juhokkal, ha azt akarta az ember, hogy javuljon az állapota az állatnak, és a telet kiheverje. Majd már Szent György után erős volt a fű. Akkor is meg kellett lenni délig a 4–5 óra legeltetésnek. Nem kell azt nézni a juhnál, hogy na, most jóllakott és kérődzik. Fél órát kérődzik, elindul egymaga és újból legel. Mert aztán délben, amikor legmelegebb van, akkor kérődzik. A fejés pedig igen rossz volt, mert akkor éjfél után két órakor ültünk rá a fejőszékekre fejni a fiammal és a feleségem volt az esztrengáló. Ötre már ki volt fejve az az 500 db juh. Akkor aztán a feleségem itthon megcsinálta a sajtot, mert hát be kellett adni a gazdaságnak, mi meg akkor a gyerekekkel már mentünk újra ki. Akkor volt 5 óra vagy fél 5, még csak pirosodott a nap. A tarisznyába tettünk egy kis sajtot, vöröshagymát, kis teát. Akkor aztán legelt a juh 6–7–8-ig, már a kilencet nem bírta nagyon lelegelni, mert már nagyon meleg volt. Akkor hazamentünk, ledőlt az ember két óra hosszára, aludt, akkor jött a feleségem, hogy: „keljete föl, kész az ebéd, már fejni kell!” Akkor kérem, fölkelünk, megebédeltünk, megint fejtünk fél kettőkor, mert kétszer fejtünk: éjfél után fél kettő-kettőkor, meg azután délután fél kettő-kettőkor. Lefejtünk, ötre végeztünk, akkor aztán kimentünk este fél 10-kor, fél 11-kor, s akkor legelt a juh, ha azt akarta az ember, hogy a tej legyen elegendő, és hamar letudja azt a tejmennyiséget, ami rá volt szabva, a hat vagy hétezer litert. Akkor úgy volt, hogy 6 hét termékenyítés, szóval 6 hét koserisztés, 6 hét elletés, 12 hét szoptatás, 90 nap fejés, aztán újból koserisztés. Volt 10 vagy 12 nap pihentetés, és megint koserisztés. Szeptemberben erisztett az ember kost, aztán hat hét, azaz 42 nap alatt kellett beüzekedni az összesnek, és 42 nap alatt kellett kielleni az összesnek. 12 hét után, ha nem ment le a bárány, akkor az ember leválasztotta. A bojtár ment az egyik falkával, a számadó a másik falkával, akkor indult meg a fejés. Az már 90 nap volt, május, június, július, aztán jött 12 nap szabadfejés, amit csak magamnak fejhettem, és szeptember 8-án volt a koserisztés. De át voltak törve a tőgyek a kéztől, és a juh jól volt, kövér volt, lehetett eriszteni. Most meg már úgy

volt, kövér volt, lehetett eriszteni. Most meg már úgy van, hogy a juh éjjel-nappal köztük van, ez már nem juhászat, semmi.

Télen, ha korán leesett a hó, azt mi nem szerettük. De akkor mikor még rozst is vetettek, meg ősziárpát, és jó ősz volt, megkértem az agronómust, nem legeltethetném-e meg az ősziárpát. Mert a juh a hóból is kikaparja, leteszi a fejét, és mikor megfogja, akkor már a fejével dobja szét, két óra múlva már jól is van lakva, de úgy, hogy a hó megszakad. Ha ilyen legelő volt, az már nagyon jó volt, de ha rossz ősz és takarmányhiány volt, akkor nagyon kellett az embernek lopni más határokból. Majd, hogy ha lezártunk, akkor már bent etettünk. Mindent szerettem etetni, csak a silót nem. A siló az nem juhnak való volt, hamar megbetegedett tőle, jobb szerette a ropogós szénákat, takarmányokat, füveket, nem a darált, hanem az egész szemet. Ha lezártam, akkor reggel fölkeltem, megettetem, bementem, megreggeliztem, utána kimentem, meghúztam a vizet, megittattam a juhot, fölhajtottam, lecsuktam, volt 10 óra. Délután kettőkor kinyomtam nekik azt a 3–3 kiló répát, vitt be egy kis ápaszalmát nekik az ember, megetette, megittatta őket. Majd aztán február elsején indult az ellés. 146 napig hordja a juh a jerkét, 150-ig a kost, annyi a vemhesség ideje. Akkor aztán nagyon nagy volt a munka. A hat hét alatt mindig le szoktam 20 kilót fogyni. Alig aludtam, csak a rács alatt szenderegtem. Volt úgy, hogy egy nap berzenkedett 20 vagy 25 darab. Abból 18 egy éjjel megellett, volt hogy 25 is. Akkor már segédjelletős is segített. 500 juh volt összesen az állami gazdaságban, előtte meg az uradalomban. 30 évig voltam juhász. Előtte voltam kocsis, kanászgyerek. Édesapám, nagyapám kondások voltak. A dédapám meg tehénpásztor. De a juhászat előkelőbb volt, nem mondták az embernek, hogy „kondás” meg „kanász”. ’45-ben itthagytam a falut, ’65-ben jöttem vissza, mert a feleségem itt született és itt volt az édesanyja neki meg a testvérei is. Mondta, hogy: „apa, gyerünk haza, vegyünk Tereskén házat!” Megvettem még ’65-ben ezt a házat, addig tanyán laktunk a feleségemmel Szomolyán, aztán meg Cseresen. Szolgálati lakásunk is volt Pusztaszántón.

– *Mikor hagyott fel a juhászkodással?*

’79-ben lenyugdíjazódtam. Volt egy T-250-es Pannóniám, nekifogtunk csavarogni a feleségemmel, mert hát szegénykém addig állandóan a háznál volt, mert nekem kellett segítenie a fejésnél, aztán meg otthon, meg tanyákon laktunk, de hát nem sokáig ment. ’83-ban szegény meghalt. 60 éves volt. A házasságunk nagyon jó volt, nem vágyott sem a feleségem senkire, sem én. Leéltük azt az erős 43 évet együtt. Bár még most is élne! Boldogabb volnék és gazdagabb. Talán kevesebbet sírnék éjszaka. Hat gyermekünk született, de négy közülük egy hónapos korától egy évesig halt meg. A feleségemnek volt gyenge a szíve, szegénykémnek, azt örökölték a gyerekek. Három

kislányom és egy kislányom halt meg. Ilonka, Erzsike, Mária Magdolna és Józsika. Az egyik fiam 50 éves volt, mikor meghalt, a másik 48. Utána elment a menyem is. El voltam szomorodva nagyon. Nem tudtam, hogy mitévő legyek, és mi lesz velem. Nem tudom, a Jóisten rendelte-e, vagy talán másként történt volna meg, nevezett Juhász Zoltán, Agócs Gergely kerestek olyan embert, aki még pásztorkodik, dudál, farag vagy furulyál vagy mesél, és ezek az emberek 1992-ben rámtaláltak. És ahogy rámtaláltak, kértek, hogy hát legyen szíves nekik előadásokat adni dudáról, furulyáról, faragásról, meséről, nótákról, népdalokról, mert nagy szükségük van rá. Nem akartam odaállni, úgy el-elküldtem őket, hogy nincs kedvem, kihalt a családom, feleségem – szóval nincs kedvem. Addig, addig, addig, addig, hogy győztek, hál' Istennek. Rájuk hallgattam, elkezdtek vinni magukkal táborokba, iskolákba, gyűjtöttek rengeteget tőlem dudát, tanítottam palóc furulyát, énekeket. Még jelen pillanatban is tanítok. Utána olyan jól ment, hogy kitisztult a fejem egészen, és csak avval foglalkoztam: no, ez is népdal, ezt is össze kell raknom, mert bizony a nagy halálozások után kihaltak a szívekből a nóták. Még a dudát is eladtam. Utána aztán jutott a kezembe egy másik dudu, de visszakerült hozzám a saját öreg dudám is, igaz, az már hasznavehetetlen.

– *A fafaragást kitől tanulta? A gyerekei is átvették annak idején ezt a szenvedélyt?*

– A faragásoknál egy mintát, a virágosat meg a tulipánosat nagyapámnak az unokaöccsötől tanultam, mert a családban csak én meg a Jani öcsém tudott faragni. Édesapám gyönyörű ostorokat csinált, szép kiöntött nyelekkel. A régi mintát minden hangszerbe beleteszem, más címereket magamtól találok ki, díszítéseket vagy állatokat, hogy minél szebbé tudjam varázsolni a hangszert. De minél szebbé varázsolom, annál tovább tart, úgyhogy alig tudok egy hónapban kettőt, hármat megcsinálni. Úgy akarom elkészíteni, hogy mindenkinek tetszen és jó legyen, és tudjon rajta furulyálni. A gyerekeimet nem lehetett megtanítani, mert a kommunizmus behozta azt, hogy a fiatalokat fölkarolta valamennyire, és elmentek traktorosoknak. De a fiatalabbik fiam, a János, állatokkal foglalkozott, azokat szerette, de nem annyira a juhot, hanem inkább a tehenet. Ő a térszben dolgozott a gulya mellett. A két fiának nem volt meg a zenehallása, pedig nagyon szerették a nótákat, meg örültek, ha én énekeltem, velem tudtak énekelni, de önmaguktól nem. Hiába tudták a szöveget, a dallamot már nem.

– *Kétfodonyi létére meg kellett szoknia Tereskét. Hogyan érezte, érzi magát a faluban?*

– Tereske az énekben gyöngé, a falu ebben nagyon gyöngé. Se iskolába, sehova itt nem hívnak. Körül jártam az egész országot, de ide nem hívnak.

Nem szeretik a népdalt. Nem sokat voltam én itten, 1945-ben itthagytam a falut, és elmentem tanyára juhásznak. Voltam brigádvezető a nógrádkövesdi állami gazdaságban is 5 évig. Akkor voltam Cseresen és Szomolyán falkás, Borsosberényből Pusztaszántóra aztán lekértem a juhokat, ott 20 esztendőt töltöttem, aztán onnan nyugdíjazódtam le. Lenyugdíjazásom után Tereskén nem jártam be a kocsmába, én ottan nem ösmerkedtem, úgy ösmertek, hogy a „Gara Ilonának az ura a Pista”, meg annak idején itt jártam a többiekkel a leventékhez egy évig, ezek aztán megösmertek: „na, visszajöttél, Pista?” Nem olyan hagyományörző falu ez, hogy szeretné a népdalokat, mint például Bánk vagy Kétdodony vagy Vadkert vagy Herencsény. Ott vannak hagyományörző csoportok, itten nem. Szeretjük viszont egymást, mindenki köszön, még a pici kis gyerek is. Negyedrészt ösmerem a falunak, hiába szólítanak meg a boltban is, hogy: „Hogy van Pista bácsi, olvastuk a Nógrádban, láttuk a TV-ben.” Hiába mondja a legtöbb, hogy „én itt lakom”, – nem tudom, ki az. A Duna TV-ben is szerepeltem, azt is látták. Most megint fel akarnak venni.

– *Ki él még a rokonságból?*

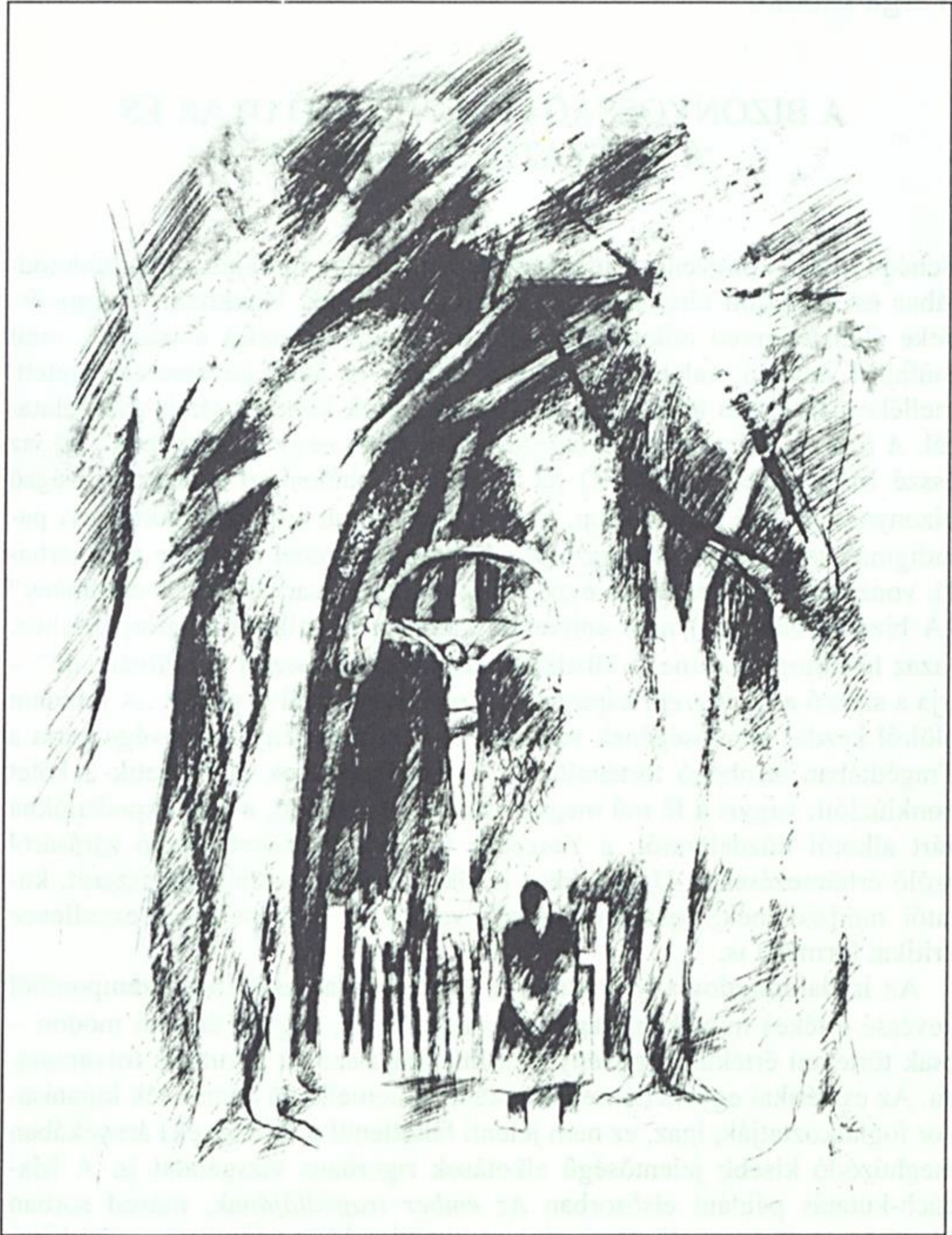
– Még él egy húgocskám Kétdodonyban, ő benne van a hagyományörző csoportban, meg egy öcsém él Nógrádkövesden, ő még juhászcodik, saját juhái vannak néki. Nékem öt unokám volt, az egyiket most temettük el, 23 éves fiú volt, gyönyörű, mint a nádszál. Még van négy unokám. Ők nem nagyon jöhetnek hozzám, az asszonynak is meg az embernek is dolgozni kell manapság, hogy a családot elbírják tartani. Kettő lakik Nézsán, a Katicánk lakik Rádon, ők nagyon szép házat építettek, és egyik Érsekvadkerten él. Hét dédunokám született, aranyos mind a hét. A legöregebb nővéremnek a fiatalabbik lánya segít, ha bajom van. Odaszóllok neki telefonon, már jön is. Mégis van egy valaki, aki talán majd eltemettet, ha meghalok. A feleségem mellett már megvan a kettes sír. De vigyázok magamra, nagy az akarat bennem, élni akarok. Egyetlen egy kutyám van, s ha kimegyek külföldre vagy elmegyek nyolc napra hazulról, csak a szomszédasszonyomra tudom bízni, őt ismeri a kutya. A telefonomba is be van táplálva a szomszédasszony száma, ha véletlenül rosszul érzem magam, akkor ő hív orvost. A kutya ismeri őt, ő bejöhet. De hál' Istennek nagy bajt nem veszek egyelőre észre az egészségemmel. Az epémet műtötték, a tanítványaim helyeztek el az ORFI-ban '95-ben. A gyomrom is jó. Szeretek főzni és főzök is magamnak. Sütni nem tudok semmit, de sütemény az van a süteményboltokban. Azt szerettem, amikor, nyugodjon drága feleségem, krumplispogácsát meg tepertős pogácsát sütött, szóval kelt tésztákat. De másfajta tésztákat megcsinálok magamnak, megfőzök leveseket, paprikáskrumplikat, juhászosan, sajtos haluskákat. Minden harmadnap főzök, máma már megfőztem, van egy 50 literes hűtőcském, beteszem abba. Este viszont alig vacsorázom.

– *Úgy hallottam, világjárt ember lett, még külföldre is hívják...*

– Párizsban már kétszer voltam repülővel, Svájcban egyszer, ott rengeteg sok a magyar. Juhász Zoltán, Berecz András gyűjtők, népzene kutatók hívtak magukkal. Azt mondták, egy szólóamat kivisznek, „de Pista bácsi legyen közte”, aztán szól a telefon, „Pista bácsi, ide és ide vagyunk híva”. De Szerdakeszin, Magyarakanizsán, meg erre lefelé Csíkszeredától Csíksomlyóig vagy 10–10-szer voltam, sőt jártam Szlovákiában, Ukrajnában, tudja, annak idején oda rukkoltam be Ungvárra. Jövő héten Nyíregyházára visznek kocsival, ott van egy nagyon jó énektanár, Juhász Erika. Noszvajon tanítják a palóc furulyát, ott rendeltek is hangszert tőlem, az egy pásztor furulya. Vannak gyimesi, dunántúli furulyák, mind más: vagy vékonyabb vagy kisebb vagy hosszabb, szóval rengeteg fajta van.

– *Az elmondottak alapján nem volt könnyű élete. Mégis, hogyan tekint vissza az elmúlt esztendőkre? Segített-e a duda, a zene, a nótás kedv a sorscsapások elviselésében?*

Noha egyedül élek, mióta „rámtaláltak”, könnyebben érzem magamat. Könyvet írtak rólam, majd megkaptam a Népművészet Mestere címet 1994-ben, most 2003-ban pedig megadták nekem, azt mondhatom, hogy Nógrád megye legmagasabb kitüntető díját, a Madách Imre-díjat. És az a helyzet, hogy még akkor is, ha öregszem, nagy örömem van abban, mikor előmbe ülnek azok a furulyások, akik a saját furulyáimon tanulnak, vagy ha elvisznek iskolákba, és elmondhatom a dolgaimat, elmesélhetem, lemutathatom, hogy tanultam én az abc-t. Csodálkoznak rajta, nemcsak a diákok, de nagyon sok tanár is: hogy, „hát valóban Pista bácsi, így tanulta az abc-t?” Szeretnek is, annyit mondhatok, én meg nagyon jó kedvvel jövök haza, mindnyájuknak még jelen pillanatban is rendelkezésére állok. Nem tudnám megmondani, hogy mennyi tanítványom van, mert változkodnak. Váralján már most 12 éve tanítok, oda elvisznek, és nem jövök haza csak 8 nap múlva, mikor végzett a tábor. Onnan aztán elvisznek egy másik táborba, onnan a harmadikba júniusban, júliusban, augusztus elejétől szeptemberig, az iskola kezdetéig. Majd megyek óvodákba a kicsik közé. Ha jó kedvem van, és nem dolgozok, vagy faragok vagy fúrok, vagy nem csinállok ostort vagy bicskatartót, mert csak ideszólnak, hogy „ennyit Pista bácsi vagy annyit Pista bácsi, ide csináljon, oda csináljon egy hangszert vagy valami más”, akkor van úgy, hogy kedvem szottyán, eljátszom olyan jó csárdásokat, megtáncoltatom magamnak a dudát, táncolok vele együtt, akkor aztán hát elszórakozok, mondom neki: „Te vagy a barátom, gyere ide!”. Már nem úgy van a nótám, hogy „Már ezután két szeretőt tartok”, mert már most én egyet se tartok. De azért mégis itt vagyok hála a jó Istennek, idáig megéltem már a 84 évet. Hát így élem a világomat.

Réti Zoltán: Ima (1995)

A BIZONYOSSÁG FELÉ VEZETŐ UTAK ÉS A VISSZATÉRÉS ÍGÉRETE

Schéda Mária könyvének újdonsága és eredetisége műfajában, beszédmódjában és választott tárgyának specifikumában rejlik. Konkrétan a tárgy érdeke által teremtett etikus esszéről mint megnyilatkozási alakzatról, mint műfajról van szó, valamint a Madách-kutatás ez idáig kevésbé emlegetett, mellékesnek látszó területéről: a Madách-versek kontextusának vizsgálatáról. *A líra és a Tragédia párbeszéde* című kötet négy „kísérletben” (ld. az esszé Montaigne-i jelentését) jut előrébb a mindenkori műalkotás végső bizonyossága felé vezető úton, mely – mint ezt az irodalomtudományi paradigmák sora igazolta és igazolja – bár természeténél fogva be nem járható, vonzereje újabb és újabb expedíciók indítására sarkall. És az eredmény? „A bizonyosság (...) nem embernek való, (...) szellemi megtorpanáshoz, (azaz halálhoz) vezetne, a küzdelem szükségessége ezért is nyilvánvaló” – írja a szerző a *Csak tréfa* kapcsán. A *Tragédiáról* szólva pedig: „A mindent előlről kezdés lehetőségének valósága és nem a reménytelen »vég« zárja a Tragédiában átrobogó történelmet”. E megállapítások előre vetik a kötet konklúzióit: vagyis a fő mű megvalósulásáig folytatott, a lírai expedíciókba zárt alkotói küzdelemről, a *Tragédia* új életlehetőséget kínáló zárásáról szóló értelmezéseket. Ugyanakkor jelzik a szerző szemléletrendszerét, kutatói módszerének, beszédmódjának, vagyis az esszének par excellence kritikai formáját is.

Az irodalomtudomány értelmezői gyakorlata az esztétikai szempontból kevésbé értékes művekkel vagy nem foglalkozik, vagy – érthető módon – csak történeti értékük függvényében integrálja azokat a kutatás folyamatába. Az esztétikai egyenetlenségek inkább a kiemelkedő életművek kutatásakor foglalkoztatják, igaz, ez nem jelenti feltétlenül a fő mű(vek) árnyékában meghúzódó kisebb jelentőségű alkotások rigorózus vizsgálatát is. A Madách-kutatás például elsősorban *Az ember tragédiájának*, másod sorban Madách más drámai alkotásainak, ezen belül a *Mózesnek* értelmezési lehetőségeit veszi számba a történeti kérdésektől, a műfaji – poétikai vonások, a strukturális sajátosságok, stb. értelmezésén át a színszerűség és színrevitel kérdéséig. A lírai alkotások alaposabb kutatását ugyanakkor sem a Madách-művekről szóló ismert monográfiák, sem a speciális tárgyú tanulmányok

nem tűzték ki ez idáig elsődleges célul. Schéda Mária írásai az értelmezési gyakorlatnak ezt a hiátusát fellelve, a „Tragédia visszapillantó tükréből” szemlélve elemzi a „legfontosabb madáchi motívumokat rejtő lírai költeményeket” és a *Csak tréfát*, mint „lírikus drámát”. A bevezető sorok leszögeznek – kialakítva a szakirodalom elfogadott bizonyosságaival szemben a távolságot és az esszére jellemző új perspektívát –: „Madáchnak Az ember tragédiáját megelőző minden műve csak vázlat a Tragédiához (...) Kiszakítani e műveket a fejlődés láncolatából és önálló alkotásként bemutatni őket, torz alkotói portré kialakításához vezethet”. Mivel a lírai alkotások adatok híján pontos kronológiai rendbe nem állíthatók, ezért „célirányos motívumaik” felkutatásával kell „meghúzni azokat a vonalakat, amelyek a Tragédiában, mint fókuszban metszik egymást. Ezek a vonalak pedig Madách élménytípusai (...) Ilyen élménytípusok: a közélet és a politika, a férfi és nő kapcsolata, az emberi tudás és tudomány mibenléte és lehetőségei, a halál és a halhatatlanság misztériuma, a küzdés szükségessége”. Úgy vélhetjük, az esszékötet élménytípusai a szellemnek mint általános értelemkonstrukciónak és a szellem közvetlen jelenlétével átítatott életnek a viszonyát tisztázzák, tipologizálják a madáchi életművön belül. Ilyen értelemben pedig Schéda Mária „élménytípus”-fogalma rokonságot mutat a szellemtörténet „élményforma”-fogalmával, mely utóbbi bizonyos élethelyzetnek, viszonyrendnek ad általános értelmet. A szellemtörténet felveti az élet és a szellem kapcsolatának nagy kérdését, a történetiséget, vagyis a „szellemnek az életfolyamatba történő integrációját”. De amíg a premodern irodalmi paradigmát a személy és a „nemzedék értelmi kultúrája” közti kapcsolat érdekli (Bókay Antal), addig Schéda Máriát – a romantikus Madách látásmódjához és szavaihoz igazodva – az Ember, emberiség és a történelem kapcsolatának madáchi értelmezése foglalkoztatja. E több oldalról bemutatott kérdés interpretációi közül kiemelkedik a harmadik írás (A lázadó tudat csődjének bizonyítékai Madách lírájában és *Az ember tragédiájában*), melyben a szerző a keresztény szellemiség erkölcsi tanításait idézve egészíti ki a szakirodalom konklúzióit. Az emberiség létének történeti folyamatában kibomló küzdelemre, Ádám és a „benne társat kereső Hatalom” kapcsolatának kölcsönösségére, de elsősorban a folytathatóság alapját jelentő „bizalom” fontosságára helyezi a hangsúlyt. Az írás zárása, de az annak egészét érintő gondolati elv is az etikus esszé szemléletrendszerét példázza: a tudás fogalmának Madáchnál tapasztalható hármass rétegződését ugyanis Pascal három rendről szóló tanításával állítja párhuzamba a szerző. A pascali felsőbb szint pedig a szeretettel egyenlő. Miközben e modell mentén az értelmezés folyamatába integrálódik Madách számos költeménye, Schéda Mária

megőrzi az esszére jellemző dialóguskészséget és az értékvállalás etikai-bölcseleti tradícióját is.

Maradva a dialóguskészség kérdésénél, elgondolkodtató és párbeszédre inspiráló az esszék számos intuitív megállapítása, a műfaj beszédmódjából eredő megidéző erejű kérdésfelvetések sora, a primér kutatói élmények tükröződése. Például „A lázadás előtti harmónia és megbomlásának okai” című írás Madách lírikus alkatának erőtlenségére hívja fel a figyelmet, az okot az „életélmény-szegénység egyediségében” és a „metaforikus látásmód fejletlenségében” fellelve. És az inspiratív következtetés: „Mivel az érzelmi ráhatások szinte egyidejű gondolati reflexiókat váltanak ki (ti. az alkotó Madáchban), képi látásmódja nem tud kifejlődni. Az intenciók nála az alkotói psziché gondolati és nem képi rétegébe ütköznek, s ez a tény szükségképpen költészetének filozofikus, nem pedig metaforikus hatásfokát növeli. Ugyanez csökkenti természetesen a líra hatásfokát”. De idézhetnénk ehelyütt a madáchi dramaturgia jellegzetességéről szóló sorokat is, melyek az átélés és az ítéletalkotás egyszerre jelen való voltáról szólnak (*Csak tréfa*), vagy az alkotásfolyamat madáchi sajátosságára vonatkozó megállapítást, melyben Schéda Mária rámutat arra, hogy Madách Imre a modern, XX. századi költők előtt vallotta már, „az alkotásfolyamat életet kiegészítő szép haldoklás” (A halál a nagy lelkek barátja).

Fontos megjegyezni, hogy Schéda Mária esszéi a Madách-életmű horizontális és vertikális irányú vizsgálatára is példát adnak, hiszen kötetének legalább annyira célja a Tragédia megszületéséig tartó alkotásfolyamat bemutatása, mint magának a Tragédiának ezen folyamat tükrében történő mélyebb megértése. A művekkel kapcsolatos megállapítások egymásutánját mint az értelmezési folyamat elemeinek rendjét nem annyira a tanulmányok diszkurzív logikája, mint inkább a koordinálás vagyis az esszé sajátos konstrukciós elve jellemzi.

Végül utalnunk kell a kötet stilisztikai eleganciájára, lényegre törő szó- és képválasztására, metaforikus beszédmódjára és egy, a napjaink kritikaírási gyakorlatában ritkább jelenségre: a szerző a deduktív vagy induktív módon alkalmazott teória elé és fölé akarja és tudja helyezni magát az olvasói tapasztalatot.

(Schéda Mária: A líra és a Tragédia párbeszéde Madách élménytípusai alapján, Árgus Kiadó – Vörösmarty Társaság, Székesfehérvár, 2002.)

Pásztohy Domokos

LÉLEGGZETNYI HOZZÁSZÓLÁS

„Az eltűnt idő nyomában” haladunk a könyv irodalomtörténész szerzője irányításával. Ügyesen, módszeresen hívogat bennünket kritikától kritikáig, az őszinte interjúk pihenőin meg–megállva, hogy végül az utolsó olvasónaplótól, „A fény hullámverésétől” gyönyörködő sajnálkozással vegyünk búcsút.

Az éppen most – 2002-ben – 50 esztendő *Bakonyi István* tizedik kötetét – *Az igazmondás igénye* – olvastuk el, s helyeztük könyvespolcunkra. Több mint három év „termésével” talákoztunk: az 1999-től a 2002 elejéig írottakkal. Amennyiben a „Bevezető helyett” közölt, jogos indulattal feszülő írást is számba vesszük, a könyv tizennyolc kritikát, öt interjút és tizenöt olvasónaplót tartalmaz. Az élen a száz esztendeje született Németh László áll, akit 2001. április 18-án páratlan hatású munkásságának, írásművészetének felidézésével a tisztán látók ünnepeltek, a „vakok” meg gáncsot vetettek emlékének.

Az ünneplők örömeire csak ebben az egy kötetben négy írás nyit ablakot az olvasónak. A bevezető Mezőszilasra kalauzol, Németh László atyai nemzetségének ősi „fészkebe”. A település temetőjében „sok Németh-regény hősének modellje nyugszik. Kurátor Zsófi, Sanyika, Kárász Nelli és mások”.

Németh László 1956-os írásai: az *Emelkedő nemzet*, a *Pártok és egység* s a *Nemzet és író*. „A három közül az *Emelkedő nemzet* a legismertebb és legfontosabb, s itt látjuk a legkonzekvensebb állásfoglalást is. Mögötte az az író és gondolkodó áll, aki felnőtt fejjel élte át már a két világháború közötti, úgynevezett Herthy-korszakot, aki lelkiileg megszenvedte a második világháborút, s ugyancsak megszenvedte a Rákosi-korszakot, a szellemi élet perifériájára szorítva... Világosan látja tehát 56-ban, milyen előzmények után tört ki a forradalom, s azt is tudja, hogy – mint minden robbanásszerű változásnak – ennek is megvannak a súlyos kockázataik.” – állapítja meg helyesen Bakonyi István.

Tüskés Tibor: *Az édenalapító*, Monostori Imre: *A minőség forradalmára* című munkája szorgalmasan építgeti ismeretünket Németh Lászlóról.

S ha már az elhunyt nagy mesterről ennyit szóltunk, szóljunk a szintén sírba hanyatlott pályatársakról is. Vasy Géza: *Illyés Gyula évszázada* címmel

közzétett tanulmánya hangsúlyos értékelmutatás. De ugyanezt elmondhatjuk a Fodor Andrást, Nagy Lászlót, Ratkó Józsefet ébresztgető művekről. Megrendült lélekkel olvastunk Gérecz Attila költőről, aki 1956-ban – Petőfire emlékeztető módon – a beözönlő orosz hadsereggel szembeszállva: fiatalon vált hősi halottá. Versei igazi tehetségről tesznek tanúságot.

S közben csak csodálkozunk, hogyan lobban el az év, az évtizedek sora. A tegnap még középkorú írók, költők mellénk öregedtek. A „nemzet rebellise” Csoóri Sándor, s a „rádióból, TV-ből ismert művész, költő-író” Czigány György már betöltötte a 70 évet. S dacolva a mulandósággal, mindketten egy-egy frissítő könyvet nyújtottak át nekünk.

De szűkebb hazánkban, Fehérváron sem újdonság ez. Az Árgus irodalmi és kulturális folyóirat főszerkesztője, a költő, a művészeti író Péntek Imre 60. születésnapja nemrég virradt reánk. Verseskötete, a *Holt verseny* „vezér-könyvünk” lett.

A hetvenéves Sobor Antal második Napló-kötetével vidámítja olvasóit. S hogy nemcsak kedves írónk, de kiváló festő is, a legutóbbi tárlata győzött meg bennünket.

Ráadásként – a sok közül – három alkotó neve, könyve „kötelező olvasmány” ajánlásával kerül ide. Kalász Márton verseskötete, a *Sötét seb*, amelyben a költő „egész világképeinek egyik legfontosabb összetevője a borzongató jelenségek kiváltotta világérzés, a létezés egészének mélysége”. Az önpusztító ember szenvedést indukáló „szenvedélyéről” alkot „hanggá növekvő emlékművet”.

Bella István: *Áni Máni, a zoknihalász* gyermekeknek írt játékos – komoly könyve végülis nekünk, felnőtteknek adja föl a leckét.

Jókai Anna nagyregénye, a *Napok* az életműkiadás részeként, mint régi ismerős mosolyog ránk. 1972-ben már találkoztunk vele. Bár a cenzúra akkor kilugozta kissé – élvezettel olvastuk. Ma minden sora, minden gondolata teljes. Oláh Viktor életútját követhetjük végig „a Horthy-korszakban, aztán a második világháborúban, majd az ötvenes és az azt követő évtizedekben, egészen 1971-ig”, bekövetkezett haláláig.

Egy értelmiségi férfi változó eszmerendszerek hatása alatt vergődő, „így nagyon is ellentmondásos pályaképe pereg le előttünk”. Gyarló, akárcsak mi. Néha talán azonosulni is tudtunk vele. Halálos ágyán az önvizsgáló, tisztuló lélek villan elénk, amikor ekként elmélkedik: „Mindennebe belenő az ember. Igen, belenő sorsába, létébe, és belenő a halálba is. A halálnak is így kell eljőnie: a gyümölcsnek nem fáj, ha éretten leszakítják.”

Jókai Anna e több mint hatszáz oldalas regényét, Esterházy Péter terjedelmes családregegyét (nemzetségegyét?) olvasva, Bakonyi István a „nagyregény reneszánszát” sejtí. Lehet, sejtését az írók megújult évtizede majd igazolja. A rohanásban egymásra torló magyar társadalom haladás-iránya azonban mindegyre rácafol az irodalomtörténész hasznosan tiszta sejtésére.

(Bakonyi István: *Az igazmondás igénye*
Felsőmagyarország Kiadó–Kodolányi János Főiskola, 2002.)

Salamon Nándor

MŰVÉSZETÉT „SÚLYOS FEGYELMEZETT ERŐ JELLEMZI”

Goda Gertrúd: Tóth Imre

Begyökeresedett művészettörténési nézet feloldására vállalkozott e könyv szerzője, a neves miskolci művész pályarajzának felvázolásával. „A távoli múzeumok kortárs művészettel foglalkozó szakemberei Tóth Imrét /–/ mint sikeres grafikust ismerik s ez nem véletlen” – írja bevezetőjében. Bevallom, így voltam ezzel magam is túl a Dunán. Átnézve – a kéznél lévőkét újra olvasva! – bibliográfiájának tételsorát, látnunk kell, hogy méltatói többsége is munkásságának erre terrénumával foglalkozott behatóbban. Mindez alátámasztja, hogy korérzékenységről tanúskodó mives karcai, metszetei, rajzai nagyobb figyelmet ébresztettek, mint festményei avagy éppen murális alkotása.

Goda Gertrúd – több miskolci–művészmonográfia szerzője! –, gyakorlatias magyarázatot ad: az *ismertséget* a könnyebben küldhető-szállítható s így kevesebb akadállyal „terjeszthető”, kiállítható grafikai lapokkal hozza kapcsolatba. Tanulmányában e műveket az életrajz és a korszak kiemelkedő magyar grafikusainak munkáival veti össze, súlyuknak megfelelően értéke-
li, de megkísérli az életmű súlypontját „expresszív kolorista” festészete felé vinni. Érveivel a párhuzamos vonulatok egyenértékűségének bizonyítására törekszik, ezért lepődünk meg, hogy írásának nagyobb hányada mégis a

grafikáról szól, „legmesszebbre mutató téveszthetetlen munkáinak” pedig a karcokat ítéli.

Tóth Imre indulásában három, döntő fontosságú élmény, momentum játszott szerepet: a diósgyőri munkáskolónia életközössége, a népi kollégiumok nemzedéki összetartást inspiráló ereje és a komplex felkészülést, tudást nyújtó főiskolai képzés, a kitűnő tanári kar életre szóló szakmai és szellemi kisugárzásával.

A törekvő munkáscsalád gondtalan gyermekkor háttérét biztosította, lényeges emberi tulajdonságokkal ruházta föl. Készségeit felkészült miskolci művésztanárok fejlesztették, sokoldalú érdeklődése megtalálhatta a cselekvés fórumait, műhelyeit. A rajzolás mellett zenét tanult, versenyszerűen vívott. Sikeresen felvételizett a Képzőművészeti Főiskolára. A Dési Huber Népi Kollégium a személyiség fejlődését és a szakmai képzést segítette. Főiskolai tanárai – imponáló névsor Bencze Lászlótól Bán Béláig, Pátzay Pálon, Barcsayn át Cs. Szabó Lászlóig, Rabinovszky Máriuszig s még hányan oktatók vagy csak „beszélgetők”! – az elhivatottság, a művészi gondolkodás képességével ruházták fel a nehéz útra indulót.

A diploma megszerzése után, útkeresés közben csakhamar fontos felismerésre jutott s szembeesülni kényszerült az első csalódással is. Próbálkozásai megvilágították, hogy alkatának szinte egyedüli járható útként az a'la prima alkotói módszer felel meg. Az Utcabál című kompozíciója pedig a „képsors” hányatottságának élményében részesítette. Elsőre kizsúrízték, majd 1956-ban nemcsak kiállították, hanem rögtön Munkácsy-díjjal jutalmazták s meg is vásárolta az állam!

Más „veszélyek” is fenyegették, amelyek talán karrierjének egyengetésével kecsegtették, de egyúttal az alkotói függetlenség sérülésével is. Különféle kultúrpolitika-funkciókkal környékezte a hatalom. A kényelmetlen kihívások elől szülővárosába „menekült”, szakítva a fővárosi élettel. E ponttól élete összekapcsolódott a miskolci művésztelep, az iparváros ígéretesen kibontakozó művészeti életével. Az idő haladtával e közösség „legmarkánsabb személyiségévé” vált, általános érvényűnek tekintett szigorú értékrendjét legjobb kortársai is elfogadták.

Goda Gertrúd monográfiáját több százból szötte. Bár – egy városban élve s a művészeti múzeológia aktív formálójaként –, közelről figyelhette Tóth Imre munkásságának gazdagodását, személyes megnyilatkozásait s forrásai is kéznél voltak, mégsem lehetett könnyű helyzetben az életanyag megformálása közben. Nem pedig azért, mert „modellje” pályája viszonylag egyenes ívelésű, nagy törések, látványos fordulatok alig jelölnek taglaló csomópontokat. Magányigényt kifejező életvitele, érzékenysége, művészi alkotómunkájának

sajátos metódusa sem játszik a rendszert kitapintani, felépíteni szándékozó kezére. Szerzőnk végül egy sajátos „vegyítő” feldolgozási módszer mellett döntött, amely nagyjából négy szakaszra bontva rajzolja meg Tóth Imre életútját, mindig más és más mozzanatokot helyez előtérbe, tart fontosnak s nem ragaszkodik mereven a kronológiához sem. E szisztéma szerint a „hazatérésig” tartó felkészülési idő történései könnyen követhetők. A jelentős kiállításokkal kicövekelt három korszak bemutatásában valamivel nehezebb nyomába szegődni a műfajok, művek, művészeti élet szövevényeit, összekapcsolódásait boncolgató, taglaló, leíró gondolatmenetének.

A mozgalmas (és mozgalmi!) tanulóéveket követően, 1956-ban tért haza a művész „és egy, kizárólagosan a munkájára koncentráló életre rendezkedik be”. A művésztelep – ennek rövid történetét olvashatjuk itt! – szerencsés keretet ad az alkotómunkához: nem kell igazodnia semmilyen irányzathoz, dogmához, elváráshoz, festői uniformizmushoz. Az 1960-ig tartó korszakot „a visszavonultság jellemzi”. Erre az időre esnek külföldi tanulmányútjai, amelyek két felismeréshez segítik. A könnyebbnek látszó külföldi érvényesülés kísértésével szemben a hűség tudata, meggyőződése erősödik meg benne, de nem kevésbé lényeges, hogy „a hazai hagyományokból kell táplálkocznia”. Ezek az évek a festés jegyében telnek, a mesterek hatásának leküzdésére összpontosít. Erőfeszítéseit hamari siker koronázza. Alig esztendőnyi idő múltán a naturalizmustól (Kapások) a tér feladásán át a redukcióig, a kifejezőbb, szenvedélyesebb színhasználatig, grafikáiban a szerkezetességig, a síkszerű, geometrizáló ábrázolásig teszi meg az utat, de nem lépi át az absztrakció határát. Kialakulnak művészténeke meghatározó tartalmi és formai jegyei. Lüktető alkotóhevélete a „mindent fest”-ésben, a kevésbé eszközfüggő rajzolásban éli ki képalkotó kényszerét.

Az átmenet – a fordulópontnak megjelölt 1960-as év – ellenére alig tapintható, hiszen közismertséget hozó Értünk- és Afrika-sorozatai között lényeges különbség nehezen mutatható ki. Kétségtelen tény viszont, hogy az 1975-ös első önálló kiállításáig (Vasgyári Galéria, Szőnyi István-terem) húzódó pályaszakasz minden tekintetben eredményes korszaka művészetének. Miskolcon pezseg a művészeti élet, csúcsteljesítményeivel rukkol elő a megújuló magyar grafika, kiemelkedő mesterei egymást sarkallják nemes vetélkedésre. Bemutatkozást, elismeréseket termő szakmai seregszemlék kínálnak lehetőséget – itthon és külföldön.

Magánéleti kérdéseket alig érint a tanulmány. „Az ember, a családapa, a társadalmi konvenciókhoz igazodik” – írja a szerző, korábban említést téve házasságáról, betegségéről is. A megérdemelt szakmai sikerek – ösztöndíjak, csoportos tárlatok, kiállítási díjak, kedvező kritikai fogadtatás stb. –

ellenében bizonyára voltak életviteli nehézségei. Losonci Miklós tájképeinek szín és forma megjelenéséből olvassa ki, hogy „gondokkal felhőzött életének árnyaiból művészetével emelkedik napvilágra”. A „fényben” geometrizáló architektúrák tesznek tanúbizonyságot a benne feszülő teremtővágyról: „...a városszéleknek, a természetbe beilleszkedő majoroknak, a gazdagon burjánzó vegetációk közül feltűnő házacskáknak ad új létezt” – írja monográfusa. Ezeket „súlyos fegyelmező erő jellemzi”, de nem hiányoznak a bravúros megoldások sem.

Amikor – jó húsz évi készülődés után – elérkezettnek látja az időt az önálló bemutatkozásra, a közönség és a kritika a tudatos, műveiben az alkotás alapvető törvényeit alkalmazó, a kísérletezéstől sem óvakodó, a szülőváros iránt elkötelezett művész jelentkezését regisztrálhatja. Közben Miskolc művészeti központ funkciója is megerősödik. 1975 táján új művésztelep létesül, felújítják a régi műtermeket. Képtárt alapítanak. Végvári Lajos szakmai kisugárzása jótékonyan hat a művészeti életre, könyvkiadásra. Tóth Imre e szellemi közegben, betöltve az etalon szerepét, az igényesség, következetesség őrzőjeként folytatja kiteljesedő alkotómunkáját.

Az önálló kiállításoktól 1990-ig tartó periódust „egyetlen nagy lendület”, a festészet dominanciája jellemzi. A fauvizmus színtombolását a gesztusfestészet szenvedélyes ecset vezetésével társítja. Változatlanul őrzi a látványelvűség eszméjét, de a tanulmányozott természet „már csak indító élmény” (Dobrik István), ebből vezeti le a maga képi világát, eszközül az eléggé behatárolt témáit – táj, évszakok, csendéletek – használva. Szembetűnő sajátossága e festészetnek, hogy a korai grafikáin alakokkal érzékeltetett teret most a színek segítségével fejezi ki. Egymás mellett születnek műtermében a kor problémáira érzékenységet mutató szociológiai indítású képei s az emlékekből, utazási élményekből töltkező paraszti tárgyú kompozíciói – az utóbbiak számbeli túlsúlyával. Csendéletei egyszerűek, mondanivalójuk nem a tárgyak egymáshatásában, hanem a festői értékekben, a megvalósítás minőségében realizálódik. Erre az időre esik egyetlen jelentősebb murális munkája, a Közösen s több társadalmi elkötelezettségét kifejező, drámai hangütésű grafikája, illetve az üzemcsarnokok gigantomániáját ábrázoló konstruktív jellegű festménye.

A rendszerváltás fordulatóval esnek egybe a Sárospatakon és a Herman Ottó Múzeumban megrendezett összegző szándékú kiállításai, felsorakoztatva legjelentősebb műveit. A következő évtizedben több a csalódás, mint a siker. Ámde erős etikai tartása segít hite rendületlenségét megőrizni. A kedvezőtlen tapasztalatok kiváltotta reakcióit – mint már annyiszor –

grafikai eszközeivel fogalmazza meg. Minden „képi” megnyilvánulás hitvallás a figurális, közlő művészet mellett. Őszinte aggodást érez a korszakváltás áldozatait, a „gyárak népe” iránt s enyhe, érthető nosztalgia lengi át közeli múltat „emlegető” Hazafelé-sorozatának táj- és üzemábrázolásait. Meggyőződésében nincsen egyedül, a miskolci kolónia tudatosan vállal ellenpont-funkciót, a hely-specifikus művészet szolgálatát – a hazai, kizárásra törekvő nonfiguratív csoportosulásokkal szemben.

Goda Gertrúd monográfiája minden sorával arra törekszik, hogy bizonyítsa: Tóth Imre hite, meggyőződése tiszteletet érdemlő, mert „élete azonos művészetével”.

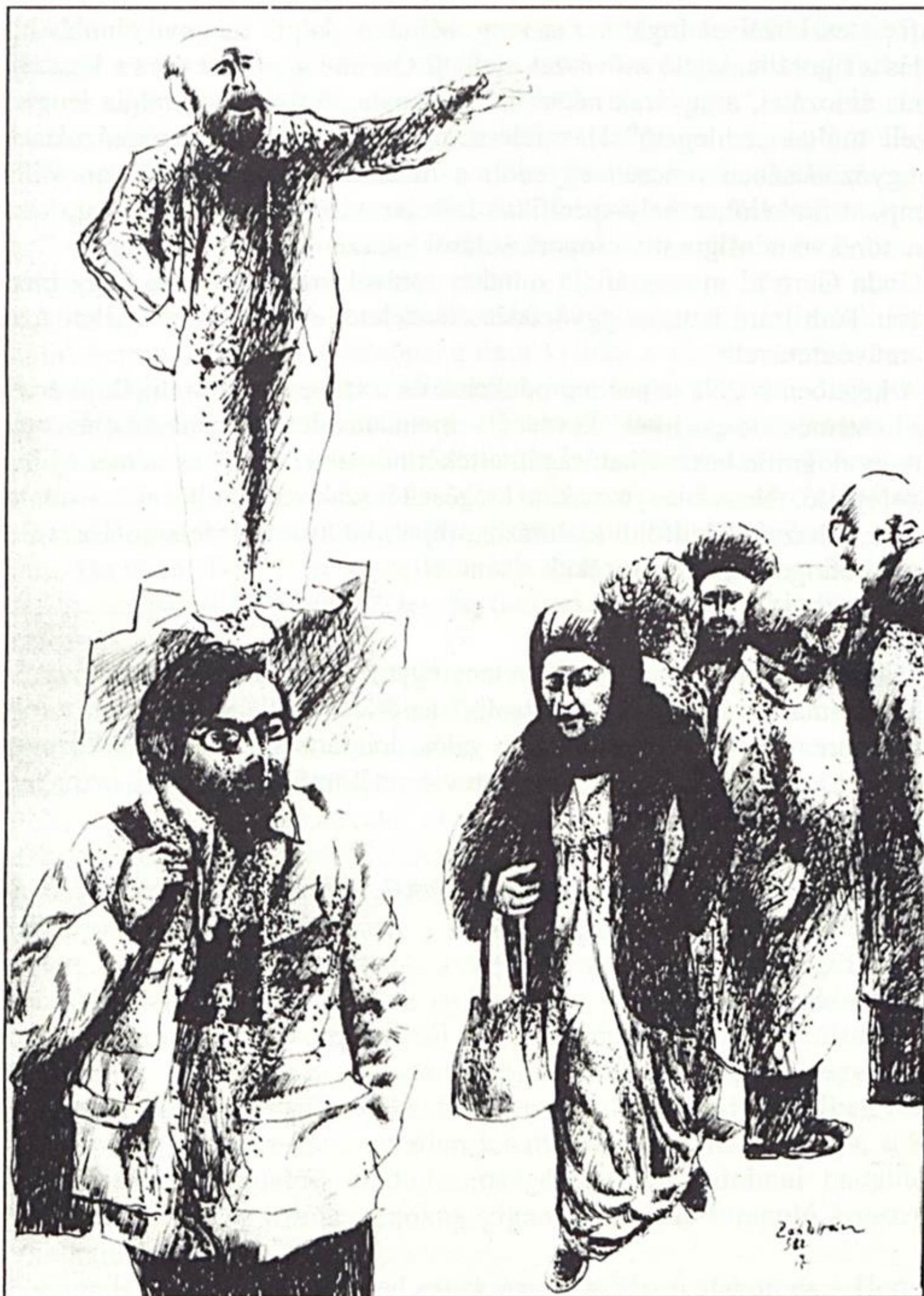
A kötetben közölt színes reprodukciók és a szövegközi grafikák jó érvek – az összemosódó „szírkék” kevésbé! – mondanivalója megerősítéséhez.

A monográfia használhatóságát, értékét növeli az angol és német nyelvű összefoglaló. Nem hiányoznak a kiegészítő szakmai „kellékek” – tömör életrajz, a hazai és külföldi kiállítások, díjak, kitüntetések felsorolása, válogatott bibliográfia, képjegyzékek – sem.

*

Miközben ismertetőm sorait vetem egymás alá, a média a diósgyőri acélüzem-maradvány hírét „duruzsolja” az éterbe. Pillanatra megáll a toll! Azon töprengök: miként válaszol e valós drámára művészete eszközeivel Tóth Imre? – Valaha – talán egy újabb visszatekintő kiállításán – bizonyára meglegeljük a „feleletet”.

(Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 2002. Officina Musei 11. 112. o. 34 képtábla)

Réti Zoltán: Londonban II. (1982)

Baráthi Ottó

„...MÁR NEM CSAK A TESTE VOLT OTT, HANEM
A LELKE IS...”

Faragó Zoltán: Öregtorony

„Az Úrnak 1552. esztendejére igencsak sötét viharfelhők gyűltek össze Magyarország egén... Budát az ország középső részével együtt megszállta a török, a nyugati és északi maradékán Habsburg Ferdinánd uralkodott, míg Erdélyben a választott magyar király – majd azután 1556-tól fejedelem – kormányzott, már, amikor a szomszédság békén hagyta. A három részre szakadt ország egyesítésére kevés esély maradt, s amikor Ferdinánd 1551 telén mégis megpróbálta, nem volt rajta Isten áldása...”

Így kezdődik Faragó Zoltán: *Öregtorony* című regénye, amely az elmúlt év végén látott napvilágot a salgótarjáni Dióhéj Könyvműhely gondozásában. A mű a XVI. század legvérvivatarosabb időszakának árnyaltabb megismeréséhez szolgáltat adalékokat. A történet kezdetén a török szultán már elfoglalta Budát az ország középső részével együtt, közöttük Vácot és Nógrád várát is. Még 1552-ben elesik Veszprém, Temesvár és a Szondy György által védett Drégely is. Végül ez év őszén a Dobó István vezette egri várvédők állították meg a török veszedelmet. Amíg az imént idézett várkapitányok és más hős vitézek neve fennmaradt, addig Szalmatercsy Mihály, a bussai vár ugyancsak hős védőjének neve valahogy feledésbe merült, bár Tinódi Lantos Sebestyén még idejében verselt róla és vitézeiről egy pár sort.

És íme, most „verselt” Szalmatercsy Mihályról és környezetéről egy salgótarjáni fiatalember úgy jó tízezer sort. *Faragó Zoltán: Öregtorony* című regényének 370. oldalán állít emléket a Bussa várában vitézkedő várkapitánynak és hős bajtársainak.

A vaskos kötet szerzője újságíró, a Nógrád Megyei Hírlap főszerkesztő-helyettese, a Magyar Újságíró Szövetség (MÚOSZ) Nógrád megyei titkára.

Faragó Zoltán természetszeretete, a természeti környezet értékeinek védelme iránti elkötelezettsége számos írásművében megjelenik. Így például társszerzője a Vendégváró Nógrád megye című útikalauznak, a Nógrád

Megyei Vadászati Almanachnak és a Salgótarján című fotóalbumnak. Önálló művei közül a Hollókői útikalauz, Nógrád megye fotóalbum (szöveges része) és a Nógrádi Atlasz, jól ismertek. Több – nem egy díjnyertes – tanulmány is fűződik nevéhez.

Terepjáró című sorozata a Nógrád Megyei Hírlapban 1998 óta csaknem 200 folytatást ért meg. Témái között szinte minden megtalálható, ami a természettel és a környezet védelmével összefügg. A sorozat fotóanyagából készült válogatással több kiállításon is bemutatkozott. 2001-ben a MÚOSZ-tól, a tudományos újságírásért adható legmagasabb hazai kitüntetést, a Hevesi Endre-díjat vehette át.

Szépirodalmi munkásságát 2001-ben a Nimród című folyóirat pályázatán egy természetvédelmi novellával elnyert díj, 2002-ben az *Öregtorony* című történelmi regénye (ugyancsak pályadíjas) fémjelzi.

Öregtorony című könyve külsőre egyszerűségével tűnik fel: fehér papírkötés, az első borítón a torony kissé bizarr tusrajz illusztrációjával. A vaskos kötet gazdag tartalma megérdemelte volna fejezetcímekkel és tartalomjegyzékkel való áttekinthetőbbé tételét.

Miként az olvasó is jól járt volna irodalomjegyzékkel, hivatkozásokkal, jegyzetekkel, amelyek különösen azok számára lettek volna hasznosak, akik mélyebben vagy más közelítésben is szeretnék tanulmányozni korabeli történelmünket, kiváltképp annak nógrádi vonatkozásait.

Ezek a megjegyzéseink abszolút szubjektívek, a hiányolt „kellékek” semmit nem vonnak le a regény meghatározó értékeiből. Sőt, úgy is felfoghatjuk, ez a fajta megjelenítés a szerző és a kiadó (kettő egy és ugyanaz ez esetben) visszafogottságát vagy éppen korlátozott lehetőségeit tükröző interpretáció.

Az *Öregtorony* című regény cselekményének egyik fő helyszíne Szalmatercs, a bussai várkapitány innen kaphatta nevét is. A további helyszínek a (Szalma) Tercstől mintegy 20–30 kilométer sugarú körben elterülő Balassagyarmat, Buják, Endrefalva, Karancsság, Ludányhalászi Nógrádszakál, Szécsényfelfalu és nem utolsósorban Szécsény, – noha a felsorolás korántsem teljes.

Az időintervallum, amelyben a regény cselekménye játszódik, illetve kiteljesedik, nagyon rövid, jobbára 1552 nyarára tehető. Ez azt mutatja, – figyelemmel a kötet terjedelmére, – hogy a szerző rendkívül apró részletességgel írja le a környezetet, a helyszíneket, az ott élő embereket és a történéseket.

A legfontosabb helyszín – legalábbis a végkifejlet szempontjából – Bussa falu, a ma Szlovákiában található Busince település. Az író egy helyütt így jellemzi az öregtorony (a vár) helyszínét:

„... az Ipoly jobb partján nyúlt el Bussa... Az akkori viszonyok között nagy és gazdag falu volt..., a forgalmas út és a híd jövő-menő utasainak köszönhetően jól megélt a kocsmáros... Malom is őrlötte a gabonát valamivel feljebb a folyón, alig pár percnyi járásra a hídtól és a vártól ... Keletre az Ipoly bal partján állt Szakal falu, Losonczy István birtoka...”

Közvetlenül Bussa határában állt tehát az Öregtorony, amelyet a Balassa család ősei építettek három évszázaddal korábban. Bussa vára nem volt nagy, de helyének kiválasztása – védelmi szempontból – szerencsésnek mondható. Az Ipoly egy kanyarulatából kiképzett kis szigeten épült fel az ötszögletű, háromemeletes, az alapjainál ölesnél is vastagabb falú torony. A szerző olyan plasztikusan írja le az öregtornyot, hogy az szinte szemünk előtt áll.

Tudatosan használtuk a plasztikus szót, hogy ne azt írjuk, amit magyarul jelent: szemléletes, érzékletes, kifejező, stb. Faragó Zoltán regénye – első mondatától az utolsóig – plasztikus. Ám itt felmerül, ha plasztikus, akkor nem hosszadalmas-e? Ez a plasztikusság nem teszi-e vontatottá a cselekményt, a leírásokat?

Nos, ez a veszély Faragónál nem áll fenn, mert plasztikussága mellett színes és érdekes is minden megjelenítése. *Bódi Tóth Elemér* így fogalmaz: „A pergőbb dialógusokat a tempósabb leírások szerencsésen viszik tovább, mindvégig megtartva a regény tematikai egyneműségét...” Ez a megállapítás fordítva – legalábbis szerintünk – még inkább igaz. Az aprólékos, esetenként hosszabb leírásokat követő pergőbb párbeszéd, esetenként feszült dialógusok meglódítják a regény ritmusát.

A regény főhőse Szalmatercsy Mihály, a bussai várkapitány, tercsi birtokos-nemes. A szerző állandó titulusként „uram”-ozza. Bizonyára szándékolta: korhűségből, tiszteletből, netán imázsteremtés céljából. Jellemzésében magunk előtt látjuk Szalmatercsy Mihály kapitányt.

„... úrforma ember volt, bajuszos, ritkás szakállú, szálas termetű, ránézésre harmincegynehány éves. Sűrű, sötétbarna haja a vállát verte, egyenes orra tövéből zöld szempár fürkészte a látóhatárig elnyuló lápot...”

A továbbiakban a szerző – szinte szó szerint – lefesti a főhős ruházatát, majd megismerteti az olvasót minden létező személyiségjegyével. A könyv végén szinte már jobban ismerjük, mint saját magunkat. Így aztán megértjük őt, azonosulni tudunk vele, miként a szereplők legtöbbszörével. Ez Faragó Zoltán kitűnő jellemábrázolásának köszönhető.

A regény jó első fele azt az időszakot fogja át, amíg a török seregek az Ipoly-völgy ellen nem fordulnak. Ez ideig – a könyvben jó 200 oldalig – a szerző „ráér” többet foglalkozni a szereplők jellemzésével. Ezt többnyire

úgy teszi, hogy mintegy „elkíséri” a főhöst minden útjára, először is mindjárt a Bussáról Tercsre való hazaérkezésekor, amikor is bemutatja családját, udvarházát, lakókörnyezetét, házanépét...

„...*Judit asszony... Kedves mosollyal lépett közelebb férjéhez, aztán úgy átölelte a nyakát ő is, mintha valami anyányivá serdült leánygyermek lenne...*” Korábban hasonló jelenet zajlott le apa és kislánya között is. Később megtudjuk azért, hogy Judit asszony sem angyal – még az egyik Balassával is hírbe hozzák –, hirtelen fölkapja a vizet, gyorsan eljár a szája. Az „uram” meg ilyenkor elvágat, dül-fül, haragtartó ember.

Aztán, ahogy a főhős jön-megy a „hatókörébe” tartozó települések között, a könyv írója megismerteti olvasójával az összes szereplőt, helyelközzel azonos alapossággal, mint a főhős esetében tette. Ebből is kitűnik: Faragó Zoltán rendkívül tudatosan építkezik. Ne mondjunk mást: a Magyar Írószövetség egyik kritikusa, Bognár György, némi túlzással, az Egri Csillagok-hoz hasonlította az *Öregtorony* című Faragó opuszt.

Könyvének ebben az első felében bontakoztatja ki igazán a szerző természet tudományos kvalitásait is. Érződik: nem kívülállóként láttatja természeti környezetét, a tájat – amelyben most történelmi események is lejátszódnak –, hanem maga is benne él, együtt lélegzik most már jól kiválasztott hőseivel is.

Faragó Zoltán könyvében az Ipoly-menti emberekkel kapcsolatos benyomásairól is mélységes, mély meggyőződéssel mesél, rendkívül hitelesen. Megelevenedik előttünk, többek között a pákászás, a solymászat, a juhászkodás, a méhészkedés sok fogása, az ökör- és kenyérsütés fortélyai, az ajándékozás szertartásossága, hogy már ne is szóljunk a mézsör-készítés tudományáról...

Ahogy Bódi Tóth Elemér írja: „...*láthatóan élvezettel osztja meg az olvasóval népiismereti információit... Ezek az Ipoly-menti emberek világára... vonatkoznak. Már-már Tömörkény Istvánhoz hasonlóan ragaszkodik a korabeli valóság kiválasztott szeletének pontos megismertetésére...*”

Az *Öregtorony* című regény írója ez alkalommal is humanizálja a természeti környezetet, a növény- és állatvilágot. És itt nemcsak Grodára, a sündisznócskára, meg Alira, a héjára gondolunk. Könyvében összeköti a természeti környezetet, táji világot egy korszak vérzivataros eseményeivel. Már nemcsak a természet motiválja, de a történelem is érdekli, a történelmi pillanatot is igyekszik megragadni.

Úgy tűnik, sikerül is neki. Amikor Ali budai pasa veszprémi várívása után visszatér Budára, megkezdődik a találgatás, mi lesz következő célpontja? Ezt a szédítően szörnyű szkepszist, amely áthatja Szalmatercsy Mihály környezetét,

hatásosan jeleníti meg. Megkezdődik a „törökvárás”, a Szalmatercsy család elköltözésétől kezdve, a készletek feltöltésén keresztül, a falkonéták felhúzásáig. Faragó Zoltán érdeme, miközben a történeti kor nyelvezetét feltehetően magyarítja, számos korabeli szót, kifejezést megtart, például: suvadás, pákászás, csombor, kelence, varkocs, köpű, ordas, posvány, martalóc, – és még egy tucatnyi ezekből. Régi-új kifejezés-készlettel gazdagítja megnyomorított nyelvünket.

No, és gyarapítja település-földrajzi ismereteinket is: ki tudja, hol volt, van Andrásfalva, Apátfalva, Babat, Dolány, Oroszfalu, és így tovább. Mintegy felkelti az olvasó kíváncsiságát, nézzen, netán járjon utána. Visszatérve a történelmi regény történelmi tényeihez: Szalmatercsy uramék felkészülten várják a török támadást, már amennyire ezt lehet a tizenötszörös túlerő ellen. „Tartom Bussát, amíg tudom..., erre esküdtem...” – mondja a várkapitány. Később, amikor már a vártán áll, elgondolkodik: otthon van, a családja körében. Aztán felébred révületéből. Ekkor a bástyán

„...már nem csak a teste volt ott, hanem a lelke is...”

Faragó Zoltán mintha maga megélte volna, úgy meséli: öt ostromot kivédve tartották állásaikat a Szalmatercsy vezérelte vitézek. A várkapitány végül, hogy mentse maradék pár emberének életét, békét ajánlott és szabad elvonulást kért Arlszián bégtől. Az előbbit megkapta, az utóbbit nem. A budai basa elé viszik tisztjeivel, hű társaival együtt, aki megkegyelmez nekik. Ali Szalmatercsy hősiességét Szondyval említi egy napon, s elbocsátja a kis különítményt. Szalmatercsy Mihály uram további életéről, sorsáról sem a fáma, sem Faragó Zoltán nem tud többet.

De ez éppen elég – helytállásból, emberségből.

Faragó Zoltán első regényével kiváló olvasnivalót kínál. Könyvének – a már elmondottakon kívüli – jellemzője a történelmi tényszerűséget szem előtt tartó feldolgozásra való törekvés, a tárgyilagosság igénye, a megszerzett ismereteket mesterségbeli tudással izgalmassá, érdekessé varázsoló csiszolt nyelvezet. Mindez teheti a könyvet műfaját is meghaladó jelentőségűvé, bizonyos tekintetben és több szempontból is – nem túlzunk –, forrásértékűvé. A recenzens ráadásul úgy érzi, Faragó e könyvének minden részletében biztosítja az élmény testközelségét, táplálja, telíti az olvasó érzésvilágát, inspirálja, elősegíti emocionális emelkedettségét. Summa summarum: újraolvasásra biztat és késztet is.

Mondják, első könyves író esetében, jó oka van a kritikusnak visszafognia magát: érdemes csínján bánni a dicsérő jelzőkkel éppúgy, mint a dehonesztáló, méltatlan megjegyzéseivel. Faragó Zoltán esetében ezt az „arany szabályt” – e regénye kapcsán legalábbis – nyugodtan félre lehet

tenni. Jó realitásérzéssel megáldott író, aki tisztában van képességeivel, és lehetőségeinek korlátaival is. Tehetségét már több alkalommal bizonyította, jórészt rajta múlik, hogyan teljesíti ki azt.

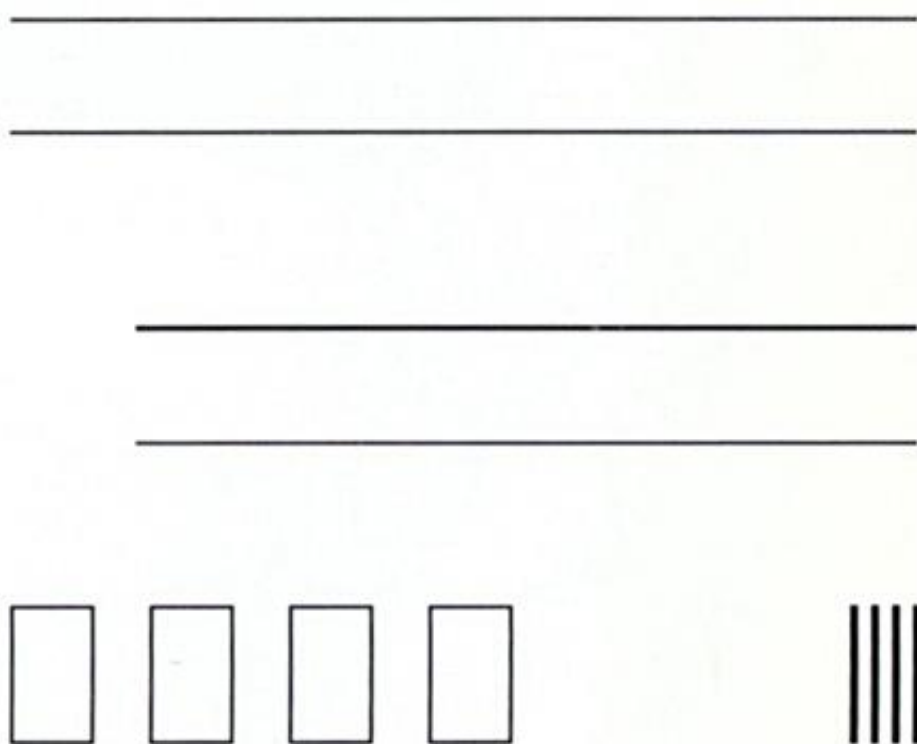
Réti Zoltán: Őszi szőnyeg (1999)

RÉTI ZOLTÁN
Víz és fény
akvarell
50x70 cm
1987

Foto: Buda László

2003. 3. szám

Palócföld

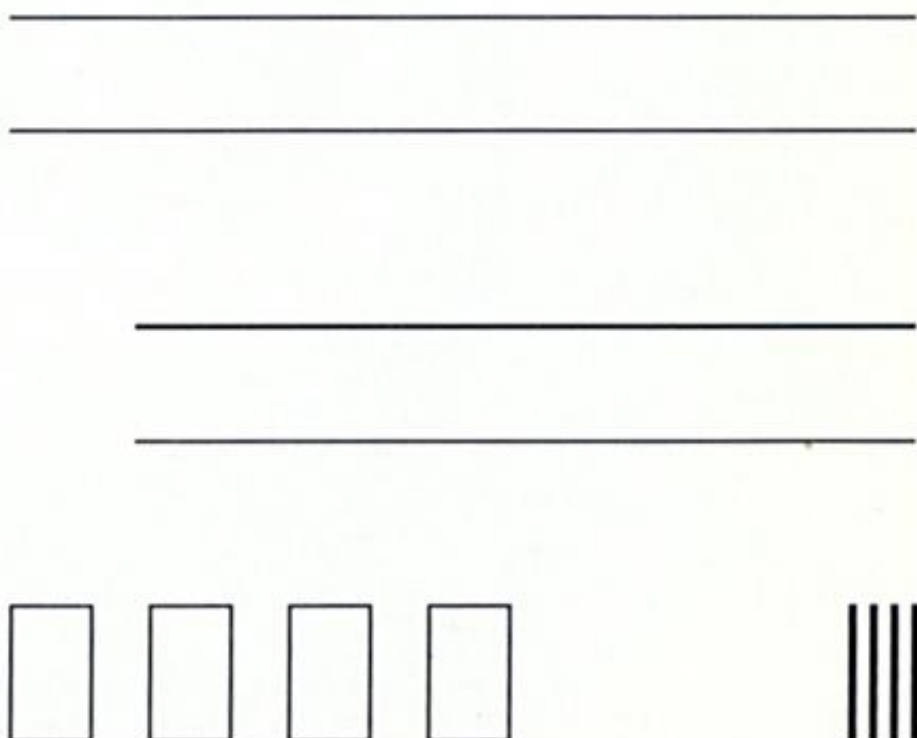

RÉTI ZOLTÁN
Az Ipoly Verbónál
akvarell
70x50 cm
1987

Foto: Buda László

2003. 3. szám

Palócföld

RÉTI ZOLTÁN

1923-ban született Nagyorosziban, gyermekéveit Érsekvadkerten töltötte. Balassagyarmaton járt gimnáziumba, a tanítóképzőt Miskolcon végezte. 1943-ban kezdte meg tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán, melyet katonaság, hadifogság, zenetanári oklevél megszerzése után fejezett be. Több helyen tanított: Kiscsalomja (Malá Ěalomja) Csesztve, Nyíregyháza (Halmosbókor), Patvarc, Balassagyarmat (Ált. Iskola, Tanítóképző, Óvónőkészítő, Balassi Bálint Gimnázium), 1963 és 1983 között a Rózsavölgyi Márk Zeneiskola vezetője.

Rendszeresen szerepelnek képei hazai és külföldi egyéni, valamint csoportos kiállításokon (Budapest, Salgótarján, Miskolc, Eger, Hatvan, Balassagyarmat; London, Tokió, Katowice, Banská Bystrica, Pori, Esslingen, Salem stb.).

Több társaság tagja: Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége, Magyar Alkotóművészek Országos Szövetsége, Magyar Vízfestők Társasága, Alkotó Muzikusok Társasága stb.

VÁLOGATÁSOK RÉTI ZOLTÁN MEGJELENT ALBUMAI, KÖNYVEI, ILLUSZTRÁCIÓI KÖZÜL:

- RÓZSAVÖLGYI Márk: Monográfia, Budapest, Zeneműkiadó, 1975.
Földközelben – rajzalbum. 1981.
„...lelkem felfelé tör.” Akvarellek Madách Imre művéhez. 1983.
Kiegészített második kiadás. Balassagyarmat, 1987.
Akvarellek Komjáthy Jenő költeményeihez. Nógrád Megye Közgyűlése, 1993.
Mikszáth-akvarellek. Pro Literatura Alapítvány, 1997.
ZONDA Tamás: Történelem*. Kráter Műhely, Budapest, 1993.
SZOKÁCS László: Hűségben a szűkebb hazához*. Salgótarján, Palócföld, 1997.
ZSEBIK Erzsébet: Krisztus keresztfája*. Kazincbarcika, Don Bosco Iskola, 1999.
BÁTKI FAZEKAS Zoltán: Fényben születő*. Közélet Kiadó, Szeged, 2000.
Rózsavölgyi monográfia 2. Bővített kiadás, Athenaeum Kiadó, Budapest, 2000.
RÓZSAVÖLGYI Márk: Hat tánc vonós- négyesre, partitúra

RÉTI ZOLTÁN SOROZATAI:

Madách Imre Mózes c. drámai költeményéhez készített akvarellek – Ipoly-világ (Szabó Lőrinc: Tücsökzene) – Sás-világ – Palóc-világ – Bánk – Hollókő-Csesztve-Nagyoroszi-Érsekvadkert-Patvarc – Árvalányhaj – Dombok zenéje – Hortobágy – Balaton

DÍJAK (VÁLOGATÁS):

- 1974 Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Nagydíja
1976 Madách-díj
Nívódíj a Rózsavölgyi Monográfiáért
1977 Apáczai Csere János-díj
1978 Horváth Endre-díj
1979 Budapest, karnagyi-díj
Pro Arte, Salgótarján
1992 Szécsény város díja
1993 Nógrád megye díszpolgára
„Születés a művészetben” különdíj, Eger
1997 Mikszáth plakett, Horpács
1998 Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt
Madách-érem
2000 Bronz diploma
(Országos Tájkép-biennálé, Hatvan)

*A csillaggal jelölt könyveket Réti Zoltán illusztrálta.

Réti Zoltán: Kettesben, 30x20 cm, tus, 1999

9 770555 886015